

EEN HARTENKREET Maastricht

INZETTEN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT!

EEN HARTENKREET

Maastricht

INZETTEN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT!

PROF. DR. NICO NELISSEN

'... VERPLICHTE LITERATUUR VOOR IEDEREEN DIE MAASTRICHT EEN WARM HART TOEDRAAGT ...'

ARCHITECTUURCENTRUM MAASTRICHT
TOPOS

MAASTRICHT: INZETTEN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT!
EEN HARTENKREET

PROF. DR. NICO NELISSEN

MAASTRICHT:

INZETTEN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT!

EEN HARTENKREET

PROF. DR. NICO NELISSEN

VOORWOORD

Maastricht is rijk aan **ruimtelijke kwaliteit**. Met het ingenieus opgebouwde 'ruimtelijk kapitaal' moet behoedzaam worden omgegaan. Het vormt de basis bij uitstek voor verdere ontwikkeling van de stad in een turbulente omgeving en dynamische tijd. Ruimtelijke kwaliteit is voor de stad een 'selling point' van groot gewicht. De Maastrichtse identiteit moet bekeken worden tegen de achtergrond van de Euregio waarvan de stad een deel vormt. Maastricht sorteert voor op een nieuw hoofdstuk in zijn geschiedenis. In deze publicatie wijs ik op wenselijkheid en noodzaak van ruimtelijke kwaliteit als belangrijk vehikel in dit aanpassings- en vernieuwingsproces. De tekst is geschreven vanuit de Maastrichtse houding tot uitdrukking komend in de eerste regel van het Maastrichts volkslied: *Jao diech höbs us aon 't hart gelege*. Niet zonder reden luidt de ondertitel van deze publicatie 'een hartenkreet'. Laten we hopen dat deze '**cri du coeur**' verstaan en begrepen wordt door degenen die in een positie verkeren om er iets mee te doen.

Naast mijn 'hartenkreet' zijn, verspreid over de tekst, veel '**hartenkreetjes**' te vinden van personen die direct of indirect betrokken zijn bij de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht. In de vorm van een 'quote' geven zij te kennen hoe zij tegenover dit verschijnsel staan en wat zij graag verbeterd zouden willen zien op dit gebied. Dank aan deze personen die positief hebben gereageerd op mijn verzoek om hun 'hartenkreetje' in de tekst op te nemen.

Mijn **dank** gaat verder uit naar alle personen en instanties waarmee ik gedurende de afgelopen jaren aan de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht heb gewerkt. Dat zijn vooral de collega's met wie ik zes jaar in de Welstands-/ Monumentencommissie heb mogen samenwerken, als ook het secretariaat van deze commissie en de ambtelijke adviseurs van de gemeente. Mijn dank gaat eveneens uit naar de collega's en studenten van de Academie van Bouwkunst Maastricht, waar ik 26 jaar mocht doceren. Verder naar de medebestuurders en leden van de programmaraad van TOPOS, het architectuurcentrum van Maastricht. Enkele personen hebben de concepttekst van commentaar voorzien [Andrea de Pont, Piet Nelissen, Maurice Bogie en Harry Welters]. Hartelijk dank voor jullie betrokkenheid, inspiratie en waardevolle suggesties.

Mijn hoop en wens zijn dat het niet blijft bij mijn 'hartenkreet', maar dat wat ik aan het papier heb toevertrouwd, de '**Maastrichtse hartenkreet**' wordt. Mocht, wat ik in deze publicatie naar voren breng, aanleiding zijn om met mij van gedachten te wisselen, dan ben ik daartoe uiteraard graag bereid! Mijn agenda heeft nog ruimte.

Maastricht, 2012.

Prof. dr. Nico Nelissen

INHOUD

Voorwoord	7
Samenvatting	15
1. Ruimtelijke kwaliteit: waar hebben we het over en waarom?	27
1.1 Het begrip ruimtelijke kwaliteit	28
1.2 Aspecten ruimtelijke kwaliteit	30
1.3 Het belang van ruimtelijke kwaliteit	40
1.4 Ruimtelijk kwaliteit moet, elke dag, als doel en als middel!	45
1.5 Ruimtelijke kwaliteit als concrete totaliteit	45
1.6 Maastricht en ruimtelijke kwaliteit	47
2. Hoe rijk is Maastricht aan ruimtelijke kwaliteit?	51
2.1 Veel en gevarieerd	51
2.2 Us Sjoen Mestreech	55
2.3 Ruimtelijke kwaliteit in veelvoud	55
2.4 Het ‘Kleine genot’ en het ‘Kleine leed’	60
2.5 De achterkant van ruimtelijke kwaliteit	64
2.6 Werken aan ruimtelijke kwaliteit en identiteit	67
2.7 Borging van ruimtelijke kwaliteit	68
3. Bepalen stadsidealen de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht?	75
3.1 Stad met een lange geschiedenis	75
3.2 De ruimtelijke geschiedenis in ideaalbeelden	78
3.3 Strijdveld van ideaalbeelden	88
3.4 Huidige ideaalbeelden Maastricht	90
3.5 Enkele concrete projecten ter illustratie	90
3.6 Differentiële, dynamische en antagonistische ideaalbeelden	93
4. Wat zijn de hoekstenen en uitgangspunten van ‘het Maastrichtse model’?	99
4.1 De geheimen van ‘het Maastrichtse model’	99
4.2 Hoekstenen van ruimtelijke kwaliteit	100
4.3 Toekomstige opgaven voor ruimtelijke kwaliteit	107
4.4 Stadsvisie 2030 en Structuurvisie 2030	113
4.5 Uitgangspunten van ‘het Maastrichtse model’	115
4.6 Mestreechter Geis	116

5. STAAT DE MAASTRICHTSE BINNENSTAD OP HET SPEL?	121	9. WAT IS DE ROL VAN WMC BIJ RUIMTELIJKE KWALITEIT?	209
5.1 Binnensteden in beweging	121	9.1 Ruimtelijke kwaliteitszorg en WMC	209
5.2 Veranderingen in binnensteden	123	9.2 WMC en Welstandsnota	210
5.3 Binnensteden: musealisering en pretparkisering	124	9.3 Het opstellen van de Welstandsnota	211
5.4 Metamorfose van binnensteden	124	9.4 Welstandsnota in de praktijk	212
5.5 Stad wordt binnenstad	127	9.5 Welstandsnota en bureaucratie	213
5.6 Dilemma's voor de binnenstad	128	9.6 Zin en onzin van de Welstandsnota	214
5.7 Visies op de binnenstad	129	9.7 De toekomst van Welstandsnota en Welstandscommissie	215
5.8 Aanzwengelen van het debat	131	9.8 Euregionaal kwaliteitsteam	215
6. BETREEDT MAASTRICHT EEN NIEUW TIJDPERK?	135	10. WAT DOEN STICHTINGEN E.D. AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT?	221
6.1 Transformatie van Maastricht	136	10.1 Particulier initiatief	221
6.2 Discoursen over de stad	136	10.2 TOPOS	222
6.3 Discoursen over cruciale punten	139	10.3 Doelstelling en strategie	222
6.4 Transformatiesignalen in Maastricht	140	10.4 Programma	223
6.5 Sturen van transformatiesignalen	160	10.5 Bezoekers	231
6.6 Transformatiesturing in Maastricht	163	10.6 Ondersteuning	231
6.7 M'Lab als perspectief?	163	10.7 Inzet vrijwilligers	231
 		10.8 TOPOS en ruimtelijke kwaliteit	232
7. SPEELT MAASTRICHT IN OP DE VERANDERENDE WERELD?	167	10.9 Gaat TOPOS Euregionaal?	232
7.1 Ruimtelijke kwaliteit kernaspect	167	 	
7.2 Een veranderend Maastricht	169	SLOT	237
7.3 Maastricht in Euregionaal verband	171	 	
7.4 Maastricht 'toekomstbestendig' maken	174	LITERATUUR	243
7.5 Ruimtelijke kwaliteit in alle geledingen	178	 	
7.6 Ruimtelijk kwaliteitsbeleid in een Euregionaliserende wereld	181	VERANTWOORDING	249
8. WAT DOET DE GEMEENTE AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT?	185	LIJST VAN HARTENKREETJES	250
8.1 Lokale politiek en lokaal bestuur	185	 	
8.2 Gemeentelijke stedenbouwers	188	COLOFON	252
8.3 Partners in proces	190		
8.4 Ontwerpende rol	191		
8.5 Verlies status	194		
8.6 Gewijzigde stedenbouwkundige opgave	195		
8.7 Vergunningverleners en handhavers	198		
8.8 Een gemengd beeld	202		
8.9 Euregionale samenwerking	203		

Beste mensen [de wijze waarop ik altijd de mensen toespreek],

Ruimtelijke kwaliteit, dat is voor de komende tijd hét thema bij uitstek voor Maastricht. De stad moet enerzijds investeren in de borging van bestaande ruimtelijke kwaliteit en anderzijds in het creëren van nieuwe ruimtelijke kwaliteit. Dat lijkt voor de handliggend en simpel, maar de praktijk wijst uit dat ruimtelijke kwaliteit niet zo maar van zelf komt, dat daarvoor geknokt moet worden. Ruimtelijke kwaliteit is voor Maastricht ‘de kip met de gouden eieren’, iets waar menige gemeente jaloers op is. Terwijl andere steden zich geforceerd via ‘citymarketing’ en ‘citybranding’ een plekje moeten weten te veroveren op de lijst van meest aantrekkelijke steden, is dat voor Maastricht niet of nauwelijks nodig: de stad heeft ‘bewonderenswaardige en bewonderde’ kwaliteiten. Die kwaliteiten hebben in belangrijke mate te maken met haar markante stadsbiografie, haar imposante geschiedenis; en met de wijze waarop die geschiedenis zich heeft ‘versteend’ in haar gebouwde omgeving. Neem daarbij de bijzondere ‘genius loci’, de stad gelegen in een rivierdal met een indrukwekkende landschappelijke omgeving en het ‘succesverhaal’ is compleet. De stad is een ‘Gesamtkunstwerk’ van hoge kwaliteit. Maar dat kunstwerk is niet af, er wordt dagelijks door velen aan gewerkt, maar het wordt ook hier en daar bedreigd. Het gaat daarom om een ‘dynamisch en spanningsvol totaalkunstwerk’. Maastricht is geen geïsoleerde stad, maar vormt deel van de Euregio. In die Euregio zijn ook vele andere parels aanwezig. De opgave voor de toekomst is om deze parels via een snoer met elkaar te verbinden tot een ‘parelketting’. In een dergelijk ketting zal de Maastrichtse parel nog extra glans krijgen!

MARKANTE STADS BIOGRAFIE

Maastricht is een stad met een zeer rijk verleden. Gedurende de geschiedenis is steeds vanuit een verschillend ideaalbeeld aan de stad gewerkt. Stadsidealen zijn motoren achter de stedelijke dynamiek: ze zijn gebaseerd op gedachten over wat de stad moet zijn en welke stad we eigenlijk willen. Binnen iedere generatie [‘intra-generatieel’] bestaan differentiële en zelfs antagonistische stadsidealen, maar dat geldt ook tussen de generaties onderling [‘inter-generatieel’]. Bovendien zijn de ideaalbeelden niet statisch, maar juist uitermate dynamisch. In elke fase van de Maastrichtse stadsgeschiedenis is een bepaald stadsideaal dominant, vandaar dat ik spreek van ‘generaties’ opvattingen over de ideale stad. Maastricht ontstaat als ‘Romeinse stad’, wordt ‘Bisschops-

stad' en 'Middeleeuwse stad', groeit uit tot 'Vestingstad', transformeert zich tot 'Industriestad', sloop de vestingwerken en wordt 'Uitlegstad', breidt zich enorm uit als 'Wederopbouwstad' en als 'Groot Maastricht', om vervolgens 'Universiteitsstad' en 'Vernieuwingsstad' te worden. Een 'Nieuw Maastricht', waarvan de contouren langzaam zichtbaar worden, vormt zich in Euregionaal verband.

'UNIEKE GENIUS LOCI'

Vanaf de top van de Sint-Pietersberg kijk je in het Maasdal. Je ziet de Maas van Zuid naar Noord stromen. De rivier snijdt het gebied in tweeën. Vanuit het dal rijzen er twee flanken op die voeren naar het hoger gelegen midden- en hoogplateau. Vanuit het Zuidwesten komt de Jeker de stad in, splitst zich in meerdere takken om vervolgens weer als één riviertje in de Maas te stromen. De Sint-Pietersberg, bekroond door het Fort Sint-Pieter, waakt als het ware over de stad. In het Noordwesten ligt de Caberg en in het Oosten is het plateau van Margraten zichtbaar. Langs de Maas liggen enkele dorpen [Heugem, Borgharen en Itteren]; terwijl andere op het middenplateau [Heer, Amby, Sint-Pieter] of op het hoogplateau [Wolder, Caberg] liggen. De bebouwing manifesteert zich als een spannend dakenlandschap dat op meerdere plaatsen extra accent krijgt door hoogopgaande torens van kerken en bestuursgebouwen. Het is een fascinerend panorama, een stadssilhouet, dat uitblinkt door harmonie en elegantie. Een 'unieke genius loci', die inviteert tot de 'productie' van tientallen ideeën, indrukken, stemmingen, kleuren, herinneringen, wensen en hoopvolle verwachtingen. Geen wonder dat de stad veel hartstochtelijke liefhebbers en [kritische] bewonderaars kent.

'KLEIN GENOT' EN 'KLEIN LEED'

Ruimtelijke kwaliteit komt niet van zelf, zoals gezegd, daarvoor zijn gerichte inspanningen nodig. Op allerlei manieren spannen overheid, adviesorganen en ook particuliere verenigingen en stichtingen zich in om aandacht voor ruimtelijke kwaliteit te vragen, maar ook om daartoe bij te dragen door concrete, gerichte activiteiten. Dat heeft een hoge ruimtelijke kwaliteit opgeleverd, wat onder andere blijkt uit de vele verrassende en kwalitatief hoogwaardige plekjes die Maastricht kent. De vele voorbeelden van '**klein genot**' in de stad zorgen voor een intens geluksgevoel bij bewoners en bezoekers. Dit alles draagt bij tot de positieve reputatie die de stad overall geniet. Desondanks wordt deze bijzondere stad toch ook dagelijks bedreigd door de beruchte drie O's: Onwetendheid, Onverschilligheid en Onwilligheid. Dat levert een hele hoop, zogeheten '**klein leed**' op; iets dat leidt tot '**reputatieschade**' van de stad. De remedie tegen deze drie O's moet gezocht worden in drie andere O's, namelijk een op kwaliteit gerichte Opdrachtgever, een Ontwerper waarvoor kwaliteit de basiswaarde is en een Overheid die aan kwaliteit grote betekenis toekent in alle beleidssectoren.

TRANSFORMATIE

De stad Maastricht bevindt zich, net als veel andere steden, in een **proces van transformatie**. De positie van de stad wordt tegenwoordig in sterke mate bepaald door ontwikkelingen van buiten: de regio, Europa en de gehele wereld. De stad als een door stadsmuren en aarden verde-

digingswerken begrensde gebied, is al lang verleden tijd. Desondanks leeft dit archetypische beeld nog altijd bij velen. De stad wordt vaak nog gezien als een op zichzelf staande eenheid, waar de buitenwereld geen of maar beperkte invloed op heeft. Op gemeenteniveau is men zich bewust van de transformaties die zich in de stad voltrekken, maar de vraag is of dit ook in voldoende mate in [ruimtelijk] beleid wordt vertaald. Natuurlijk is er het project Via2018, waarmee Maastricht [€ Euregio Maas-Rijn] zich kandidaat stelt als Culturele Hoofdstad van Europa 2018. Natuurlijk vinden er [grootschalige] ingrepen plaats door de ondertunneling van de A2 ['De Groene Loper'], de aanleg van een tramlijn naar Hasselt en de verlegging van de aanlanding van de Noorderbrug aan de westzijde van de stad, maar tegelijkertijd is er sprake van veel tegenslag en soms ook aarzeling bij het realiseren van projecten als bijvoorbeeld Belvédère, de herinrichting van het Geusseltpark, de herbestemming van de Tapijnkazerne en de Timmerfabriek. De vele '**transformatiesignalen**' worden nog onvoldoende in hun onderlinge samenhang herkend als herauten van een nieuwe, postmoderne maatschappij ['or how you name it']. Die signalen overstijgen de Maastrichtse lokaliteit en vragen om bezinning op Euregionaal niveau. Maar van een effectieve samenwerking in Euregionaal verband is [nog] onvoldoende sprake, ondanks het feit dat die samenwerking voor de toekomst steeds belangrijker wordt.

BORGING EN CREATIE VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

De voortgaande transformatie van Maastricht mag niet ten koste gaan van wat nu juist de structuur, het karakter en de eigenheid van de stad bepaalt. Maastricht kent talrijke kwaliteiten die niet alleen in het verleden en het heden zijn aantrekkelijkheid bepaal[d]en, maar ook voor zijn toekomst van eminent belang zijn. Daartoe behoort zeer zeker de **ruimtelijke kwaliteit**. Die kwaliteit aantasten, verloren laten gaan of niet uitbouwen, zou meer dan een gemiste kans zijn. Het is zaak om nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen kritisch te bekijken tegen de achtergrond van de bestaande ruimtelijke kwaliteit, wat ongemoeid laat dat ook nieuwe kwaliteiten aan de stad kunnen en moeten worden toegevoegd. Maastrichts hoogwaardige landschappelijke setting, de heldere stedenbouwkundige structuur, het prominent culturele erfgoed, de fascinerende hedendaagse architectuur en de structuurbepalende infrastructuur dienen als basis te fungeren voor verdere ruimtelijke kwaliteitsverhoging. In dat verband speelt '**het Maastrichtse model**' van ruimtelijke kwaliteitsborging een essentiële rol.

DOELTREFFEND EN ENTHOUSIAST ONDERWEG

Maastricht heeft eigenlijk geen keus. In de hedendaagse '**neonomaadenmaatschappij**' waar personen en bedrijven steeds meer onderweg zijn en gemakkelijker op weg gaan, zal het zijn kostbaar, door een lange voorgeschiedenis gevormd bezit, **haar ruimtelijke kwaliteit, overtuigend en energiek moeten uitspelen**. Bekeken vanuit het specifieke punt van de stedelijke ontwikkeling laat zich de vraag stellen op welk punt van de lijn Maastricht daarbij staat. De binnenstad heeft overwegend zijn vorm gevonden, daar gaat het om verdere verfijning. De kwaliteit van die verfijning blijkt en blijft overigens een grote uitdaging. De buitenwijken

zouden gediend zijn met een betere ‘communicatie’ met de binnenstad om de stad een grotere stedelijke uitstraling te geven. De Structuurvisie 2030 heeft dit thema opgepakt. Ingrijpender, in termen van stadsontwikkeling, zal het dichten van de zogenaamde ‘gaten van Maastricht’ zijn: met name Trega-terrein, ‘Calatrava-domein’, Belvédère-gebied, de Tapijnkazerne en in de nabije toekomst het ENCI-terrein en evenzeer, na het gereed komen van de A2-tunnel, de invulling van de nieuwe bovengrondse ‘Groene Loper’-zone. Ook moet het de ambitie van Maastricht zijn om samen met de buurgemeenten en de Euregio-partners tot de Europese topregio’s te gaan behoren. Daarvan kent Europa er een behoorlijk aantal: onder andere Barcelona, Milaan, München, Lyon, de Vlaamse Ruit, de Randstad en vanouds Parijs en Londen. Door hun omvang profiteren die regio’s hier vooral economisch van de met die omvang samenhangende agglomeratievoordelen. Met ongeveer 3,9 miljoen inwoners, onder meer vijf universiteiten en steden als Düsseldorf, Keulen, Brussel, Antwerpen en Eindhoven ‘in de buurt’ mag en moet de Euregio Rijn-Maas de ambitie uitventen om zich eveneens tot een Europese topregio te willen ontwikkelen.

VERANTWOORDELIJKHEDEN

Maar wie zet zich in voor ruimtelijke kwaliteit? Is dit iets waarvoor men in de stad [en in de Euregio] warm loopt? Is het een tot de verbeelding sprekend politiek en bestuurlijk onderwerp? Zijn politiek en bestuur voorstanders van een actief ruimtelijk kwaliteitsbeleid? Is de ambtelijke organisatie overtuigd van het belang van dit onderwerp en werken de verschillende afdelingen er ook actief aan mee? Wat is de rol en betekenis van de Welstands-/ Monumentencommissie? Wat doen particuliere organisaties, zoals verenigingen en stichtingen voor de ruimtelijke kwaliteit in Maastricht? Vormen al deze krachten een voldoende basis voor het toekomstige ruimtelijke kwaliteitsbeleid van Maastricht? Of vindt er een geleidelijke erosie plaats van politieke, bestuurlijke en maatschappelijke steun voor ruimtelijke kwaliteit? Deze en vele andere vragen zijn **van belang voor de toekomst van Maastricht**, zeker in een periode waarin de stad toe is aan een bezinning op de eigen toekomst. Het in het verleden ontwikkelde ‘Maastrichts model’, dat een probaat middel is gebleken bij de borging en creatie van ruimtelijke kwaliteit, kan een inspiratiebron zijn voor een voor de gehele regio te ontwikkelen **‘Euregionaal model’**.

EUREGIONALE INSPANNING

Het gebied van de Euregio Rijn-Maas beschikt over een ruimtelijke kwaliteit die een zwaar, of wellicht treffender nog, uniek pluspunt oplevert dat het verdient serieus uitgespeeld te worden. **Maastricht moet dus op verschillende [schaal]niveaus aan de gang.** Dat vereist naast een visie op het hoe en wanneer, ook een behoorlijk introspectief vermogen. Wat doen we niet goed of niet goed genoeg? Van een wellicht te intuïtieve aanpak in het verleden zal naar meer professionaliteit in de toekomst doorgeschakeld moeten worden. Moeilijk genoeg in een ‘wereld’ waar veel actoren, veel projecten met een bijna onbenoembaar grote diversiteit en vele tegenstrijdigheden een rol spelen. Maar dankbaar om aan te pakken, omdat met een goed resultaat zo veel binnen

te halen valt. Het organisatorisch-institutionele aspect verdient daarbij specifieke aandacht. Door het op een goede manier bij elkaar brengen van partijen ontstaat het beste vooruitzicht op het maximaliseren van de in dit domein zo belangrijke collectieve actie: **‘overheid en samenleving doeltreffend en enthousiast onderweg voor een zo mooi en omvangrijk mogelijk resultaat!’**

DE NOODZAAK VAN EEN ‘NIEUW VERHAAL’

De transformaties dagen uit tot het formuleren van een ‘nieuw verhaal’ over de toekomst van Maastricht. Het ‘oude verhaal’ dat dagelijks wordt verteld [‘local story-telling’], vooral gericht op de interne ruimtelijke kwaliteiten van Maastricht, vormt een solide basis voor het vigerende ruimtelijke kwaliteitsbeleid. Dat hoeft ook nauwelijks ‘verkocht’ te worden [‘local story-selling’]; het ‘verkoopt’ zichzelf. Maar, er is behoefte aan - wat ik noem - een nieuw **‘macronarratieve’**, een ‘nieuw en groots, meeslepend verhaal’ dat niet ophoudt bij de eigen grenzen, maar juist de positie en rol van Maastricht in een **‘Micro-Europa’** formuleert en articuleert. Aan dat ‘grote verhaal’ moet worden gewerkt: het moet nog vaak worden verteld [‘Euregional story-telling’] en het zal ook ‘verkocht’ moet worden [‘Euregional story-selling’], want weinig mensen zijn nog op de hoogte van dit nieuwe verhaal. Het ‘nieuwe verhaal’ veronderstelt ‘rethinking’, ‘herpositionering’ en ‘collectief handelen op Euregionale schaal’ van alle betrokken actoren. Ziedaar, de opgave waarvoor we in deze stad, wat zeg ik ... in deze Euregio staan!

AIDA-LEER

Hoe deze boeiende uitdaging aan te pakken? Daarvoor kan gebruik worden gemaakt van een verworven inzicht uit de communicatieleer, namelijk de zogeheten **‘AIDA-leer’**. Wat houdt deze in? In enkele zinnen gezegd, komt deze wat betreft ruimtelijke kwaliteit op het volgende neer. In de eerste plaats moet er aandacht [‘**Attention**’] voor dit thema zijn of gevraagd worden. Het thema moet terecht komen op de bestuurlijke, politieke en publieke agenda. De basis daarvoor is zeker aanwezig, hoewel het permanent op peil houden van die aandacht een punt van voortdurende zorg is. Dan moet de belangstelling [‘**Interest**’] voor dit onderwerp worden gewekt, verbreed [naar ruimtelijke kwaliteit in de brede zin van het woord] en verdiept [naar alle maatschappelijke lagen en groeperingen]. Niet alleen aandacht en belangstelling voor ruimtelijke kwaliteit zijn van belang; er dient ook de [vurige] wens en wil [‘**Desire**’] te zijn om er ‘voor te gaan’. En tenslotte, het mag niet bij voornemens en bereidheid tot blijven, er moet ook concreet worden gehandeld [‘**Action**’], dat wil zeggen dat alle betrokken partijen hun handelen, moeten afstemmen op behoud en productie van ruimtelijke kwaliteit. Eenvoudig gezegd: ‘Geen woorden maar daden!’ Dit moet gerealiseerd worden niet alleen bij het plaatselijk bestuur, de plaatselijke politiek en de plaatselijke bevolking, maar ook binnen vergelijkbare gremia in regio Zuid-Limburg en de Euregio. Als deze publicatie een bijdrage levert in dit bewustwordings-, sensibiliserings-, enthousiasmerings- en veranderingsproces, met andere woorden mijn hartenkreet ter harte wordt genomen, dan voel ik mij in mijn ‘missie’ geslaagd.

LEESWIJZER

Beste mensen, in deze publicatie ga ik in op de ruimtelijke kwaliteit van en de ruimtelijke kwaliteitszorg in Maastricht. De hoofdgedachte is dat Maastricht **ruimtelijke kwaliteit [nog meer] tot een speerpunt van beleid moet maken**. Dat gebeurt al, maar zou naar mijn mening nog meer reliëf moeten krijgen, omdat ruimtelijke kwaliteit ‘de kip met de gouden eieren’ is. Zoals we allemaal uit het sprookje weten, mogen we die kip niet slachten! Ik ga in op wat ruimtelijke kwaliteit is, althans wat ik eronder versta, en waarom ruimtelijke kwaliteit belangrijk is [hoofdstuk 1]. Ik geef aan hoe veelvuldig en divers de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is [hoofdstuk 2]. Ik attendeer op de samenhang die er is tussen stadsidealen en ruimtelijke kwaliteit, als ook de dilemma’s die daaruit voortvloeien [hoofdstuk 3]. Ik bespreek de hoekstenen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit, de toekomstige ruimtelijke opgaven en de uitgangspunten voor ruimtelijke kwaliteitsborging, die samen ‘het Maastrichtse model’ vormen [hoofdstuk 4]. Ik wijs op de risico’s waaraan de Maastrichtse historische binnenstad bloot staat en de dilemma’s waarvoor de binnenstad staat [hoofdstuk 5]. Ik constateer signalen die ernaar verwijzen dat de stad zijn intrede doet in een nieuw, postmodern tijdperk [hoofdstuk 6]. Ik schets de positie van de stad in een breder [Eu-regionaal en internationaal] verband [hoofdstuk 7]. Ik sta stil bij wat de gemeente Maastricht doet aan ruimtelijk kwaliteitsbeleid [hoofdstuk 8]. Ik attendeer op de betekenis van Welstands-/ Monumentencommissie en Welstandsnota als instrumenten voor dit beleid [hoofdstuk 9]. Tot slot bespreek ik de rol en betekenis van stichtingen en verenigingen, meer in het bijzonder die van TOPOS, het architectuurcentrum van Maastricht [hoofdstuk 10]. Een algemene conclusie kan nu al worden getrokken: **Het lokaal ruimtelijk kwaliteitsbeleid moet aangevuld worden met een Euregionaal ruimtelijk kwaliteitsbeleid!**

**RUIMTELIJKE KWALITEIT:
WAAR HEBBEN WE HET OVER EN WAAROM?**

Voor zijn toekomst zal Maastricht ‘genadeloos’ gebruik moeten maken van de ‘assets’, waarover het beschikt. Kort geformuleerd zijn dat zijn ligging midden in een ver doorontwikkeld deel van Europa en het vele en gevarieerde ‘cultureel erfgoed’ dat een lange en indrukwekkende voorgeschiedenis heeft opgeleverd. Jean Lejeune zet in zijn boek *‘Land zonder Grenzen: Aken, Luik, Maastricht’* [1964] uiteen dat de hier aangesproken regio al in de 13de eeuw in Europa een culturele en economische hoofdrol speelde. Als verbindend element zal die geschiedenis voor de ontwikkeling van Maastricht en van de Euregio een doorslaggevende rol moeten [blijven] spelen. Het bij de ruimtelijke ontwikkeling van het land betrokken belangrijkste overkoepelende adviesorgaan, de Raad voor de Leefomgeving, maakte een opmerkelijk statement: *‘De raden willen nadrukkelijk waarschuwen voor een te smalle invulling van het begrip ‘economie’: alleen gericht op de korte termijn, op economische topgebieden en op bereikbaarheid. Op de lange termijn zijn ook andere ruimtelijke aspecten van groot belang voor concurrentiekracht, economische groei en een goed [internationaal] vestigingsklimaat. De landschappelijke component van de stedelijke omgeving is eveneens cruciaal. Ook economie en cultuur versterken elkaar: cultuur en cultureel erfgoed kunnen fungeren als motor voor economische ontwikkeling. Landschappelijk erfgoed is van belang voor een concurrerende regio’* [Briefadvies: *‘Toekomst van het Ruimtelijk Beleid’* van 8 juni 2011, p. 3]. Ook in dit briefadvies wordt er dus een expliciete relatie gelegd tussen economische groeikansen, maatschappelijk welzijn en de aanwezigheid van ruimtelijke kwaliteit en cultuurgood in een bepaald gebied.

1.1 HET BEGRIIP RUIMTELIJKE KWALITEIT

In een van zijn liedjes: *‘Mestreech de bis vaan miech’*, zingt Will Wintjes over het veranderende Maastricht. De strekking ervan is dat Maastricht qua uiterlijk [en sfeer] de laatste jaren erg veranderd is, maar dat de liefde voor zijn stad gebleven is. De voorbeelden die hij in het liedje noemt, staan vrijwel allemaal in het teken van belangrijke gebouwen en plekken die bepalend zijn voor de identiteit van de stad. Je zou kunnen zeggen dat het liedje eigenlijk gaat over wat Maastricht zo bijzonder maakt. Daarmee is het thema aangestipt dat ik in deze ‘hartenkreet’ centraal stel. Het gaat om de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht, meer in het bijzonder om het borgen van bestaande en het ontwikkelen van nieuwe ruimtelijke kwaliteiten in een stad, wier positie, in een zich fors herdefinierende wereld, drastisch aan het veranderen is. Dat vraagt om een korte uiteenzetting over wat ruimtelijke kwaliteit eigenlijk is.

HOERA-BEGRIIP

Het begrip ‘ruimtelijke kwaliteit’ wordt tegenwoordig te pas en te onpas gebruikt. Dit hangt samen met het feit dat het niet altijd duidelijk is wat er precies onder moet worden verstaan. Je zou kunnen zeggen dat het een **‘hoera-begrip’** is: iets waar iedereen vóór is, net als voor democratie, duurzaamheid en geluk. Het begrip wordt om die reden ook als **‘een veelkoppig monster’** gezien: iedereen verstaat er iets anders onder. Desondanks heeft het begrip ruimtelijke kwaliteit zich toch een positie weten te verwerven in debatten over het wel en wee van steden. Het heeft zelfs een vaste plaats gekregen in onze woordenschat. Het begrip ruimtelijke kwaliteit heeft betrekking op allerlei zaken: landschap, stedenbouw, cultuurhistorie, archeologie, architectuur, infrastructuur en dergelijke. Daarbij gaat het niet alleen om creatie van nieuwe kwaliteiten, maar ook om behoud en instandhouding van bestaande kwaliteiten. Ruimtelijke kwaliteit ligt op het snijvlak van verleden en toekomst. Het is het hedendaags besef van de noodzaak om waarden uit het verleden te koppelen aan nieuw te creëren waarden voor de toekomst. Want, om het in de bekende woorden van Willem Bordewijk te zeggen: ‘In het heden ligt het verleden, in het nu wat worden zal’. Dat lijkt evident, maar toch ... de dagelijkse inspanningen van velen worden gefrustreerd door beslissingen die het ruimtelijke kwaliteitsaspect te veel veronachtzamen!

UTILITAS, FIRMITAS EN VENUSTAS

In beschouwingen over ruimtelijke kwaliteit wordt vaak verwezen naar een klassiek werk, te weten *‘De Architectura’*. In dit boek van de Romein Vitruvius werd de bekende trits: **‘utilitas’**, **‘firmitas’** en **‘venustas’** geïntroduceerd. Volgens hem heeft kwaliteit niet op één aspect betrekking, maar op drie aspecten in onderlinge combinatie, te weten functionaliteit [‘utilitas’], duurzaamheid [‘firmitas’] en schoonheid [‘venustas’]. Deze ‘heilige trits’ wordt door velen gezien als de ultieme standaard om te bepalen of iets ruimtelijke kwaliteit heeft.

GEBRUIKSWAARDE, BELEVINGSWAARDE EN TOEKOMSTWAARDE

Het onderwerp ‘ruimtelijke kwaliteit’ kwam voor het eerst op de nationale politieke agenda in de *‘Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening’* [1988]. Toen al werd aangegeven dat dit begrip meerdere aspecten kent, te weten **‘gebruikswaarde’**, **‘belevingswaarde’** en **‘toekomstwaarde’** [eigenlijk naar analogie van Vitruvius]. Deze drie aspecten, die refereren aan functie, vorm en tijd bepalen samen de ruimtelijke kwaliteit. Dus ook hier is de notie dat ruimtelijke kwaliteit meerdere dimensies kent die in onderlinge samenhang moeten worden bekeken. Zowaar, weinig nieuws onder de zon, zou men zeggen.

VERBREIDING VAN HET BEGRIIP

Maar, het begrip ruimtelijke kwaliteit heeft in de loop der jaren een verbreding ondergaan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de *‘Nota Ruimte; Ruimte voor Ontwikkeling’* [2006]. Hierin worden aan ruimtelijke kwaliteit onder andere de volgende aspecten onderkend:

- Ruimtelijke diversiteit
- Economische en maatschappelijke functionaliteit
- Culturele diversiteit
- Duurzaamheid
- Aantrekkelijkheid woon- en leefomgeving

VERWARRING

Het begrip ruimtelijke kwaliteit wordt in die nota dus expliciet in relatie gebracht met economie, maatschappij en duurzaamheid. Deze verbreding is het resultaat van voortschrijdend inzicht dat ruimtelijke kwaliteit niet los van maatschappij, economie en duurzaamheid kan worden gezien. Toch is het risico van deze verbreding dat dit tot verwarring leidt, want als zoveel zaken onder dit begrip kunnen worden gerangschikt, dan rijst de vraag of er in feite niet alles onder gebracht kan worden. Het begrip verliest dan zijn onderscheidend vermogen!

RIJKSARCHITECTUURNOTA'S

In de architectuurnota's van het Rijk wordt **het begrip ruimtelijke kwaliteit specifiek toegespitst op de gebouwde omgeving**. Deze nota's presenteren de visie van het Rijk op architectuur, stedenbouw en ruimtelijke ordening. De eerste Architectuurnota: *'Ruimte voor Architectuur 1991-1996'* [ondertekend door VROM en OCW], ging over het belang van opdrachtgeverschap en over het verbeteren van het architectuurklimaat. De nota leidde tot een culturele infrastructuur van instellingen, zoals het Stimuleringsfonds voor de Architectuur en lokale architectuurcentra. De tweede architectuurnota heette: *'De architectuur van de ruimte 1997-2000'* [ondertekend door VROM, OCW, LNV en VenW]. Deze nota verbreedde de aandacht naar hogere schaalniveaus: stedenbouw, landschaparchitectuur en infrastructuur. De daarop volgende architectuurnota *'Ontwerpen aan Nederland, 2001-2004'* [ondertekend door VROM, OCW, LNV, VenW en EZ], kenmerkte zich door een sterkere uitvoeringsgerichtheid met aandacht voor de inzet van ontwerpers en goed opdrachtgeverschap. Deze benaderingswijze heeft tot inspirerende resultaten geleid en tot een bredere positionering van het architectuurbeleid. In mei 2005 verscheen het *'Actieprogramma Ruimte en Cultuur'*. Dit programma bundelt het architectuurbeleid en het Belvédèrebeleid [het beleid gericht op samenwerking tussen cultuurhistorie en ruimtelijke ontwikkeling]. Het vormt het kader voor uiteenlopende beleidsvoorstellen en concrete acties, waaronder stimulering en ondersteuning, kennisontwikkeling, opdrachtgeverbeleid en de rol van architectuurinstellingen. De rijksarchitectuurnota *'Een cultuur van Ontwerpen 2009-2012'* is gericht op een sterke stedenbouw, nieuwe functies voor karakteristieke gebouwen, ondersteuning voor particulier opdrachtgeverschap en meer aandacht voor het ontwerp bij de rijksoverheid. Kortom, de rijksarchitectuurnota's hebben de aandacht voor ruimtelijke kwaliteit krachtadig bevorderd en wezenlijk bijgedragen tot verdieping van het concept.

1.2 ASPECTEN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Ruimtelijke kwaliteit heeft betrekking op de concrete woon- en leefomgeving, op de 'habitat'. De kwaliteit van de habitat is [mede]bepalend voor het fysieke, psychische en sociale welzijn van mens en samenleving. De 'habitat' kan op talrijke manieren worden beschreven en geanalyseerd. Alle elementen en facetten zouden stuk voor stuk concreet opgesomd kunnen worden. Enige rubricering lijkt gewenst om 'door de bomen het bos nog te zien'. Vandaar dat ik een en ander in een aantal hoofdrubrieken onderbreng. Wanneer ik over ruimtelijke kwaliteit spreek, dan bedoel ik de volgende vijf [onderling samenhangende] aspecten:

- *Landschappelijke kwaliteit*: de kwaliteit van geologische, fysisch-geografische, ecologische, historisch-geografische factoren, als ook van flora en fauna.
- *Cultuurhistorische kwaliteit*: de kwaliteit van relictten uit onze cultuurgeschiedenis boven en onder de grond, als ook de historisch-morfologische patronen.

- *Stedenbouwkundige kwaliteit*: de kwaliteit van de door de mens gecreëerde ruimtelijke structuren in stad, dorp en regio.
- *Architectonische kwaliteit*: de kwaliteit van de door de mens gecreëerde gebouwen, gebouwencomplexen en de directe omgeving ervan.
- *Infrastructuur- en mobiliteitskwaliteit*: de kwaliteit van de door de mens gecreëerde ruimtelijke structuren en elementen verband houdend met communicatie, verplaatsing en energie.

RUIMTELIJK KWALITEITSPENTAGOON

Deze vijf aspecten van ruimtelijke kwaliteit vormen samen, wat ik zou willen noemen, **‘het ruimtelijk kwaliteitspentagoon’** [vijfhoek]. De gedachte erachter is dat ruimtelijke kwaliteit betrekking heeft op de onderlinge samenhang tussen deze vijf aspecten [landschap, cultuurhistorie, stedenbouw, architectuur en infrastructuur]. De ruimtelijke kwaliteit wordt met andere woorden bepaald door de specifieke en liefst unieke samenhang tussen deze aspecten. Het is **‘het ruimtelijke DNA’**, het geheel van genen dat aard, karakter en kwaliteit van een stad en de inbedding in zijn wijdere omgeving bepaalt.

DE VIJF DEUGDEN

In beschouwingen over ruimtelijke kwaliteit wordt vaak gesproken over ‘schoonheid’. Maar ook schoonheid is een multi-interpretabel begrip. Bovendien zou schoonheid een kwestie van smaak zijn en volgens het bekende gezegde ‘valt over smaak niet te twisten’. In tegenstelling tot deze volkswijsheid zou ik willen stellen dat over smaak juist wel getwist moet worden, dat over schoonheid getwist moet worden en dat hetzelfde geldt voor ruimtelijke kwaliteit. Hoe meer discussie en twist, hoe beter! Zijn er desondanks toch universele standaarden voor schoonheid, voor ruimtelijke kwaliteit? De Zwitserse filosoof Alain de Botton wijst in zijn boek *‘De architectuur van het geluk’* op enkele universele principes die aan schoonheid ten grondslag liggen. Hij noemt deze: ‘deugden’. Een gebouw is mooi, we mogen het ook ruimer formuleren in de zin van een omgeving is mooi, wanneer het aan de volgende **vijf deugden** beantwoordt: **1. Orde, 2. Harmonie, 3. Elegantie, 4. Samenhang** en een deugd voor de ontwerper, namelijk **5. Zelfkennis**. Want wat deze laatste deugd betreft, slechte architectuur komt tot stand doordat architecten zichzelf niet goed kennen. ‘Ontwerpen betekent’, aldus De Botton, ‘afleren wat we denken te weten, geduldig de mechanismen achter onze reflexen ontleden en ons doordringen van het mysterie en de verbluffende complexiteit van onze dagelijkse handelingen.’ Voorwaar geen eenvoudige opgave!

ZELF OP ZOEK GAAN NAAR RUIMTELIJKE KWALITEIT

Ik heb in eerdere publicaties [trilogie over *‘Architectuur in Europa’*] een kader ontwikkeld dat ik als **‘octagoon’** heb gedoopt. Het gaat om een achttal, dat ik essentieel acht bij de beschrijving, analyse en kritische beoordeling van de gebouwde omgeving, meer in het bijzonder van architectuurprojecten. De acht elementen hebben betrekking op de volgende zaken:

ULTIEME DUURZAME STAD

‘Maastricht is de ultieme duurzame stad. Haar ruimtelijk erfgoed is uiterst robuust. Haar morfologie, de compacte stad die zich plooit in het weidse landschap van rivierdalen, is simpel afleesbaar. Die laat zich ongewild in ieders geheugen inprenten. Daar komt bij dat haar burgers trots en veeleisend zijn. Al die factoren scheppen een klimaat waarin voortdurend eigentijdse bouwstenen van hoge kwaliteit worden toegevoegd. Duurzaam en dynamisch gaan daardoor samen. Dat dwingt bij iedere interventie een zorgvuldig soort creativiteit af. Het was een waar voorrecht om zeven jaar deelgenoot aan dit proces te mogen zijn.’
Rein Geurtsen, hoofdstedebouwkundige van 1988 tot 1995

MAASTRICHT IS HET WAARD

‘Samen met een aantal getrouwen heb ik een groot deel van mijn werkzame leven met groot plezier en overgave aan “het hernieuwde Maastricht” besteed. Ik realiseer me dat wij daarmee aan de wieg stonden van vele en cruciale planningen die Maastricht lieten uitgroeien tot schoolvoorbeeld voor behoedzame, maar tegelijk doelgerichte stadsontwikkeling. Heden constateer ik echter een impasse en ben ik van mening dat bezinning op de ingeslagen weg meer dan ooit aan de orde is! Wil Maastricht haar prominente positie niet verliezen, maar ook verder mee kunnen optrekken in de onstuitbare metamorfose van haar Europese ommeland zal daadkracht, ondernemingslust maar ook het eerder getoonde optimisme en vertrouwen in haar toekomst telkens opnieuw aan de dag gelegd moeten worden. Maastricht is het waard!’

Jo Coenen, architect

- 1 De opdrachtgever
- 2 Het programma van eisen
- 3 De site
- 4 De wet- en regelgeving
- 5 De constructie, techniek, materialen, kleuren en licht
- 6 De kosten
- 7 De ecologische aspecten
- 8 De vormgeving

Toegespitst op de thematiek die ik in deze publicatie aan de orde stel, gaat het om de kwaliteit van deze acht elementen. Van ruimtelijke kwaliteit is sprake wanneer alle elementen getuigen van kwaliteit. Met andere woorden een opdrachtgever die ruimtelijke kwaliteit hoog in het vaandel heeft staan, een programma van eisen dat ruimtelijke kwaliteit respecteert, een ontwerp dat met de kwaliteiten van de site rekening houdt, een wet- en regelgeving die ruimtelijke kwaliteit nastreeft, een kwalitatief hoogwaardige constructie, techniek, materiaalgebruik, kleur- en lichtbehandeling, een perspectief op kosten waarbij lange termijnkwaliteit prevaleert, aandacht voor duurzaamheid en een kwalitatief hoogstaande vormgeving. Hanteer deze octogoon als hulpmiddel bij de beoordeling van ruimtelijke kwaliteit en **ontdek hoe vaak de omgeving kwalitatief suboptimaal is ingevuld!**

RUIMTELIJKE KWALITEIT AANWIJSBAAR?

Het voorgaande klinkt nogal academisch. De nuchtere lezer zal zich afvragen: **Waar kan ik ruimtelijke kwaliteit concreet zien?** Kan ik van iets direct zeggen dat het ruimtelijke kwaliteit heeft? Is iedereen het daarover eens? Dat brengt ons bij wat nu juist ‘het probleem’ van het begrip ruimtelijke kwaliteit is. Mensen verschillen onderling in de standaarden die ze hanteren, met als gevolg dat ze uiteenlopend oordelen over een en hetzelfde. Desondanks blijkt in de praktijk dat er tussen mensen onderling toch meer overeenkomsten in hun oordeel zijn, dan men zou vermoeden. Over projecten van hoge kwaliteit is men het direct eens; evenals over projecten die mank gaan aan kwaliteit. Dan blijft er een tussengebied over waar de meningen verschillen. Dat lijkt een handicap, maar is ook [volgens Cruyffiaanse logica] een voordeel, want dat komt het animeren van het denken en oordelen over ruimtelijke kwaliteit alleen maar ten goede.

RUIMTELIJKE KWALITEIT IN BEELDEN

Wat ruimtelijke kwaliteit is, kan ik in woorden vertellen [zoals hierboven], maar **beelden spreken mogelijk meer dan woorden**. Vandaar dat ik hier drie beelden toon, die concreet illustreren waar het bij ruimtelijke kwaliteit over gaat. De beelden spreken voor zich, je hoeft er geen woorden aan 'vuil' te maken.

VRIJTHOF Het eerste beeld is een zicht vanuit de Platielstraat op het Vrijthof. In de verte zien we het koor van de Sint-Servaasbasiliek, geflankeerd door twee torens en op de achtergrond een van de twee torens van het westwerk. Verder zien we het transept, luchtbogen forse zadeldaken van schip en transept en een dwerggalerij boven langs het koor. Rechts van de kerk zien we nog juist iets van de Hoofdwacht. Daarvoor is het Vrijthof gelegen, omzoomd door bomen. Op de achtergrond is nog net iets te zien van de ingang van de ondergrondse parkeergarage en op het Vrijthof is een stijgpunt voor voetgangers. Rechts is het café 'In den ouden Vogelstruys' te zien met daarvoor een fragment van een terras. Links een oud pand met een historische lantaarn. De bestrating bestaat uit kinderkopjes, natuurstenen trottoirbanden en klein plaveisel. Het geheel levert een overtuigend totaalbeeld op van een plek met hoge ruimtelijke kwaliteit.

KLEINE STAAT

Het tweede beeld heeft betrekking op het warenhuis 'De Bijenkorf' in de Kleine Staat. Hier ontstaat discussie of deze gevel nu een hoge ruimtelijke kwaliteit heeft of niet. Aan de ene kant kan men zeggen dat de glazen gevel op zich kwaliteit heeft, maar aan de andere kant moet men vaststellen dat glazen gevels van die omvang eigenlijk niet voorkomen in de Maastrichtse binnenstad en dat een dergelijk gevel er niet thuis hoort. Hier kunnen de meningen dus duidelijk uiteenlopen.

HEUGEMERWEG

Het derde beeld geeft een situatie weer, in dit geval aan de Heugemerweg, waar iedereen het over eens zal zijn dat hier van een slechte ruimtelijke kwaliteit kan worden gesproken. De dichtgetimmerde panden, het nog bewoonde huis, de met graffiti bekladde gevels en de aangrenzende kaalgeslagen gebieden maken een desolate indruk.

RUIMTELIJKE KWALITEIT ONMISKENBAAR VAN GROTE BETEKENIS

‘Maastricht heeft een lange traditie en een uitstekende reputatie opgebouwd in het ontwikkelen en conserveren van een kwalitatief hoogwaardige stedenbouw, monumentenzorg en architectuur. De authenticiteit van de straten, pleinen en gebouwen is sfeerbepalend. De stedenbouwkundige context, de inrichting van de openbare ruimte en de gebouwde omgeving dienen in balans te zijn en het karakter van de stad te versterken. Ze zijn daarmee van bijzonder groot belang voor de aantrekkingskracht en de economische spankracht van de stad. Bewust bezig zijn met de ruimtelijke bebouwde kwaliteit van Maastricht! De stad is het meer dan waard.’

André Willems, wethouder Maastricht

RUIMTELIJKE KWALITEIT: JE ZULT HET MAAR VOOR JE DEUR HEBBEN!

Een heel praktische, operationele manier om te weten te komen wat ruimtelijke kwaliteit is, kan door middel van een eenvoudig ‘**gedachte-experiment**’. Stel je voor dat wat ergens gebouwd is, of gebouwd zal worden, voor je eigen deur zou staan, hoe zou je dan daarop reageren? Als het antwoord op deze vraag positief is, dan voel je intuïtief aan dat iets ruimtelijke kwaliteit heeft. Zou je echter antwoorden: ‘liever niet’ of ‘nooit van mijn leven’, wees er dan van overtuigd dat het gebouw ruimtelijke kwaliteit ontbeert. Het zou goed zijn, dat niet alleen ontwerpers, maar vooral ook besluitvormers [bestuurders, ambtenaren] dit eenvoudige ‘**voor-de-eigen-deur-criterium**’ bij elke ruimtelijke interventie als ‘ultiem criterium’ zouden hanteren. Wedden dat er dan veel minder ‘mis[bouw]baksels’ zouden zijn!

RUIMTELIJKE KWALITEIT IS OOK EEN KWESTIE VAN ‘HABITUS’

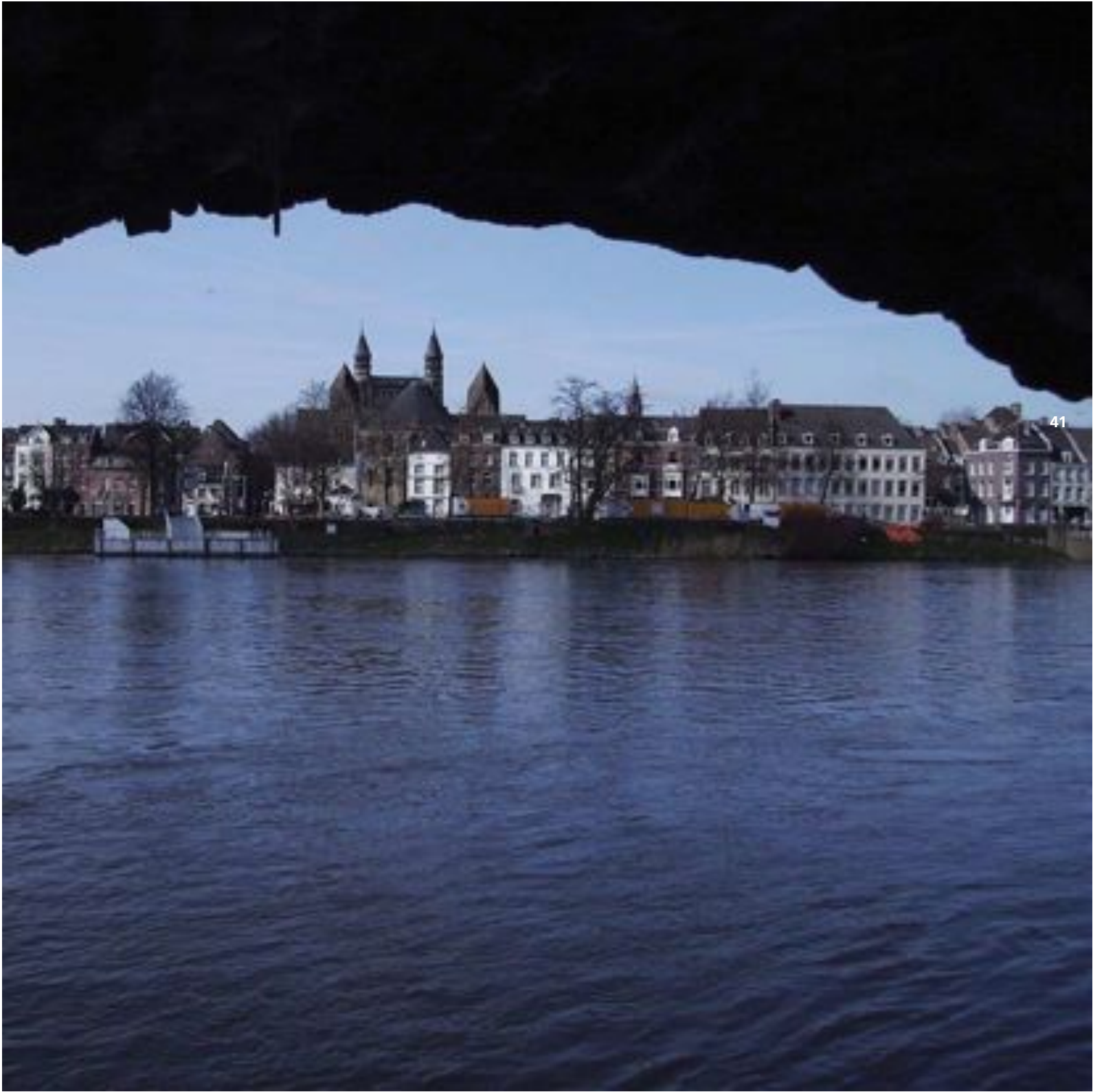
Bij ruimtelijke kwaliteit gaat het naar mijn mening niet alleen om de kwaliteit van de omgeving alleen, maar ook om de ‘**habitus**’, de houding en het gedrag van mens en samenleving ten opzichte van die omgeving. Die habitus kan positief of negatief zijn, onverschillig of zorgzaam, actief of passief, gericht of ongericht. Dit betekent dat er naast feitelijke ruimtelijke kwaliteit, ook een dimensie is die verwijst naar een wilsuiting, ‘**de wil om voor kwaliteit te gaan!**’ Het zou tragisch zijn als de hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit van de ‘habitat’ met een genante, nonchalante ‘habitus’ zou worden benaderd.

‘QUALITY OF LIFE’

Beide, ‘habitat’ en de ‘habitus’ zijn van wezenlijk belang voor de ‘**quality of life**’, de kwaliteit van de dagelijkse woon- en leefomgeving. Een kwalitatief hoogwaardige habitat bevordert de algemene levenskwaliteit. Een habitus gekenmerkt door zorgzaamheid stimuleert de wil om bestaande ruimtelijke kwaliteiten minimaal in stand te houden, als ook om deze waar mogelijk op te waarderen en eveneens om nieuwe ruimtelijke kwaliteiten te creëren. De op kwaliteit gerichte habitat en habitus zijn daarom precondities voor de ‘quality of life’.

1.3 HET BELANG VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Ruimtelijke kwaliteit is geen absolute garantie voor geluk en geluksgevoel van mensen, maar de afwezigheid ervan, of het gebrek, eraan maakt wel ongelukkig en leidt tot onl[r]ustgevoelens. Ruimtelijke kwaliteit is om meerdere redenen belangrijk. Er wordt wel gedacht dat ruimtelijke kwaliteit alleen van betekenis is voor waarden en belangen in de sfeer van de gebouwde omgeving op zich, maar de betekenis ervan gaat veel verder. Ik meen dan ook dat ruimtelijke kwaliteit in veel meer opzichten belangrijk is, c.q. ondersteuning verdient vanuit meerdere invalshoeken.

RUIMTE VOOR ROMANTIEK

‘Zowel de plekken voor podiumkunst als de plaats van het kunstonderwijs dienen in het hart van de binnenstad te floreren. Daar bloeit de podiumkunst het meest stralend voor economische groei. De Bonbonnière technisch verbeteren, zou moeten kunnen! Strikt nodig evenwel een betaalbaar, goed bereikbaar centrum. Ruimte voor uitzinnige oplossingen, ruimte voor romantiek versus bekrompen rationaliteit. Wie durft?’
Jacques Giesen, oud-directeur Toneelacademie en Theater aan het Vrijthof

CULTUREEL

Ruimtelijke kwaliteit getuigt van cultureel besef, van het bewustzijn dat zorg en aandacht aan de omgeving wordt en moet worden besteed. Ruimtelijke kwaliteit is een kwestie van beschaving, dat wil zeggen dat degenen die ruimte gebruiken oog moeten hebben voor [diepere] culturele waarden die daarmee verband houden. Het gaat om het besef in de hoofden van burgers en autoriteiten dat interventies met betrekking tot de al of niet gebouwde omgeving aan kwaliteitsstandaarden moeten voldoen, niet alleen omdat mensen er dagelijks mee in contact komen, maar ook omdat gebouwen en dergelijke er voor langere tijd, en dus voor vele generaties staan. Projecten van goede kwaliteit dragen bij aan de beleavingswaarde, ze zijn duurzaam en robuust en ze zijn, uit economisch oogpunt, ook nuttig en efficiënt. Een omgeving waaraan veel aandacht is besteed, dwingt respect en waardering af. Men gaat een dergelijke omgeving zien als een onderdeel van het eigen leven. Daardoor wordt het een belangrijke factor voor de eigenwaarde, voor **’het fier zijn op de eigen woon- en werkplek’**.

SOCIAAL

Ruimtelijke kwaliteit heeft ook een sociale functie. Ruimtelijke kwaliteit is niet een voorrecht van een maatschappelijke bovenlaag; **ruimtelijke kwaliteit is iets voor iedereen**, los van geloof, etnische groep, inkomen, opleiding of andere [onder]scheidende factoren. Ruimtelijke kwaliteit heeft ook een bindende werking: het draagt bij tot sociale integratie en sociale cohesie. Men ervaart de omgeving als iets dat behoort tot de groep waarvan men deel vormt, men ervaart het als een collectief bezit, waar men ook gezamenlijk gebruik van kan maken en waar men ook samen voor moet zorgen.

ECONOMISCH

Aan ruimtelijke kwaliteit hangt een prijskaartje, zo wordt wel beweerd. Soms kost ruimtelijke kwaliteit wel wat meer, maar de vraag is of dit zo erg is. Het betaalt zich vaak terug, omdat kwaliteitsinvesteringen op langere termijn doorgaans lonen. Gebouwen en openbare ruimten gaan langer mee, zijn duurzamer en verouderen minder snel. Economisch gezien heeft een kwalitatief hoogwaardige omgeving ook een geweldige spin-off voor activiteiten die bijdragen aan levendigheid en functionaliteit van de ruimte. Ruimtelijke kwaliteit vertegenwoordigt, omdat ze zich één op één vertaalt in de kwaliteit van het vestigingsklimaat, daarom een belangrijke economische waarde, het behoort tot het **‘stadskapitaal’** ... en met kapitaal moet men zorgvuldig omgaan.

ECOLOGISCH

In een wereld met steeds meer milieuproblemen, energieschaarste en klimaatverandering is duurzaamheid een prioritair onderwerp. Ruimtelijke kwaliteit draagt bij aan duurzaamheid, wanneer natuurlijke materialen worden gebruikt [denk aan het ‘cradle-to-cradle’ principe], energiezuinige gebouwen worden gerealiseerd en klimaatneutrale bouwinitiatieven worden genomen. Duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit moeten met andere woorden steeds meer **in elkaars verlengde** komen te liggen en elkaar zelfs veronderstellen. Dit laat onverlet dat er nog een grote opgave ligt om duurzaamheid en esthetiek dichterbij elkaar te brengen.

RUIMTELIJKE KWALITEIT

	ECONOMISCH BELANG	SOCIAAL BELANG	ECOLOGISCH BELANG	CULTUREEL BELANG
GEBRUIKSWAARDE	BESCHIKBAARHEID	TOEGANG	EXTERNE VEILIGHEID	KEUZEVRUIJHEID
	STIMULERENDE EFFECTEN	EERLIJKE VERDELING	SCHOON MILIEU	CULTURELE VERSCHIEDENHEID
	GECOMBINEERD GEBRUIK	INBRENG	WATER IN BALANS	
BELEVINGSWAARDE		KEUZEMOGELIJKHEDEN	ECOLOGISCHE STRUCTUUR	
	IMAGO/UITSTRALING	GELIJKWAARDIGHEID	RUST EN RUIMTE	EIGENHEID
	AANTREKKELIJKHEID	VERBONDENHEID	SCHOONHEID DER NATUUR	SCHOONHEID DER CULTUUR
TOEKOMSTWAARDE		SOCIALE VEILIGHEID	GEZONDE LEEFOMGEVING	CONTRASTRIJKE OMGEVING
	STABILITEIT EN FLEXIBILITEIT	IEDEREEN AAN BOORD	ECOLOGISCHE VOORWAARDEN	ERFGOED
	AGGLOMERATIE	SOCIAAL DRAAGVLAK	GEZONDE ECOSYSTEMEN	INTEGRATIE
	GEBUNDELDE AANTREKKELIJKHEID			CULTURELE VERNIEUWING

BEWERKING VAN: HOOIMEIJER, PIETER, HENK KROON EN JOKE LUTTIK; KWALITEIT IN MEERVOUD; CONCEPTUALISERING EN OPERATIONALISERING VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT VOOR MEERVOUDIG RUIMTEGEBRUIK. HABIFORUM, GOUDA 2001.

1.4 RUIMTELIJK KWALITEIT MOET, ELKE DAG, ALS DOEL EN ALS MIDDEL!

De conclusie uit het bovenstaande is dat ruimtelijke kwaliteit voor mens en samenleving heel belangrijk is. Dat was vroeger zo, is vandaag zo en zal in de toekomst zelfs nog meer het geval zijn. Om het populair te verwoorden: **ruimtelijke kwaliteit moet, elke dag en overall!** Toch staat dit in schril contrast tot de realiteit: in het dagelijkse [beleids]handelen speelt ruimtelijke kwaliteit niet altijd een [grote] rol: door onachtzaamheid, onnozelheid of omdat andere waarden prevaleren. Ruimtelijke kwaliteit is enerzijds een doel op zich vanwege de waarden die ermee gemoeid zijn, maar het is anderzijds toch ook een middel. Een middel tot het in stand houden en verbeteren van de condities van het alledaagse leven: een aangename omgeving, een mooie plek om te wonen en te werken en een prettige ambiance om in te leven. Dit alles vergroot de aantrekkelijkheid en de aantrekkingskracht van een stad. De attractiviteit voor nieuw ondernemerschap, voor toeristen, voor de eigen en voor nieuwe bewoners is in hoge mate gekoppeld aan de beleevingswaarde van landschap, stedenbouw, cultureel erfgoed, architectuur en infrastructuur. Daarom dient **ruimtelijke kwaliteit een prominente plaats te krijgen op de politieke en bestuurlijke agenda!**

1.5 RUIMTELIJKE KWALITEIT ALS CONCRETE TOTALITEIT

Ruimtelijke kwaliteit is een begrip dat, zoals gezegd, te pas en te onpas wordt gebruikt. Ik vat ruimtelijke kwaliteit op [ik suggereerde het zo-even al] als bestaande uit vijf wezenlijke aspecten, te weten 1. Landschappelijke, 2. Cultuurhistorische, 3. Stedenbouwkundige, 4. Architectonische en 5. Infrastructuur- en mobiliteitskwaliteit. Ik spreek in dit verband van een ‘ruimtelijk kwaliteitspentagoon’. Ik heb aangegeven dat ruimtelijke kwaliteit belangrijk is vanuit talrijke perspectieven: culturele, sociale, economische en ecologische. Dat klinkt erg abstract [en is het ook], maar het is goed om erop te wijzen dat ruimtelijke kwaliteit elke dag, bij elk voornemen en elke handeling in het geding is. Dat is het geval bij een aanvraag voor bouw of verbouw van een pand, als de openbare ruimte wordt [her]ingericht, als plannen voor een nieuwe wijk worden ontwikkeld, als een nieuwe weg wordt aangelegd, als panden worden gerenoveerd, als er sloopplannen zijn voor een kerk, als er rotondes worden aangelegd, als een kazerneterrein een nieuwe bestemming moet krijgen, enzovoort. Met andere woorden ruimtelijke kwaliteit, en de zorg ervoor, is een alledaags verschijnsel en heeft zowel op kleine, als op grote ingrepen betrekking. Om die reden zou ik dan ook willen spreken van ‘**concrete totaliteit**’. Daarmee bedoel ik dat in het alledaagse, concrete handelen de totaliteit steeds aan de orde is. De concrete ruimtelijke initiatieven zijn met andere woorden een ‘**pars pro toto**’. De zorg voor de ruimtelijke kwaliteit is dientengevolge niet alleen een abstracte zorg, maar vooral ook een hele concrete, dagelijkse zorg. Vroeger leerden we op school: ‘Melk moet, elke dag’. Als variant daarop stel ik: ‘**Ruimtelijke kwaliteit moet, elke dag!**’ Ruimtelijke kwaliteit is geen ‘bagatelle’. In tegendeel, het rechtvaardigt om ‘van een mug een olifant te maken’.

GEEF MAASTRICHT ZIJN ARCHEOLOGISCHE MUSEUM TERUG

‘Maastricht staat toch op zijn verleden? Maastricht heeft veel verborgen verleden, achter gevels en onder de grond, op de bodem van de Maas. Het verleden is de onderlegger van de ruimtelijke kwaliteit van de stad. De prachtigste archeologische vondsten zijn verstopt in gemeentelijke depots, unieke Romeinse beelden bij een verhuisbedrijf. Alstublieft, geef Maastricht en de [kinderen van de] Maastrichtenaren zijn archeologische museum terug om het verdwenen verleden weer tastbaar te maken.’

Titus Panhuysen, archeoloog

1.6 MAASTRICHT EN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Terwijl ruimtelijke kwaliteit in het algemeen van belang is, durf ik te stellen dat dit voor Maastricht dubbel zo belangrijk is. De ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is immers de drager van de Maastrichtse identiteit, van het Maastrichtse karakter en van de attractiviteit van de stad. Niet zonder reden wordt door veel andere steden met jaloezie naar Maastricht gekeken. Wat in andere steden met veel pijn en moeite wordt nagestreefd, is in onze stad nu juist zo rijk aanwezig. 'Maastricht in wording' is een vele eeuwen lange - eigenlijk millenniumlange - aanleging. Zijn ruimtelijke kwaliteit is het resultaat van een langdurig, moeizaam en weerbarstige strijd van velen om bestaande kwaliteiten te borgen en nieuwe kwaliteiten te ontwikkelen. En die strijd gaat nooit voorbij, die moet elke dag weer opnieuw op alle niveaus worden gevoerd. **Verwaarlozing van ruimtelijke kwaliteit komt voor Maastricht neer op zelfkastijding, of erger nog op zelfverminking!**

HOE RIJK IS MAASTRICHT AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT?

Maastricht is rijk aan ruimtelijke kwaliteit. Maar hoe rijk is rijk? Maastricht beschikt over **een prachtig landschap, een heldere stedenbouwkundige structuur, een rijke cultuurhistorie, een boeiende architectuur en een kenmerkende infrastructuur**. Het is een stad met een heel lange geschiedenis en elke periode uit die geschiedenis heeft een eigen stempel op haar verschijningsvorm gedrukt. Er is in Nederland, zo durf ik te beweren, nauwelijks een stad te noemen die een zodanig hoge **‘ruimtelijke en gevarieerde ruimtelijke kwaliteitsdichtheid’** heeft. Toch is het niet zo gemakkelijk om over Maastricht als één geheel te spreken. Een eerste nadere duiding ligt in het onderscheid tussen de binnenstad, de aangrenzende volkswoningbouwbuurten, de eromheen gedrapeerde ‘parochiewijken’ en de aan de rand van de stad gesitueerde woonwijken en ‘stadsdorpen’. Een vier ringenstad als het ware. Een nadere analyse levert uiteraard nog veel meer specificaties op.

2.1 VEEL EN GEVARIEERD

In elk tijdvak hebben in Maastricht bouwactiviteiten plaatsgevonden. Dit heeft geresulteerd in een grote variatie gebouwen, allemaal met hun eigen stijlkenmerken, bouwmaterialen, constructieprincipes, vorm en kleur. Dit geldt ook voor de openbare ruimte zoals pleinen, plantsoenen, lanen en parken. De bouwkunst uit de periode van de Romeinen verschilt van die uit de Middeleeuwen, die van de 19de eeuw van die van na de Tweede Wereldoorlog. Niet alleen de lagen van de geschiedenis verschillen, ook zijn er duidelijke verschillen tussen de stadsbuurten onderling [overigens voor een deel beïnvloed door de periode waarin de stadsbuurt ontstond en zich ontwikkelde]. Zo verschilt het Jekerkwartier van Wyck, het Wittevrouwenveld van Belfort, het Statenkwartier van Wolder of Limmel. Elk stadsdeel kent zijn eigen karakteristieke site, zijn eigen landschappelijke karakteristieken, zijn eigen geschiedenis, zijn eigen morfologie, zijn eigen gebouwentypologie en zijn eigen historiciteit; met andere woorden zijn eigen ruimtelijke kwaliteit. Elk stadsgebied heeft daardoor ook een eigen identiteit. Die wordt bepaald door een

MIJN AMBIVALENTE RELATIE

‘Maastricht met zijn rijk verleden en een schat aan historische gebouwen, maakt ook plaats voor nieuwe projecten. Mijn ambivalente relatie met de stad heeft te maken met haar kunstklimaat dat naar mijn mening de kunst en haar makers niet genoeg koestert, maar voor lief neemt.

Enkele prestigeactiviteiten daargelaten, is de stad soms te kleinschalig en te gezellig om kunstenaars te binden. De ambitie om Culturele Hoofdstad van Europa 2018 te worden, brengt daar misschien verandering in. Het al lang genoemde Euregionale samenwerkingsverband zou het kunstklimaat kunnen verbeteren. Zou het dan toch ...?’

Marcel Willems, beeldend kunstenaar

specifieke combinatie van eigenschappen: Maas en Jeker, dalen en middenplateaus, glooiend landschap, pleinen en besloten plekken, straten en wegen, spoorlijnen, resten van Romeins verleden, kerken, kloosters, villa’s, herenhuizen, industriegebouwen, arbeiderswoningen, spoorgebouwen, postkantoren, handelsgebouwen, bankgebouwen, winkels, warenhuizen, cafés, hotels, restaurants, drukkerijen en bijvoorbeeld terrasjes. Maastricht dankt er zijn zo kenmerkende eigen gezicht aan. De vaak qua ‘textuur’ sterk van elkaar afwijkende samenstellende delen en buurten van de stad dragen daar dus ieder op hun manier aan bij. In tegenstelling tot steden die de indruk wekken dat ze als een ‘lappendeken door een idioot bij elkaar zijn genaaid’, lijkt Maastricht eerder op een groot kunstwerk. De stad heeft dan ook een hoog **‘ansichtkaartgehalte’**. De stad is **‘fotogeniek’** [let eens op het aantal mensen met fototoestel in de stad] en is een **‘schildersmotief’** bij uitstek [zowel voor Maastrichtse schilders als kunstenaars van buiten].

MAASTRICHT ALS ‘GESAMTKUNSTWERK’

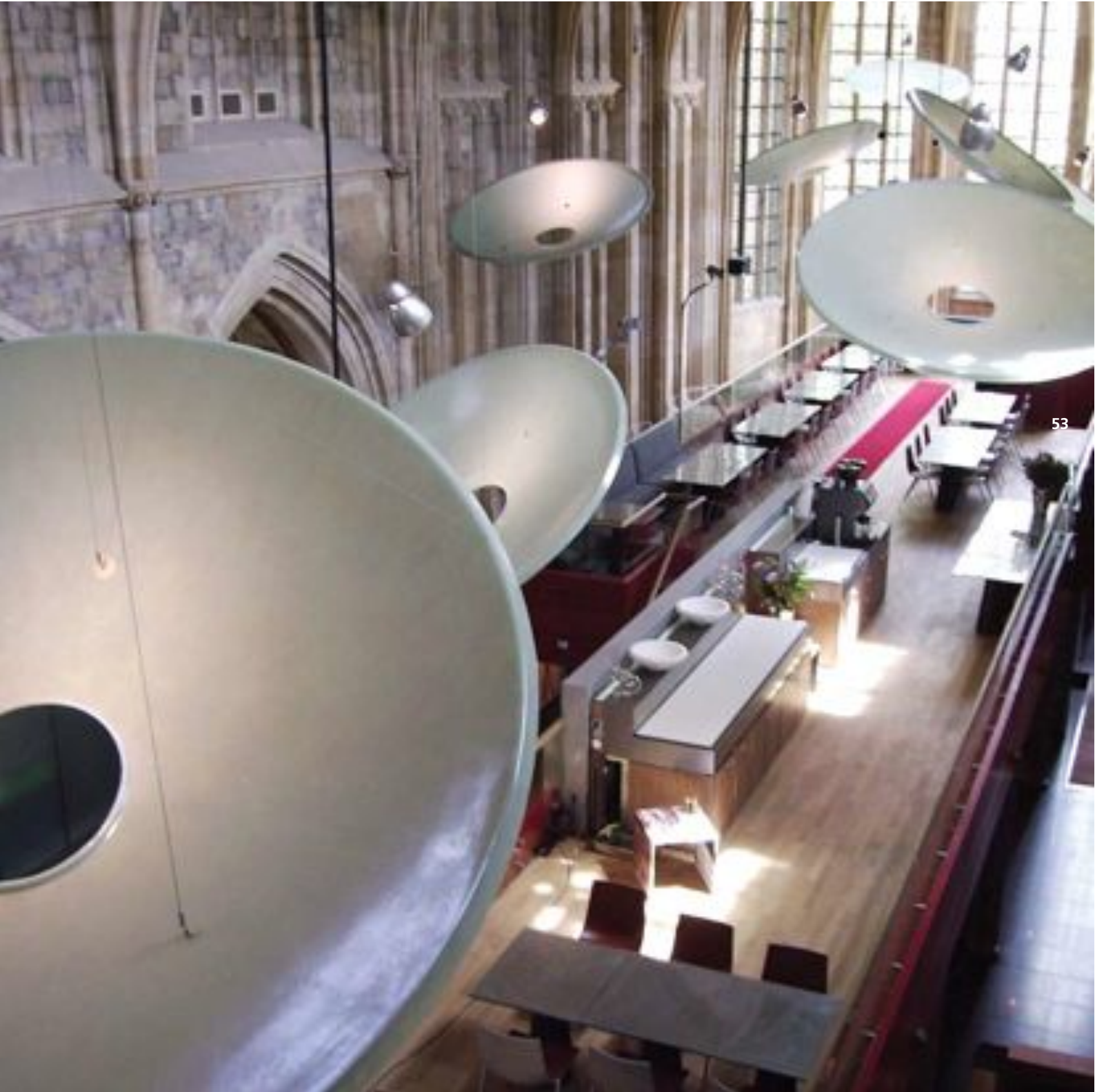
Men zou Maastricht in zijn geheel als een **‘Gesamtkunstwerk’** kunnen zien, als iets dat door de unieke combinatie van elementen een hechte eenheid is. Dit totaal kunstwerk is echter niet tot stand gekomen door het werk van één enkele ‘kunstenaar’, maar van vele. Bovendien is aan dit totaal kunstwerk gedurende een lange tijd gewerkt. Daarbij heeft ieder element zich goed in het stedelijk weefsel weten te voegen. Het resultaat is een fascinerend en overtuigend ‘kunstlandschap’. De stad is geen willekeurige lappendeken, maar een wonderlijk geweven tapijt [een ‘gobelin’]. Dit ‘Gesamtkunstwerk’ is overigens niet statisch; in tegendeel, het is uitermate dynamisch. Het kunstwerk is nooit af. **Er moet door velen met zorg en toewijding aan worden gewerkt, wil het zijn allure behouden!** In het klein en in het groot.

[CULTUUR]TOERISME

Maastricht als ‘Gesamtkunstwerk’ vormt een belangrijke bron voor het [cultuur]toerisme dat jaarlijks talrijke mensen naar Maastricht brengt. Zeker de plekken die een belangrijke rol in de geschiedenis hebben gespeeld, genieten een bijzondere aantrekkingskracht. Maastricht is erg populair als [dag]toeristische bestemming. Wie Maastricht bezoekt, is verbaasd over de grote variëteit aan bezienswaardigheden. Er wordt gesproken van ‘de meest on-Hollandse stad’. Men heeft het gevoel al in het buitenland te zijn. Dat ligt niet alleen aan de eigen taal en de lokale tradities, maar ook aan de gevarieerde ruimtelijke kwaliteit.

DE MAASTRICHTSE IDENTITEIT EN REPUTATIE

Als we het over ruimtelijke kwaliteit hebben, moet ook iets gezegd worden over lokale identiteit. Er wordt beweerd dat door globalisering de identiteit van een stad verloren gaat. Maar wat is die identiteit? Is die benoembaar? Is die aantoonbaar? Is die constant? Pogingen om de identiteit van een stad te benoemen, stranden vrijwel altijd. Er wordt wel beweerd dat daar waar echt sprake is van identiteit het niet nodig is om die te benoemen en daar waar sprake is van een gebrekkige identiteit er verwoede pogingen worden gedaan om deze geforceerd en artificieel te ‘produceren’. Tegen deze achtergrond is het misschien **minder nodig om de Maastrichtse identiteit te benoemen, want die is er gewoon!**

Als de naam Maastricht valt, dan worden er allerlei personen, zaken en verschijnselen mee geassocieerd. Dat gaat van André Rieu, Mestreechter Staar, Us MVV'ke tot Carnaval, Preuenemint en TEFAF; van 'zoervleis' en 'rommedoe' tot processie en communiefeest. Daarnaast worden wat betreft de Maastrichtse identiteit associaties gemaakt met prachtige Maastrichtse gebouwen [OL-Vrouwebasiliek, Sint-Servaasbasiliek, Sint-Janskerk, Stadhuis, Dinghuis] en plekjes [OL-Vrouweplein, Vrijthof, Markt, Plein 1992], maar vooral met het specifieke karakter en de gezellige sfeer, het totaal van alle identiteitsbepalende elementen. Maastricht heeft in ruimtelijk opzicht zeer veel te bieden.

Het is een stad met een zeer kenmerkende eigenheid, een duidelijke en heldere ruimtelijke identiteit. Talrijke zaken dragen daartoe bij. Ze bepalen de bijzondere uiterlijke verschijningsvorm, het eigen gezicht van de stad. Dat zijn niet alleen 'oude' elementen, zoals oude kerken, kloosters, stadsmuren, aarden verdedigingswerken en dergelijke, maar ook 'nieuwe' elementen, daaronder vooral het Céramiqueterrein en zeker ook de zorgvuldig vormgegeven 'moderne' herbestemmingen van een aantal aansprekende monumenten. Door het Euro-verdrag van Maastricht 1992, de TEFAF en André Rieu is Maastricht er bovendien in geslaagd internationaal een aantal hoogwaardige **'reputatiezegels'** te verzamelen. Het Via2018-project vormt de volgende in dat rijtje, zelfs door middel van het zogenaamde plan B, wanneer Maastricht deze Culturele Hoofdstadtrofee onverhoopt niet officieel binnenhaalt.

2.2 Us SJOEN MESTREECH

Maastricht is 'sjoen'! Natuurlijk niet overal en ook niet overal even 'sjoen'. Er zijn plekken die mooier zijn dan andere. Het mooie Maastricht verwijst niet alleen naar relictten uit het verleden die nu als topmonumenten wettelijke bescherming genieten, maar ook naar bescheidener zaken in de sfeer van landschap, stedenbouw, mobiliteit, bedrijventerreinen, scienceparken, kantoorgebouwen, villa's en gewone woonhuizen. Er zijn in Maastricht heel wat gebouwen die gekenmerkt worden door degelijkheid en ambachtelijkheid, zonder dat ze meteen als top-prestaties kunnen worden aangemerkt. Maar er zijn ook opvallende architecturale iconen, ontworpen door nationaal en internationaal vermaarde architecten. Plaatselijke architecten werkten en werken mee aan 'Us Sjoen Mestreech'. Namen als Pierre Cuypers, Frits Peutz, Alphons Boosten, Jos Ritzen, Jules Kayser en vele anderen genieten naam en faam in binnen- en buitenland. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw hebben architecten als Frans Dingemans, Jean Huysmans, Theo Boosten en bijvoorbeeld Piet Satijn en Piet Mertens een belangrijke bijdrage aan het gezicht van Maastricht geleverd. René Daniëls, Rein Geurtsen en Cees Kleinman hebben een belangrijke rol gespeeld op het gebied van respectievelijk stedenbouw en utilitaire constructies. Hedendaagse architecten uit Maastricht e.o. behoren tot de Nederlandse [en ook internationale] top. Ik noem Jo Coenen, Wiel Arets, Arno Meijs, Rob Brouwers, Jo Janssen, Boudewijn Snelder, Jan Dautzenberg, Fons Rats, René Coenegracht, Fred Humblé, Theo Teeken, Hari Gulikers, Mathieu Bruls, René Thijssen en architectenbureaus als iNeX-architecten, Architecten aan de Maas, Frencken-Scholl, HVN Architecten en N-Architecten. Architecten zijn niet de enige die aan 'Us Sjoen Mestreech' werken en zij doen dat ook niet alleen. Daarvoor hebben ze goede opdrachtgevers nodig, goede ambtelijke organisaties en goede adviescommissies om de kwaliteit van hun ontwerpen te optimaliseren. Daarvoor hebben ze ook zelfbewuste en ambitieuze gemeentebesturen nodig, die ruimtelijke kwaliteit hoog in het vaandel hebben staan.

AMBITIES

Dat Maastricht mooi is, is niet alleen een constatering, maar ook een **'ambitie en tegelijkertijd een uitdaging'**. Maastricht moet mooi blijven en kan in de toekomst misschien zelfs nog mooier worden. Dat vereist heuse inspanning, want ruimtelijke kwaliteit komt niet zo maar uit de lucht vallen, zoals we al eerder beweerden.

2.3 RUIMTELIJKE KWALITEIT IN VEELVOUD

Maar laat ik nu eens wat concreter aangeven wat de specifieke ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is. Daarbij kan ik meerdere manieren van rubricering hanteren. Ik maak een onderscheid tussen een **'synchrone classificatie'** en een **'diachronische classificatie'**. Bij de eerste werkwijze gaat het om het onderbrengen van elementen van ruimtelijke kwaliteit op één enkel tijdstip, met andere woorden wat er nu aan kwaliteit is. Bij de tweede werkwijze gaat het om ruimtelijke kwaliteit die in

de loop van de tijd in verschillende tijdsperioden tot stand is gekomen. In dit hoofdstuk hanteer ik de werkwijze van ‘synchronische classificatie’ en in het volgende hoofdstuk, als ik de geschiedenis van Maastricht in hoofdlijnen bespreek, zal ik de ‘diachronische classificatie’ gebruiken. Bij de ‘synchronische classificatie’ rangschik ik de ruimtelijke kwaliteit in vijf hoofdrubrieken, te weten de vijf aspecten die ik eerder noemde het ‘ruimtelijk kwaliteitspentagoon’. Ik geef daarbij onderdelen van de vijf aspecten aan, zonder deze tot in detail uit te werken. In de loop van ‘mijn verdere verhaal’ zal ik concreet gebouwen en plekjes noemen met een hoge [en soms ook minder hoge] ruimtelijke kwaliteit.

- *Landschappelijke kwaliteit:* geologische pluriformiteit, bijzondere flora en fauna, ecologische variëteit, fascinerende rivieren [Maas en Jeker], fraaie landschappelijke elementen [holle wegen, coulissen, hoogstam, droogdalen, Sint-Pietersberg], Maasoever, Jekerdal, Bos-sche Fronten, parken, groenzones tussen woonwijken enzovoort.
- *Cultuurhistorische kwaliteit:* archeologische restanten uit alle perio-den van de geschiedenis [prehistorie, Romeinse tijd, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd], kerken, kloosters, kapellen, pastorieën, synagoog, kastelen, buitenplaatsen, landgoederen, stadsmuren, stadspoorten, bastions, ravelijnen, vakwerkboerderijen, stadhuis, woonhuizen, in-dustriegebouwen, werkplaatsen, handelsgebouwen, scholen, begraaf-plaatsen, postkantoren, stationsgebouw, seinhuis, sociale woning-bouwcomplexen, villawijken enzovoort.
- *Stedenbouwkundige kwaliteit:* historische binnenstad binnen eerste en de tweede ommuring, pleinen, stadsuitleg op basis van singel-structuur na de ontmanteling van de stad, rode en blauwe dorpen, fabrieksbuurten, parochiewijken, herstructurering voormalige fa-brieksterreinen, ‘stadsdorpen’ [Wolder, Heugem, Limmel, Scharn, Heer, Amby, Itteren, Borgharen] enzovoort.
- *Architectonische kwaliteit:* bijzondere iconen van hoge architectoni-sche kwaliteit uit recente tijd: Campagne, Kanunniken Cour, Ca-pucijnen Cour, Bonnefantemuseum, Crescents Céramique, Centre Céramique, Entre Deux, Mosae Forum, Minderbroederskerk, Her-denkingsplein, Kruisherhotel, Dominicanenkerk, Huis met de Pe-likaan, zorgcentrum Abtstraat, La Valence Heugem enzovoort.
- *Infrastructuur- en mobiliteitskwaliteit:* de ligging aan een rivier en in een waterrijke omgeving als ‘geschenk’ en diensgevolge de Ser-vaasbrug, Wilhelminabrug, Hoegbrögg, sluizen Borgharen, sluizen Bosscherveld, aantrekkelijke fiets- en wandelroutes Mergelweg rich-ting Kanne, langs Jeker richting Bassenge, langs Kanaaldijk richting Petit-Lanaye, over oude Molenweg richting Eijsden enzovoort.

58

HARTENKREET ...

Jo, LIEVE Jo ...

‘Gebroken, gemangeld zit je op je bankje. Je leven overpeinzend, beschouwend. Zittend vlak naast je kooi, je kuil, waar gedurende vele van je levensjaren je woonstede was. Gepest door de Maastrichtenaar, getreiterd door Maastricht. Een rotstreek, de jou gegunde kwaliteit van ruimte. Ik kan je leed niet lenigen, zachter maken. Een belofte wil ik wel maken, mijn best doen Maastricht serieus over de kwaliteit van haar ruimte te laten nadenken. Niet als beleidsmaker, slechts als Maastrichtenaar.

Naast je op het bankje is veel plaats. Laat me niet op mijn oude dag daar plaats nemen, in een gelijke houding, gedesillusioneerd, ontgoocheld.

Woordjes sprekend als ‘sorry Jo, lieve Jo, ‘Mestreech heet ut weer verknald ...’

Jack Jamar, grafisch ontwerper

59

MAASTRICHT SCHRIJFT ELKE DAG GESCHIEDENIS

In Maastricht is men zich ervan bewust dat iedere dag weer opnieuw geschiedenis gemaakt moet worden en dat ‘nieuwe kwaliteit’ niet vanzelf komt. Met veel aandacht en zorg wordt gewerkt aan de articulatie van de eigen identiteit en aan nieuwe [gebouwde] bijdragen aan de geschiedenis. Toch is een positief resultaat niet vanzelfsprekend, want korte termijn denken, kortstondig gewin, beperkt besef van ruimtelijke kwaliteit kunnen leiden tot mediocre interventies, ondermaatse nieuwbouwplannen en onzorgvuldige omgang met het patrimonium. Met andere woorden, ruimtelijke kwaliteitszorg is in Maastricht zowel werkelijkheid als fictie. Ruimtelijke kwaliteitszorg wordt in Maastricht minstens met de mond beleden, maar tegelijkertijd zijn er allerlei onwelkome [ondoordachte?] en sectorspecifieke misgrepen die een [permanente] bedreiging voor het ‘Gesamtkunstwerk’ inhouden. Financiële perikelen, deregulering, dominantie van het marktprincipe, winstbejag, misplaatste nonchalance en politiek populisme, maar zeker ook ongeïnteresseerdheid, onnozelheid en naïviteit blijken op gespannen voet te staan met ruimtelijke kwaliteitsambities. **Het vreemde is dat juist in tijden dat ruimtelijke kwaliteitszorg het meest nodig is, de zin ervan ter discussie wordt gesteld of zelfs uit beeld kan raken!**

2.4 HET ‘KLEINE GENOT’ EN HET ‘KLEINE LEED’

In Maastricht zijn veel bewijzen voor het feit dat mensen en instituten zich al generaties lang positief inzetten voor landschap, cultuurhistorie, stedenbouw, architectuur en infrastructuur. Maastricht is op [heel] veel plaatsen [heel] mooi! Allerlei prachtige plekjes in de stad roepen zowel bij de bewoners als bij de bezoekers verbazing en waardering op. Loop door de stad en ontdek de vele [verborgen] schatten. Ze liggen voor het oprapen. Samen vormen ze wat ik wil noemen het ‘**Kleine genot**’, de verrassende plekjes waar ruimtelijke kwaliteit zich niet als iets abstracts en theoretisch manifesteert, maar juist als een alledaagse kleine droom die werkelijkheid is geworden. Het zijn de plekjes die een geluksgevoel oproepen, die de basis vormen voor een ‘gefundeerd chauvinisme’. Ik heb een lijstje opgesteld van gebouwen en plekjes die dat ‘kleine genot’ bewerkstelligen. Samen zorgen ze voor een ‘groot genot’, een gevoel dat alles ‘op zijn plek valt’. Dit ‘ervaren genot’ draagt bij aan de positieve ‘**reputatie**’ van een stad.

HET KLEINE GENOT

- Kelders Derlon [archeologische opgravingen]
- Schatkamers Sint-Servaasbasiliek en OL-Vrouwebasiliek
- Pandhoven [OL-Vrouwebasiliek, Sint-Servaasbasiliek en Kruisherenhotel]
- Helpoort [museum over vestingstad op de verdieping]
- Stadhuis [hal en burgemeesterskamer]
- Cours met overkapping [Universiteitsgebouw Kapoenstraat, klooster Nieuwenhof, Museum aan het Vrijthof]
- Herbestemmingen: Eerste Minderbroederskerk [scheur in muur en annuclatie], kloosterkerk Dominicanen [met muurschildering Thomas van Aquino], kloosterkerk Kruisheren [met frescocyclus van leven H. Gertrudis], kloosterkerk Nieuwenhof [collegezaal], klooster Bonnes Enfants [ontmoetingscentrum met muurschildering kruisgang]
- Geboortehuis van Jac. Thijsse
- Nieuwbouw Charles Vos Cour, Kanunniken Cour, achterzijde Kruisherenhotel [cortenstaal]
- Gemeenteflat Oranjeplein
- Binnentuin voormalig gouvernement [oase van rust]
- Huis met de Pelikaan [met nieuwbouw en hangende tuinen]
- Hofje Grote Looiersstraat [verboden toegang]
- Glassculptuur Grote Looiersstraat [Boris Sipek]
- Tweede omwalling [aangelegde tuinen]
- Gevelstenen en chronogrammen
- Synagoge Capucijnengang
- Hof van Tilly [inrichting buitenruimte]
- Herdenkingsplein [hedendaagse architectuur]
- Nieuwbouw Jekerstraat [modern hof]
- Timmerfabriek [industriële archeologie]
- Bossche Fronten [met kazematten]
- Gangenstelsel Sint-Pietersberg
- Jezuïetenberg [met muurschilderingen]
- Woonschool Ravelijn
- Sphinxpark [park 21ste eeuw]
- Brouwerijen De Ridder [met M’Lab] en De Keizer [brouwproces]
- Koepelkerk [Gesamtkunstwerk]
- Charles Eyckpark
- Stadsvernieuwing Boschstraat Oost
- Zusters Onder de Bogen met kloosterkerk [in gebruik]
- Natuurhistorisch Museum [deuren van Han van Wetering, glazen kubus Mosasaurus Bèr, plafondschildering van Ger Boosten]
- Old Hickoryplein [Wederopbouwarchitectuur]
- Gouvernement [architectuur en kunstverzameling]
- Vroendaal [hedendaagse architectuur]
- Teaching Hotel Château Bethlehem [met unieke designkamers]
- Sculptuur Zorgcentrum Amby, poorten Entre Deux [Desirée Tonnaer]
- De Heerenhof Heer [siertuin met woning]
- Kasteel Borgharen
- Château Neercanne
- Jekerdal
- Gordel stadsparken

[EU]REGIO CHARLEMAGNE

‘De Maastrichtenaar verschuilt zich vaak achter het begrip Mestreechter Geis om aan te geven wie hij is. Er wordt dan vaak bedoeld: Bourgondisch, niet Nederlands, trots op eigen historie, de specifieke volkscultuur, het oude stadscentrum, de horeca. Helaas is daar ook vaak mee verknoopt het chauvinisme, de naar binnen gerichtheid, het conservatisme, de arrogantie. Maastricht zal moeten proberen opener te worden, extravert, kwaliteitsbewuster, internationaler, meer gericht op de [Eu]regio Charlemagne en elkaar en de andere gemeenten wat gunnen. Dit is hopelijk het eindproduct van Via2018.’

Peter Otten, socioloog

AANTASTINGEN IN VEELVOUD

Tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat de kwaliteit van de stad op [te] veel plaatsen en in [te] veel ‘domeinen’ [nog steeds] wordt aangetast. Dat is jammer want dat kan juist weer leiden tot ‘**onnodige reputatieschade**’. Het gaat om kleine interventies die samen tot een ondergraving van de ruimtelijke kwaliteit leiden. Kijk in Maastricht om je heen, geef je ogen goed de kost en signaleer het ‘**Kleine leed**’. Ik geef hier niet zelf de voorbeelden [had gekund], maar laat die graag aan anderen over. Som de plekken in Maastricht op waar je de volgende aantastingen tegen komt:

HET KLEINE LEED

- Rommelige terreinen
- Braakliggende terreinen
- Niet goed ingepaste nieuwbouw
- Brutale bouwsels
- Detonerende aan- en uitbouwen
- Oneigenlijk materiaalgebruik
- Opkomst vouwgevels
- Verlies relatie met bovengevel
- Onaangepaste samentrekking van panden
- Optische overlast [vlaggen, banieren, reclames, verwijzingsborden]
- Wijziging van de interne structuur van monumenten
- Doorbreken van historisch waardevolle perceelscheidende wanden
- Smakeloze en te utilitair ingerichte terrassen
- Te zichtbare verkantoring van herenhuizen en villa's
- Noodlokalen in de vorm van containers
- Verwaarlozing van wederopbouwarchitectuur
- Leegstand waardevolle gebouwen
- Niet-passende herbestemmingen van monumenten
- Kunststofkozijnen in monumenten
- ‘Stadsvreemde’ vormen van toeristentransport
- Verloedering gebouwen
- Industrieel ogende speelplaatsen
- Openbare ruimte als vuilnisbak
- Te veel en niet bij de plek passende evenementen
- Ongelukkige aanpassingen van straten met verkeersdrempels
- Esthetisch niet goed geplaatste verkeer- en verwijzingsborden
- Overdaad aan [informatie]borden
- Verloederde fiets- en voetgangerstunnels
- Onooglijke fietsstallingen
- Slecht ingepaste trafostations
- Schotelantennes van grote omvang
- Te grote, te veel en verkeerd geplaatste, vaak schreeuwerige reclames
- Graffiti
- Straatvuil
- Overvolle afvalbakken
- Goedkope erfafscheidingen
- Niet-passende rolluiken

LEERZAAM ERFGOED

‘Het monumentale oeuvre van architect Alphons Boosten wordt tijdens het interbellum door heel Maastricht en Limburg geweven. In een gul, mild en soms ook exuberant expressionisme. Altijd sterk verbonden met traditie, plek en wijdere omgeving. Toen de uiterst haalbare vernieuwing. Leerzaam erfgoed als we nu opnieuw zoeken naar een kritische regionale architectuur.’

Fred Humblé, architect

KEERZIJD VAN ‘US SJOEN MESTREECH’

Heb je daadwerkelijk voor jezelf een dergelijke lijst opgesteld, dan zul je zien dat dit een hele lijst is geworden. Het gaat om de keerzijde van ‘Us Sjoen Mestreech’. In elke buurt zou samen met de bewoners een inventarisatie moeten worden gemaakt van de onooglijke en verwaarloosde plekjes. Het zou goed zijn als bij zulke buurttrondgangen [wat ook wel gebeurt] lokale politici en ambtenaren aanwezig zijn om het kleine leed te ervaren. Wat maakt dat toch uit?, hoor ik al zeggen. Het maakt een stad juist zo levend, dat niet alles overal even netjes is. Dat klinkt aan-nemelijk, maar de mensen willen dat ‘kleine leed’ toch niet graag voor de eigen deur. Men heeft liever iets moois en aangenaams voor de ei-gen deur dan iets afzichtelijks of afstotelijks. En terecht. In bredere zin zou ik in het verlengde van wat ik eerder beweerde, willen stellen dat je uitgerekend met een kunstwerk zeer zorgvuldig moet omgaan an-ders verliest het zijn betekenis en waarde. Voor het ‘Gesamtkunstwerk’ Maastricht geldt dat **veel kleine aantastingen zorgen voor een groot waardeverlies!**

2.5 DE ACHTERKANT VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Hoe komt het dat er zo veel kleine [en grotere] aantastingen plaats-vinden? Wat zijn daarvan de oorzaken? Wie zijn de boosdoeners? De aantastingen zijn een uitvloeisel van fundamentele anonieme krachten in de samenleving: markteconomie, rol van de overheid, handelen van particulieren, werking van de financiële sector en ook van een onder-ontwikkeld normen- en waardebesef wanneer het om ruimtelijke kwa-liteit gaat. Ik moet concreter worden. Waar liggen in de praktijk nu de oorzaken van gebrekkige aandacht voor ruimtelijke kwaliteit? Deze zijn naar mijn mening terug te brengen tot wat ik ‘de vermaledijde drie O’s’ zou willen noemen. Wat bedoel ik daarmee?

‘DE VERMALEDIJDE DRIE O’S’

Er zijn opdrachtgevers die weinig oog hebben voor ruimtelijke kwali-teit. Er zijn ontwerpers die aan de leiband van de opdrachtgever lopen en puur aandacht besteden aan optimalisering van de wensen van de opdrachtgever. Er zijn overheden die ruimtelijke kwaliteit met de mond belijden, maar in de praktijk veronachtzamen of juist in strijd daarmee handelen. Gebrekkige aandacht voor ruimtelijke kwaliteit is volgens mij dan ook te herleiden tot ‘**de vermaledijde drie O’s**’, te weten:

- *Onwetendheid* [cognitief aspect]. Er zijn opdrachtgevers [burgers en buitenlui], ontwerpers en ook overheden die absoluut geen weet heb-ben van wat ruimtelijke kwaliteit is en in hun plannen daarmee op geen enkele manier rekening houden.
- *Onverschilligheid* [emotioneel aspect]. Er zijn opdrachtgevers [bur-gers en buitenlui], ontwerpers en ook overheden die niet warm of koud worden van de gedachte dat ruimtelijke kwaliteit een waarde is waarmee rekening moet worden gehouden.

- *Onwilligheid* [voluntaristisch aspect]. Opdrachtgevers [burgers en buitenlui], en in hun kielzog ontwerpers, streven het eigen belan-gen na en zijn niet bereid om aandacht te besteden aan iets wat in hun ogen geld en tijd kost. Soms vinden ze steun daarvoor bij lokale overheden, waarbij de verantwoordelijke wethouder, het college van B&W, dan wel de dominante ambtelijke afdeling aan andere waar-den [dan ruimtelijke kwaliteit] prioriteit toekennen.

‘DE REDDENDE DRIE O’S’

Daar is iets aan te doen, maar wat? De remedie kan naar mijn me-ning bij ‘**de reddende drie O’s**’ gevonden worden en wel de O’s die staan voor Opdrachtgever, Ontwerper en Overheid. Van deze drie O’s moeten we het hebben bij ruimtelijke kwaliteit, waarbij ik aanteken dat wanneer deze drie partijen hun verantwoordelijkheid op dit gebied niet nemen, ze ter verantwoording moeten worden geroepen door burgers, actiegroepen, stichtingen en verenigingen die juist hameren op het be-lang van ruimtelijke kwaliteit. Dat vereist bij deze laatsten een minstens even grote aandacht [en expertise?] als bij de eersten. Met andere woor-den, wanneer het over ruimtelijke kwaliteit gaat dient iedereen wakker te zijn en te blijven.

- *Opdrachtgever*. Een opdrachtgever met ambities, met de bereidheid om voor kwaliteit te gaan, met een houding die op instandhouding en bevordering van ruimtelijke kwaliteit is gericht, is een zeer posi-tieve factor bij ruimtelijke kwaliteit.
- *Ontwerper*. Ook een ontwerper die gekwalificeerd is, die serieuze studie maakt van de plek, die niet slechts de [commerciële] belangen van zijn opdrachtgever nastreeft, die bereid is voor kwaliteit te gaan, die de openheid heeft om naar het commentaar van anderen [on-der andere van de Welstands-/ Monumentencommissie] te luisteren, die de opgave problematiseert en die intelligente ontwerpen maakt, draagt positief bij aan ruimtelijke kwaliteit.
- *Overheid*. Een overheid die ruimtelijke kwaliteit als centrale doel-stelling heeft, die niet kritiekloos particuliere initiatieven faciliteert, die weet heeft van de geest van de plek, die de historische context kent, die plannen niet alleen formeel, maar ook inhoudelijk wil ont-wikkelen en begeleiden, die een eigen verantwoordelijkheid op dit gebied wil nemen en die bereid is om in dialoog met opdrachtgever, ontwerper en burgers te werken aan verbetering van plannen, is een basisvoorwaarde voor ruimtelijke kwaliteit.

NEUZEN IN DEZELFDE RICHTING

Wanneer de neuzen van Opdrachtgever, Ontwerper en Overheid in de richting van instandhouding en bevordering van ruimtelijke kwaliteit staan, dan is dat een puike conditie om aantastingen tegen te gaan en ruimtelijke kwaliteit te bevorderen. Dat klinkt simpel, maar is in de praktijk heel moeilijk. **Ruimtelijke kwaliteit moet worden bevochten tegen de waan van de dag, tegen korte termijn belangen en tegen eenzijdige afspraken!**

VERBORGEN SCHAT

‘In het hart van Wyck ligt de Stoombierbrouwerij De Keyzer. Het is een echte tijdmachine, want je loopt hier regelrecht de 19de eeuw in. De mouterij en alle brouwinstallaties zijn nog oorspronkelijk en intact. Een unicum in Nederland en tevens een verborgen schat in Maastricht. Dit moet een museum worden. De “experience” is al volop aanwezig.’

Servé Minis, adviseur Cultuurhistorie gemeente Maastricht

WET VAN DE TRANSFORMATIE

Kijk naar een stoel die in de hoek van een kamer staat. Iedere dag is er een onzichtbare hand die deze stoel enkele millimeters opschuift. De eerste dagen heeft men niets in de gaten, maar na verloop van tijd begint men zich af te vragen: stond die stoel niet in die hoek? Aan het einde van het jaar staat de stoel in de tegenovergelegen hoek van de kamer. Dit is de wet van de transformatie: **kleine veranderingen leiden op termijn tot een complete transformatie**. Ieder jaar worden in Maastricht talrijke kleine beslissingen genomen die allemaal rechtstreeks of indirect hun invloed op ruimtelijke kwaliteit hebben. Ieder van die beslissingen afzonderlijk lijkt nauwelijks effect te hebben, maar na verloop van tijd constateert men dat er sprake is van een [complete] structuur- en gedaanteverandering van de stad. Dat kan goed en dat kan slecht uitpakken.

RUIMTELIJKE KWALITEIT EEN LUXE VRAAGSTUK?

In de ogen van sommigen is ruimtelijke kwaliteitszorg een luxe vraagstuk. In steden, zo wordt beweerd, waar het primair gaat om ‘een dak boven het hoofd’ zouden esthetische aspecten geen of een uiterst bescheiden rol [moeten] spelen. Uiteraard zit in deze stelling een kern van waarheid, maar van de andere kant kan iedere keer weer opnieuw worden geconstateerd dat zelfs in steden waar de economische omstandigheden ongunstig zijn, ook nog een ‘natuurlijke’ belangstelling voor esthetische aspecten bestaat. Zelfs aan eenvoudige huizen opgetrokken uit materiaal als leem en hout, worden esthetische eisen gesteld. Zorg voor de ruimtelijke kwaliteit blijkt een soort ‘tweede natuur’ van de mens te zijn. Ruimtelijke interventies moeten niet alleen aan gebruik- en duurzaamheidsstandaarden, maar ook aan schoonheidsidealen voldoen, dat stelde Vitruvius al in het verre verleden. De stelling dat in tijden van financiële nood niet in ruimtelijke kwaliteit geïnvesteerd moet worden, is **‘penny wise and pound foolish’**. Onzorgvuldig, liefdeloos vorm gegeven omgevingen verloederen snel, leiden eerder tot sociaaleconomische problemen en tot misinvesteringen, en zijn daardoor onrendabeler dan robuuste, duurzame en aangename omgevingen. Die laatste omgevingen vormen zelfs een aantrekkelijk klimaat voor nieuwe investeringen.

2.6 WERKEN AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT EN IDENTITEIT

Maastricht is, zoals we hebben gezien, heel rijk aan ruimtelijke kwaliteit van allerlei soort. Er zijn talrijke voorbeelden van hoogwaardige landschappelijke, cultuurhistorische, stedenbouwkundige, architectonische en infrastructurele kwaliteit. Dit alles mag ons niet blind maken voor de aantastingen van ruimtelijke kwaliteit die overal op elk ogenblik van de dag in de stad optreden. De oorzaken ervan zijn terug te voeren tot Onwetendheid, Onverschilligheid en Onwilligheid. De remedie tegen de aantastingen moeten worden gezocht, zo luidt mijn stelling, in Opdrachtgevers die bewust gaan voor kwaliteit, Ontwerpers die gekwalificeerd zijn en een Overheid die haar beleid actief richt op ruimtelijke kwaliteit. En laten we daarbij zeker niet vergeten: gesteund

MEER INSTRUMENTEN

‘De gemeente of andere overheden zouden meer instrumenten in handen moeten krijgen, wanneer commerciële partijen de ruimtelijke kwaliteit in Maastricht tekort doen. Neem nu bijvoorbeeld de volledig verpauperde locatie voor een met veel tamtam aangekondigd bouwproject in Wolder. Woningstichting Servatius kijkt amper nog om naar deze bouwval en de buurt is de dupe.’

Sanne Voorzee, bewoner Wolder

DE HANDSCHOEN OPPAKKEN

‘Als in Sittard geboren Maastrichtenaar leerde ik al vroeg het werk van de Maastrichtse architect Jean Huysmans kennen. De inrichting van de schouwburg in Sittard is van zijn hand en is me altijd bijgebleven als een fascinerend gebouw. Vooral de Foyer maakte indruk met de statige trap ernaartoe en het rondlopende bordes met die typische jaren 50 inrichting en.... vooral de toiletten met van dat glimmend zwarte tegelwerk. Door de jaren heen raak ik in Maastricht steeds vaker onder de indruk wanneer ik het werk van Jean tegenkom. Van Teaching Hotel Chateau, de Oase bar tot de woning met de ornamenten op Sint Pieter op de hoek voordat je van beneden via het open stuk naar Sint Pieter boven gaat. Het wordt tijd voor een overzicht van het oeuvre van Jean Huysmans. Wie neemt de handschoen op?’

Will Köhlen, Online Ondernemer

door mensen en groepen die zich het lot van de stad aantrekken en zich daarvoor willen inzetten. **Het besef groeit dat ruimtelijke kwaliteit voor de identiteit van Maastricht zeer wezenlijk is: vroeger, nu en in de toekomst!**

POPULARITEIT VAN ‘CITYMARKETING’ EN ‘CITYBRANDING’

De laatste jaren is er een hype ontstaan op het gebied van ‘citymarketing’, citybranding’, ‘placebranding’ en ‘placemaking’. Het zijn veelal door de lokale en regionale overheden aangestuurde programma’s om in het concurrentiegedeelte tussen steden en regio’s de eigen identiteit [extra] te articuleren. Daarbij komt vooral het ‘brandingverhaal’ in de media naar voren, waar het in wezen toch veel meer draait om het ‘place-making’ aspect. En daar zou Maastricht wel eens met de kampioenstitel kunnen gaan strijken. Niet alleen door de tweeduizendjarige geschiedenis die Maastricht hier – letterlijk - zichtbaar kan maken, maar ook door een grote hoeveelheid actuele plannen: van de aanleg van de Groene Loper, de herbestemming van stadsdelen als Belvédère en de Tapijnkazerne tot de aanleg van een nieuwe tramlijn van Maastricht naar Hasselt. Hoe dan ook, steden en regio’s willen zich positief onderscheiden van andere steden en regio’s. Toch constateer ik, samen met anderen [Hospers, Verheul, Boekema, 2011] dat deze **‘hype’** wat aan kracht heeft verloren. Gelukkig is de identiteit van Maastricht zo sterk dat naar mijn oordeel minder aan zulke, vaak populaire branding-programma’s moet worden gedaan. Laat dat maar over aan steden die geen sterke identiteit, dan wel een twijfelachtig imago hebben. **Goede wijn behoeft geen krans!** Laten we daarom de gelden die we in dit soort programma’s stoppen, maar meteen ten goede laten komen aan de borging en articulatie van de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht: ‘place-making’ in zijn ultieme vorm.

2.7 BORGING VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

In de praktijk, ook in Maastricht, zijn stelsels ontwikkeld om ruimtelijke kwaliteit te borgen. Die stelsels concentreren zich rondom vijf goed te herkennen lijnen:

- *Stedenbouwkundige plannen.* Hierbij gaat het om ruimtelijke plannen die door de overheid [soms in samenspraak met marktpartijen in PPS-constructies] worden opgesteld, door de gemeenteraad worden goedgekeurd en vervolgens worden uitgevoerd of toegepast. Hierbij moet men behalve aan structuurvisies, structuurplannen en bestemmingsplannen, ook denken aan uitvoeringsbesluiten en bijvoorbeeld beeldkwaliteitplannen. De plannen moeten zelf een hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit hebben, dan wel een kader vormen om hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit mogelijk te maken, c.q. te stimuleren.

- *Monumentenbeleid.* Hierbij gaat het om het gemeentelijke beleid op het gebied van het cultureel erfgoed [boven en onder de grond]. Dit beleid is vaak vastgelegd in een nota dat beleidsvoornemens en soms ook criteria op dit gebied bevat. In de gemeente Maastricht is dat de nota *‘Springlevend verleden’*. De in het kader van de Monumentenwet 1988 ingediende aanvragen voor een verbouwingsvergunning van rijksmonumenten [tegenwoordig Wabo-vergunning] doorlopen het gebruikelijke traject, waarbij soms restauratiecriteria als grondslag voor de beoordeling door de Welstands-/ Monumentencommissie worden gehanteerd. Dat laatste is in Maastricht het geval. Verder is vermeldenswaard dat Maastricht geen register van beschermde gemeentelijke monumenten kent. De borging van de kwaliteit van interventies bij deze categorie monumenten vindt plaats via het zogeheten Maastricht Planologisch Erfgoed Regime.
- *Welstandsbeleid.* Aanvragen voor bouwvergunning in het kader van de Woningwet [tegenwoordig Wabo-vergunning] doorlopen een proces waarbij eveneens een belangrijke rol is weggelegd voor de Welstands-/ Monumentencommissie. Deze commissie oordeelt over bouwplannen aan de hand van criteria zoals die zijn vastgelegd in de door de gemeenteraad vastgestelde *‘Welstandsnota’*. De kleine plannen worden ambtelijk, of door een commissielid afgehandeld.
- *Openbare ruimte.* Voor landschap en de inrichting van de openbare ruimte worden plannen ontwikkeld die eveneens door de Welstands-/ Monumentencommissie van commentaar worden voorzien. Dit gebeurt aan de hand van algemene noties die de commissieleden over de locatie en de inrichting ervan hebben. Vastgestelde criteria bestaan daar niet voor.
- *Reclamebeleid en dergelijke.* Voor bepaalde objecten in de openbare ruimte bestaan soms heel specifieke criteria. Dat is in Maastricht bijvoorbeeld het geval bij reclames, naamsaanduidingen, terrassen, terastafels en -stoelen, parasols, buitenstallingen enzovoort. De criteria waaraan deze objecten moeten voldoen zijn vaak tamelijk gedetailleerd, maar verschaffen wel duidelijkheid aan de aanvrager. Ook hier speelt een gemandateerd lid van de Welstands-/ Monumentencommissie een centrale rol.

GEEN GARANTIE

Al deze manieren van borgen van ruimtelijke kwaliteit vormen geen absolute garantie dat er ook altijd hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit tot stand komt. Interventies worden beoordeeld op **‘redelijke eisen van welstand’** en op **‘redelijke eisen van monumentenzorg’**. Daarmee is in ieder geval een minimaal niveau gegarandeerd. Gemeenten met duidelijke ambities op het gebied van ruimtelijke kwaliteit zullen hun criteria aanscherpen en mikken op een niveau hoger dan het minimum. Maastricht kiest voor ruimtelijke kwaliteit, wat inhoudt dat de genoemde borgsystemen - als ondergrens - ook daadwerkelijk serieus worden ingezet!

DE MOOISTE CONSTRUCTIE VAN MAASTRICHT

‘Loop binnen in het Provinciehuis; verzin een smoes en zorg ervoor dat U toegelaten wordt in de statenzaal, dan wel de eronder gelegen feestzaal. Aanschouw het plafond, het plafond dat geen plafond is maar een betonconstructie ontworpen als een Perzisch raam. Dat was de opdracht die Gerard Snelder me stelde op een regenachtige zaterdagmiddag op zijn kantoor in de Bredestraat. Na heel veel schetsen en rekenen is dat gelukt. Een juweeltje. Ga maar kijken.’

Cees Kleinman, constructeur

BEPALEN STADSIDEALEN DE RUIMTELIJKE KWALITEIT VAN MAASTRICHT?

Maastricht is een stad met een lange geschiedenis. Die geschiedenis is nog altijd goed afleesbaar in de morfologische structuur van de stad. Uit vrijwel elke periode zijn één of meer relictten bewaard gebleven. Dit impliceert dat de historische lagen ook nu nog vrijwel allemaal zichtbaar zijn, zij het dat sommige onder de grond verborgen zijn, andere slechts een bescheiden spoor hebben achtergelaten en weer andere zich trots manifesteren in het stadsbeeld. Dat maakt Maastricht ook zo boeiend, niet alleen voor haar bewoners, maar ook voor bezoekers. Iedereen heeft het gevoel met een stad te maken te hebben die verleden en heden met elkaar verbindt en die in de recente decennia, met projecten als Céramique en de opwaardering van de binnenstad, er blijk van heeft gegeven dat haar ook aan de toekomst veel gelegen is.

3.1 STAD MET EEN LANGE GESCHIEDENIS

Elke periode heeft bijgedragen aan structuur, karakter en verschijningsvorm van Maastricht. Die bijdragen zijn nu eens het gevolg van initiatieven van mensen die iets wilden bouwen, verbouwen of aanbouwen. Soms zijn ze het resultaat van systematisch geplande ingrepen door machtige partijen, zoals kerk, stadsbestuur, Staat, industrieel, universitaire instelling of projectontwikkelaar. Ieder van die individuen of partijen heeft daarbij een beeld voor ogen gehad over wat de stad diende te zijn. Het gaat daarbij steeds om **drie dingen**:

1. Op welke plaats moet
2. Welke functie komen en in
3. Welke vorm?

Zo ontwikkelt een stad zich enerzijds als gevolg van ogenschijnlijk weinig gecoördineerde bouwactiviteiten van individuen, maar anderzijds ook als het resultaat van doordachte planning.

STAD ALS 'GESAMTKUNSTWERK'

Er zijn talrijke manieren om naar de stad te kijken. Een stad is een samenballing van mensen van allerlei herkomst, afkomst en leeftijd, een plek waar gewoond en gewerkt wordt, waar mensen hun boodschappen doen en hun vrije tijd besteden. Kortom: een plek waar geleefd wordt. Door het feit dat men de stad vanuit talrijke perspectieven kan bekijken, heeft de stad ook veel gezichten. Maastricht is **'een stad met duizend gezichten'**. Een stad heeft ook een bepaalde cultuur, ze ademt een bepaalde geest. In Maastricht wordt gesproken van 'de Mestreechter Geis'; een cultuur gekenmerkt door een eigen taal, een eigen mentaliteit, eigen omgangsvormen en een eigen humor. Door de komst van nieuwe bevolkingsgroepen is deze cultuur heterogener geworden. Er wordt wel beweerd dat de echte **'Mestreechter Geis'** verloren gaat. Men kan de stad ook zien, zoals we in het vorige hoofdstuk deden, als een kunstwerk, zelfs als een **'Gesamtkunstwerk'**. De stad toont zich dan als een collage: verschillende materialen van uiteenlopend formaat, met gevarieerde kleuren op een specifieke wijze aan elkaar gekoppeld. De geschiedenis van dat 'Gesamtkunstwerk' is te terug vinden in geschreven bronnen, maar is ook af te leiden uit de stadsplattegrond. De versteende geschiedenis is te beschouwen als het 'stads-DNA', met genen die het functioneren van het 'stadslichaam' bepalen. De samenstelling van dit 'genenpakket' is niet constant; het is voortdurend in ontwikkeling. Iedere generatie voegt aan het DNA van de stad iets toe en haalt er ook iets van af.

ENKELE HOOFDPUNTEN VAN DE MAASTRICHTSE GESCHIEDENIS

De eerste tekenen van menselijke bewoning in Nederland zijn in de Belvédère-groef bij Maastricht te vinden [circa 250.000 jaar geleden]. Resten van een kampement van Neanderthalers in deze buurt gaan terug tot circa 25.000 jaar v. Chr. Vanaf 5.000 jaar v. Chr. is er sprake van een vrijwel permanente bewoning in dit gebied. Door de Romeinen wordt in de 1ste en 2de eeuw van onze jaartelling een castellum aangelegd ter hoogte van de huidige Stokstraat, als ook een brug over de Maas. Men zou dit als de stadsstichting kunnen zien. De doorwaadbare plaats neemt een belangrijke positie in op de Romeinse heirbaan van Keulen naar Boulogne-sur-Mer. Servatius bracht de bisschopszetel om veiligheidsredenen vanuit Tongeren naar Maastricht. Vele eeuwen bleef Maastricht bisschopsstad, totdat de bisschopszetel door Lambertus in de 8ste eeuw naar Luik werd overgebracht. Maastricht kwam onder het gezag van twee heren: de bisschop van Luik en de hertog van Brabant. In 1229 kreeg de stad de rechten om een verdedigingsmuur te bouwen. De stad werd in de 16de eeuw belegerd en bezet door de Spaanse troepen, kwam in handen van de Staatse troepen in de 17de eeuw en werd in dezelfde eeuw opnieuw belegerd door Lodewijk XIV, de Zonnekoning. Na de Franse Revolutie werd Maastricht korte tijd een Franse stad. Vanaf 1814 werd ze hoofdstad van de provincie Limburg binnen het Koninkrijk der Nederlanden. De 19de eeuw stond in het teken van de industrialisatie en de slechting van de verdedigingswerken. De oorlogen van de 20ste eeuw hebben de stad nagenoeg gespaard. De komst van de universiteit in de jaren zeventig van de vorige eeuw en de vestiging van Europese instellingen betekenden een enorme stimulans voor de stad in intellectueel, cultureel en economisch opzicht. Dit imposante verleden heeft een enorme rijke culturele erfenis opgeleverd en toekomstige generaties dienen deze nalatenschap aan te vullen met nieuwe ruimtelijke kwaliteit.

WAT IS DE MAASTRICHTSE ‘GENIUS LOCI’?

‘De Genius Loci, de eigenheid van Maastricht, wordt bepaald door al het tastbare en niet tastbare van deze plek. Maasdal, Sint Pietersberg en verleden worden door de grote variatie in architectuur sterk verbonden. Zo ontstaat een decor voor een toneelstuk waarin Romeinen, bisschoppen, mosasaurussen, Belgen, Regout, studenten en heel veel anderen hun rol spelen voor het oog van de wereld. In het ene theater is het nou eenmaal prettiger spelen dan in het andere ...’

Joost Slangen, architect

3.2 DE RUIMTELIJKE GESCHIEDENIS IN IDEAALBEELDEN

De ruimtelijke kwaliteit van Maastricht kunnen we ook aangeven door uit te gaan van een **‘diachronische classificatie’**. Daartoe moeten we de geschiedenis van Maastricht en de in de loop van de geschiedenis geproduceerde ruimtelijke kwaliteit als vertrekpunt kiezen. Wanneer we de Maastrichtse geschiedenis overzien, dan kunnen we vaststellen dat er steeds wisselende opvattingen zijn [geweest] over wat een ideale stad is. Iedere generatie ontwikkelt daarover een eigen opvatting. Dit is de reden dat men kan spreken van **‘generaties stadsidealen’**. Welke stadsidealen heeft Maastricht gekend? Wat zijn de lange lijnen in de stadsgeschiedenis? Ik geef die lijnen aan door de geschiedenis op te splitsen in een aantal episoden en ieder van die episoden te typeren aan de hand van het toenmalige ideaalbeeld van de stad. In elk van die episoden neemt de stad een bepaalde ruimte in beslag, krijgt een specifieke ruimtelijke structuur, ‘produceert’ een bijzondere typologie van gebouwen en levert specifieke ruimtelijke kwaliteit op. De **‘stadsge-nese’** in de zin zoals ik die hieronder beschrijf, is dan ook geen gedetailleerd historisch verslag [daarvoor zouden meerdere boeken nodig zijn], maar een karakterisering van de verschillende ruimtelijke structuren en elementen die in iedere episode van de geschiedenis iets eigens aan de stad toevoegen: de **‘stenen tijdgetuigenissen’**. Het gaat met andere woorden, om in de sfeer van de metafoor van het totaal kunstwerk te blijven, om een geschiedenis die ‘met een kleurrijk palet is geschilderd en met brede impressionistische penseelstreken’.

ROMEINSE STAD

De oorsprong van Maastricht gaat terug tot de Romeinen. Julius Caesar veroverde gebieden en droeg bij tot de expansie van het Romeinse Rijk. Op gunstig gelegen plekken werden nederzettingen gesticht om legioenen onder te brengen en ook om samen met de plaatselijke bevolking een nieuwe stad te stichten. Het doel was romanisering: het assimileren van de bevolking van de veroverde gebieden in de Romeinse cultuur. De Romeinen bouwden in het begin van onze jaartelling een versterkte plaats daar waar de Jeker in de Maas stroomde en waar de Maas relatief gemakkelijk doorwaadbaar was. Het castellum vormde een schakel in de Via Regia, de heerbaan van Keulen naar Bavay en Boulogne-sur-Mer. Een houten brug, de Pons Mosae, waar de stad zijn naam Mosae Trajectum aan ontleent, verbond de beide rivieroeveren. Het castellum lag op de plaats waar zich nu de OL-Vrouwebasiliek en aangrenzende straten bevinden. Enkele resten uit deze periode zijn nog zichtbaar in de kelders van Derlon, en zichtbaar gemaakt in het plaveisel op het Thermenpleintje.

BISSCHOPSSTAD

Na de val van het Romeinse Rijk raakten veel door de Romeinen gestichte nederzettingen in verval en verdwenen van de kaart. In Maastricht liep dat anders, daar is sprake geweest van stedelijke continuïteit. Toen Servatius de stad Tongeren onvoldoende veilig achtte, bracht hij de bisschopszetel over naar Maastricht. Als gevolg van deze verplaatsing bleef het stadsleven, ook na de Romeinen bloeien. Na zijn dood werd Servatius vereerd. Velen trokken ter bedevaart naar zijn graf. Op zijn

graf werd een kerk gebouwd, aanvankelijk in hout, later in steen. Die kerk staat nu fier aan het Vrijthof, de Sint-Servaasbasiliek. Een andere belangrijke kerk, de OL-Vrouwekerk werd gebouwd op de restanten van een deel van de muur van het Romeinse castellum. Deze brandde echter in 1000 af, maar werd daarna weer opgebouwd op en rond de deels nog rechtstaande torens van de oude kerk.

MIDDELEEUWSE STAD

In de Middeleeuwen ontwikkelde Maastricht zich tot een levendig handels- en ambachtscentrum, waar burgers een belangrijke rol gingen spelen. In 1204 werd de stad met het omliggende land in leen gegeven aan hertog Hendrik I van Brabant. Deze hertog schonk in 1229 de burgers het recht om een verdedigingsmuur rondom de stad te bouwen. Uit die periode stammen nog de Helpoort en enkele stadsmuren. De stad kende een zodanige groei dat al snel een tweede ommuring nodig was. Behalve de hertog van Brabant maakte ook de bisschop van Luik aanspraak op het Maastrichtse grondgebied. Omdat ze niet tot een vergelijk konden komen, kreeg de stad een tweeherigheid. De stad maakte een bloeitijd door in de 13de tot en met de 15de eeuw. Gilden ontstonden en het stadsbestuur kreeg vaste vorm. Gedurende de 16de eeuw verdichtte de stad zich verder. Terreinen werden in gebruik genomen door gestichte kloosters. De kloosterlingen vervulden een belangrijke rol op het gebied van geloofsverkondiging, onderwijs, zieken- en armenzorg.

VESTINGSTAD

De Reformatie van de 16de eeuw leidde tot spanningen tussen aanhangers van verschillende geloofsovertuigingen. Overal in Europa braken godsdienstoorlogen uit. De ontwikkeling van het oorlogstuig maakte het noodzakelijk om de stadsmuren en -poorten te vervangen, dan wel aan te vullen met aarden verdedigingswerken. Volgens de toen heersende ideaalbeelden werd het model van een vestingstad ontwikkeld. Veel steden, waaronder Maastricht, werden voorzien van een aarden verdedigingsstelsel bestaande uit bastions, grachten, ravelijnen en lunetten, later ook met kroon- en hoornwerken. Maastricht werd meerdere malen belegerd. De stad kwam in handen van de Spaanse troepen. In 1632 gelukte het Frederik Hendrik om de stad te ontzetten ten faveure van de Staten van Holland. In 1673 werd Maastricht opnieuw belegerd; dit keer door de Fransen [Lodewijk XIV]. Zij dwongen de stad tot overgave. Bij de Vrede van Nijmegen in 1678 kregen de Verenigde Provinciën weer hun vroegere rechten terug. In 1794 werd Maastricht opnieuw belegerd door de Franse troepen en de stad kwam in Franse handen. De geestelijkheid werd verbannen, kerken en kloosters werden geconfisqueerd of gesloopt. Kunstschaten werden naar Parijs gebracht. Aan het begin van de 18de en in het begin van de 19de eeuw werden forten aan het verdedigingsstelsel toegevoegd: Fort Sint Pieter en Fort Willem.

INDUSTRIESTAD

Maastricht kwam al vroeg in de ban van de industrialisatie. Koning Willem I probeerde door de aanleg van infrastructuur handel en industrie in de toen nog bij elkaar horende Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden te stimuleren. Door de afscheiding van de Zuidelijke Neder-

landen in 1830 dreigde Maastricht een marginale grensstad te worden. De industrialisatie bood echter nieuwe perspectieven. De naam Regout staat symbool voor deze markante periode uit de stadsgeschiedenis. De Zuid-Willemsvaart en het Kanaal naar Luik werden gegraven. Er werd ook een brede weg naar Aken aangelegd. In de tweede helft van de 19de eeuw werden spoorlijnen en verkeerswegen aangelegd waardoor Maastricht verbonden werd met overige delen van Nederland en de omliggende regio. Er ontstonden fabrieken, vooral op het gebied van aardewerk, ijzer en glas. De aardewerkfabriek van Regout vestigde zich aan de Boschstraat. Deze industrieel wist daar een groots imperium op te bouwen. Fabriekshallen, kantoren, werkplaatsen, opslagplaatsen, een heuse 'cité ouvrière' en meerdere buitenplaatsen kwamen tot stand. Nog altijd is het gebied aan de Boschstraat het tastbare bewijs van deze periode uit de stadsgeschiedenis. In latere perioden kwamen daar de Société Céramique en de Mosa bij, en aan de rand van de stad de ENCI. De Sphinx heeft het Boschstraatgebied een aantal jaren geleden verlaten en de opgave is om dit stadsdeel opnieuw vorm en inhoud te geven. Daarbij is het van groot belang om de reminiscentie aan de industrialisatieperiode levend te houden. Er is tijdelijk een Sphinxpark aangelegd. Het nieuwe beeld is fascinerend: een combinatie van natuur en verlaten industriegebouwen.

UITLEGSTAD

In 1867 werd de vestingstatus van Maastricht opgeheven. Dit betekende de start van de slechting van de stadswallen en de aanleg van singels, parken en bebouwing buiten de voormalige stadswallen. Gelukkig werden niet alle verdedigingswerken gesloopt, zodat relictten van de vestingstad nog altijd zichtbaar zijn. Victor de Stuers schrok van de sloopwoede die door het land trok en bepleitte het behoud van monumenten en historische ensembles. Maastricht vernielde weliswaar bepaalde kwaliteiten, maar bracht er ook nieuwe voor terug, getuige de stadsuitleg van de singels. Dit grote bebouwingslint, zowel op de westelijke als op de oostelijke Maasoevers, draagt nog altijd bij tot het beeld van de stad. Zeker als men daar ook het Villapark toe rekent.

SOCIALE STAD

De Woningwet van 1901 stelde gemeenten en woningcorporaties in staat om betaalbare en voor die tijd goede woningen te bouwen voor de arbeidende klasse. In Maastricht kwamen Rode en Blauwe Dorpen tot stand, zo genoemd naar de socialistische en katholieke corporaties. Op basis van een weldoordacht stedenbouwkundig plan werden door architecten arbeiderswoningen ontworpen. Het achterliggende ideaal steunde op de 'tuinstadgedachte', een idee dat rond die tijd geponeerd werd door Ebenezer Howard. Huizen in blokken met voor- en achtertuintje, voorzien van een schuin pannendak met schoorsteen kwamen als paddestoelen uit de grond. Loop door het Blauwe en het Rode Dorp en proef [ondanks de niet overal geslaagde renovatie] de zorgvuldigheid waarmee toen werd gebouwd, zelfs tegen een [zeer] laag budget.

DE RELATIEF ONGESCHONDEN STAD

Veel steden in West-Europa hebben te lijden gehad onder de twee wereldoorlogen uit de 20ste eeuw. Sommige steden [vooral Duitse] zijn nagenoeg met de grond gelijk gemaakt door bombardementen van de geallieerde troepen; andere steden [vooral Franse, Belgische en Nederlandse] zijn geheel of gedeeltelijk verwoest door Duitse beschietingen en luchtaanvallen. Maastricht is relatief ongeschonden uit de beide wereldoorlogen gekomen. De belangrijkste verwoestingen vonden plaats aan de bruggen [onder andere Spoorbrug], het direct erbij gelegen Rode Dorp en de Gildeweg in het Blauwe Dorp.

WEDEROPBOUWSTAD

Door de Tweede Wereldoorlog lag de woningproductie stil. De sterke bevolkingsgroei na de oorlog noopte tot een inhaalslag. In Maastricht werd de Wederopbouw op twee manieren ter hand genomen. De eerste manier was door de opwaardering van het Stokstraatkwartier tot een chique winkel- en woongebied. De bewoners van dit kwartier werden [deels] ondergebracht in een speciale woonschool aan de Ravelijnstraat. De tweede manier door de bouw van buitenwijken, gebaseerd op de ‘parochiegedachte’. Caberg, Pottenberg, Malpertuis en Malberg kregen een kerk met plein, een rij winkels en schoolvoorziening in de kern van de wijk, met daaromheen portiekflats en eengezinswoningen. Het was het ideaal van de overzichtelijke stadsbuurt met de oriëntatie op een eigen voorzieninghart.

GROOT MAASTRICHT

In 1970 werd het grondgebied van Maastricht aanzienlijk vergroot door de annexatie van het grondgebied van Heer, Amby, Itteren en Borgharen, evenals een gedeelte van het grondgebied van Gronsveld en Meerssen. Deze dorpen zijn sindsdien in toenemende mate in de ban van de verstedelijking gekomen en dreigen hun ‘dorpse karakter’ steeds meer te verliezen. Ze zijn geworden tot wat ik noem ‘stadsdorpen’. Het ‘Groot Maastricht’ vormde uiteraard aanleiding tot de ontwikkeling van een nieuw structuurplan; een plan dat jaren lang de basis vormde voor de sturing en begeleiding van de ruimtelijke ontwikkeling van de stad.

CITYVORMINGSTAD

De groei van de economie in de jaren zestig van de 20ste eeuw riep de vraag op of de historische binnenstad nog wel opgewassen was tegen de eisen van de nieuwe tijd. De auto had aan populariteit gewonnen en het grootwinkelbedrijf was sterk in opkomst. De winkelende mensen wilden hun auto zo dicht mogelijk bij deze bedrijven parkeren, waardoor aangedrongen werd op de bouw van parkeergarages. De dienstverlenende sector groeide sterk en in de binnenstad moesten kantoren komen. In veel steden werden verkeersdoorbraken doorgevoerd, grachten gedempt, stadsdelen gesloopt, historische panden zonder beschermde status afgebroken. Daarvoor in de plaats kwamen grootwinkelbedrijven, kantorencomplexen, parkeergarages en dergelijke. Ook Maastricht kwam in de ban van dit stadsideaal, maar wist door deels ingenieuze inpassing, de schade toch te beperken. Weliswaar werd een verkeersader langs de westelijke Maasoever aangelegd, werden panden aan de Markt, Gubbel- en Hoenderstraat afgebroken voor de bouw van kan-

toren, werd het Boschstraat-Oostgebied verwaarloosd en werd het Entre Deux-complex gebouwd, maar de historische structuur van de stad bleef grotendeels in tact.

STADSVERNIEUWINGSSTAD

Actiegroepen tekenden protest aan tegen de eenzijdige nadruk op commerciële belangen. In Maastricht gebeurde dat door B-4. Deze groep pleitte voor een gemeentelijk beleid dat meer rekening hield met sociale aspecten, met wensen van bewoners en met historische aspecten. Door wijziging van de partijpolitieke verhoudingen binnen de gemeenteraad werd het accent verlegd naar de stadsvernieuwing. De oude buurten moesten worden opgeknapt en de huren moesten betaalbaar blijven. Het comfort van de woningen en de woonomgeving moesten worden verbeterd. Wethouder John Wevers speelde hierbij een prominente rol. Zo werd het Boschstraat-Oostgebied opnieuw ingevuld, werden individuele panden opgeknapt en werden oude buurten gerenoveerd [Blauwe Dorp, Rode Dorp].

MONUMENTENSTAD

Er ontstond ook meer aandacht voor het behoud van het culturele erfgoed. In 1961 was de Monumentenwet tot stand gekomen op basis waarvan historische panden tot door het Rijk wettelijk beschermde monumenten konden worden verklaard. Bovendien konden historisch waardevolle gebieden aangewezen worden tot een door het Rijk beschermd stadsgezicht. Honderden gebouwen werden tot beschermd rijksmonument verklaard en een groot deel van de Maastrichtse binnenstad werd aangewezen tot beschermd stadsgezicht. Het jaar 1975 werd door de Raad van Europa uitgeroepen tot Monumentenjaar 1975 [M’75]. In dat kader werden gemeenten gestimuleerd om zich extra in te zetten voor behoud en herstel van het cultureel erfgoed. In Maastricht was dat niet tegen dovemansoren gezegd, omdat daar al lang een traditie bestond gericht op het belang van instandhouding van monumenten.

UNIVERSITEITSSTAD

Maastricht ijverde al lange tijd voor de komst van een universiteit. In het kader van de oprichting van een 8ste medische faculteit in Nederland wist Maastricht in de jaren zeventig van de 20ste eeuw de Tweede Kamer te overtuigen dat deze stad de beste vestigingsplaats daarvoor zou zijn. Op voorspraak van het Kamerlid Sjeng Tans werd deze faculteit aan Maastricht toegewezen. Er was nog meer perspectief, want de medische faculteit kon aangevuld worden met andere faculteiten en zo uitgroeien tot een volwaardige universiteit. Aanvankelijk dacht men de gehele universiteit op de campus Randwyck onder te brengen. Voorbereidingen daartoe werden ook getroffen, maar plotseling kwam de gedachte op om de faculteiten van rechts- en cultuurwetenschappen onder te brengen in de leeg gekomen grote monumentale complexen in de binnenstad, zoals het Jezuïetenklooster aan de Tongerseweg, de Tweede Minderbroederkerk en het gouvernementsgebouw aan de Bouillonstraat. In de loop der jaren zijn deze en andere monumenten aangepast voor gebruik door de universiteit. Op die manier kreeg dit cultureel erfgoed een nieuw leven en ontstond de realiteit van Campusstad Maastricht.

WAT MAAKT DE ARCHITECTONISCHE OPGAVE IN

MAASTRICHT ZO BIJZONDER?

‘Het studeren op een bouwopgave in Maastrichts historische deel leidt altijd tot een verrassing die ons duidelijk maakt dat er vele bijzondere momenten in het bestaan van een gebouw voorbijkomen. Dit leert je om als architect bescheiden met grote gebaren om te gaan. Alleen een krachtig architectonisch antwoord waarin de vraag leesbaar is en een rijkdom aan mogelijkheden is verwerkt, geeft een gebouw de kans om de eeuwen te trotseren.’

Jos Kramer, iNeX architecten

MAASTRICHT WORD STUDENTENSTAD!

‘De komst van de universiteit was een zegen. Economisch, maar zeker ook stedenbouwkundig. Door een universiteitstad te worden, is Maastricht echter nog geen studentenstad. In Utrecht, Nijmegen en Leuven drukken studenten een levendig stempel op het beeld van de stad. In Maastricht staan ze op afstand, al was het alleen maar door altijd aangesproken te worden in het Maastrichts. Velen komen graag in Maastricht studeren, maar zijn na de studie even blij om te vertrekken. Maastrichtenaren, open je hart [en je deur] voor onze studenten!’

Herman van den Bosch, hoogleraar Open Universiteit

STEDELIJKE vernieuwingsstad

Na de opheffing van de vestingstatus in 1867 werd de aanleg van industrieterreinen buiten de voormalige stadsmuren mogelijk. In een tijdsbestek van een eeuw werd op het Céramiqueterrein een groot fabriekscomplex gerealiseerd. In 1958 fuseerde de Société Céramique met de aardewerkfabriek Sphinx. Vanaf 1987 werd op basis van publiek-private samenwerking gewerkt aan een herbestemming van dit terrein tot een compleet nieuw stadsdeel. De architect Jo Coenen kreeg de opdracht om daarvoor een stedenbouwkundig plan op te stellen. Het masterplan werd een jaar later door de gemeenteraad goedgekeurd. Het plan sluit aan bij de 19de eeuwse gordel van het stadsdeel Wyck. De ruggengraat van het plan wordt gevormd door een grote Noord-Zuid avenue in het midden van het gebied. Eén van de centrale doelen was een integratie van stadsfuncties. Zo kwam een combinatie tot stand van woningen, winkels, kantoren, hotels, restaurants, stadsbibliotheek, museum, klein theater en een park. Om de deelprojecten architectonisch op elkaar af te stemmen, werd dezelfde Jo Coenen als supervisor voor dit gebied aangesteld. Het plan is nagenoeg gerealiseerd. Men vindt er een breed palet van architectuuruitingen van nationaal en internationaal vermaarde architecten. De supervisie heeft effect gehad, want ondanks de variëteit, is toch vooral de eenheid in architectuur kenmerkend. Men kan er werk van Jo Coenen zelf zien [stadsbibliotheek, appartementen en horeca], maar ook van bOb van Reeth [appartementen], Bruno Albert [appartementen], Aldo Rossi [Bonrefantenmuseum], Mario Botta [appartementen en kantoren], Aurelio Galfetti [appartementen met winkels], Alvaro Siza [appartementen in toren], MBM [appartementen], Luigi Snozzi [stoa], Theo Teeken [appartementen], Arno Meys [kantoorgebouw], Wiel Arets [kantoorgebouw], Fons Rats [huurwoningen], Hari Gulikers [appartementen] en bijvoorbeeld Jo Janssen [woonwerkeenheden]. Een markant onderdeel van het plan is een oude fabriekshal, de zogenaamde Wiebengahal. Deze hal is van belang vanwege de betonnen schalen die in de dakconstructie zijn toegepast. Het gaat om een tongewelf van gewapend beton van geringe dikte, waardoor een grote overspanning gerealiseerd kon worden. Het raamwerk rust op betonnen pijlers, die samen met de horizontale liggers een hechte skeletbouwconstructie vormen. De gedachte ontmoetingsplek, Plein 1992, is niet in alle opzichten een succes gebleken en kan de functie van nieuw deelstadshart niet helemaal waarmaken. De combinatie woonplek en openbare verblijfsplek roept [ernstige] overlastproblemen op.

INBREIDINGSTAD

Bepaalde delen van de historische binnenstad hebben een belangrijke transformatie ondergaan. Dat geldt bijvoorbeeld voor de oostelijke kant van de Markt. De daar na de Tweede Wereldoorlog gebouwde kantoren [Dingemans en Huysmans] zijn gesloopt, als ook de parkeergarage aan de Gubbelstraat. Door Jo Coenen en Bruno Albert is een nieuw complex ontworpen. Het Mosae Forum project is één van de grootste ingrepen in de binnenstad van na de oorlog. Het gaat om de nieuwbouw binnen het historische stadscentrum, bestaande uit 16.500 vierkante meter kantoorruimte [omvattende onder andere een nieuwe raadszaal], 18.500 vierkante meter winkelruimte, horecagelegenheden, een ondergrondse parkeergarage in 4 lagen en 18 luxe appartementen. De inpassing van

deze bouwmassa is een kwetsbare opgave geweest. Het gaat immers om een centrale, in het oog springende plek, direct gelegen aan Markt en Maaskade. Het voormalige Entre Deux-complex van het architectenbureau Van den Broek & Bakema is in Maastricht altijd een zeer omstreken project geweest. Velen hebben deze bouw als brutaal en niet-passend binnen de Maastrichtse structuur ervaren. Toen er plannen waren om dit complex opnieuw aan te pakken, is er uitvoerig studie verricht naar kansen en bedreigingen van nieuwe ontwikkelingen. Het door het toenmalige Architectenbureau Arno Meijs [Ger Rosier] opgestelde plan beoogde een herstel en revitalisering van dit stuk stad. Het plan is gebaseerd op de idee van herstel van het stedelijke weefsel. Bijzonder in het Entre Deux-project is het betrekken van de Dominicanenkerk bij de nieuwbouwplannen. De kerk heeft een nieuwe bestemming gekregen: het is een boekhandel met koffiecorner. De zorgvuldige restauratie is verricht door SATIJNplus [Rob Brouwers]. Er is een kelder gemaakt waarin algemene voorzieningen zijn ondergebracht, het casco is hersteld en de gewelfschilderingen zijn gerestaureerd. Op basis van een ontwerp van Merckx + Girod is een volledig omkeerbare stalen boekenflat ingebracht. De boekhandel wordt gezien als de mooiste ter wereld.

SPEKTAKELSTAD

Maastricht staat de laatste jaren in het teken van de vrijetijdsmaatschappij en de uitgaanscultuur. De festivalcultuur deed zijn intrede. Traditionele feesten als Carnaval, Heiligdomsvaart en Preuvenemint passen qua filosofie, locatiekeuze en uitstraling goed bij het karakter van de stad Maastricht. Ook het incidentele optreden van André Rieu op het Vrijthof kan als een culturele bijdrage aan het stadsgebeuren worden gezien. Maar daarnaast vinden er in Maastricht evenementen plaats in een frequentie en intensiteit, op plekken die zich daar eigenlijk niet voor lenen. Wordt de kwaliteit van het Vrijthof als woon-, cultuur-, en historische verblijfplaats opgeofferd aan de drang naar meervoudig banaal gebruik of komt er in Maastricht [bij politiek, bestuur en bewoners] op dit punt een solide herbezinning? Het lijkt erop: 'Winterland' behoort gelukkig definitief tot het verleden, maar opvolger 'Magisch Maastricht' overtuigt helaas niet. Ook evenementen zijn van belang voor de beleving [en promotie] van een stad. Kenmerkende ruimtelijke decors [zoals Vrijthof met de kerken, Markt met stadhuis] kunnen daarbij zeer van dienst zijn. Maar voor [langdurig] gebruik dat qua aard en uitstraling niet past of aansluit bij het karakter van de locatie, moet worden gewaakt. Een nieuw 'state of the art' evenemententerrein aan de periferie van de binnenstad kan de [te hoge en verkeerde] druk op de beeldbepalende pleinen, wezenlijk verminderen.

MAASTRICHT ALS LANDSCHAPSICOON IN DE EUREGIO
MAAS

‘Toen ik 40 jaar geleden als docent en stedenbouwkundige in de provinciestad Maastricht kwam te werken, werd mij meteen duidelijk dat door haar centrale ligging in de Euregio “Maas”, mits een open mind over de grenzen, er een mooie toekomst voor deze stad zou zijn weggelegd. De Maas als centraal Euregionaal landschapselement, groene Oostflanken met een stadsparkring met radiale longen aan de Westzijde. Een Noorderpark van Bassin via de Lage Fronten naar de Hoge Fronten is daarbij helaas de nog altijd ontbrekende schakel. Mijn grootste wens is om de realisering hiervan nog mee te maken.’

René Daniëls, stedenbouwkundige

3.3 STRIJDVELD VAN IDEAALBEELDEN

Met deze korte schets van de stadsbiografie van Maastricht had ik vooral voor ogen duidelijk te maken dat in iedere periode van de geschiedenis op een andere manier over de stad wordt gedacht, dat er steeds andere stadsidealen zijn. Nu eens wordt de stad vooral gezien als een religieus centrum of een militaire nederzetting, dan weer als een handelscentrum, een industrieplaats of als een plek waar het voor een universiteit goed toeven is. Er is met andere woorden sprake van een permanente evolutie in het ideaalbeeld van een stad. Maar dat niet alleen. Ook binnen één en dezelfde periode verschillen personen en partijen onderling over hun ideaalbeeld. Vanuit dit perspectief is een stad te beschouwen als een **‘arena van concurrerende ideaalbeelden’**, waarbij het er overwegend om gaat wat aan de stad zinvol kan worden toegevoegd. Soms gaat dat niet zonder pijn, vooral dan wanneer dat ten koste van behoud of [zinvol] saneren in beeld. Ook dan strijdt men over welk stadsbeeld nastrevenswaard is. Iedere generatie doet dat op een eigen manier, waardoor de stadsgenese als een documentatie van stadsidealen kan worden gezien. Het totaalresultaat is **‘een mozaïek van vaak half gerealiseerde dromen, wensbeelden, idealen’**, dat opnieuw plaats zal moeten maken voor weer nieuwe ideaalbeelden.

SOCIAALECOLOGISCHE FORMATIE

De strijd tussen urbane ideaalbeelden komt ruimtelijk tot uitdrukking in een bepaalde sociaalecologische formatie. Wat Maastricht betreft kan die formatie worden getypeerd aan de hand van twee modellen, namelijk het ‘concentrische zonemodel’ van Burgess [zie Nelissen, *‘Sociale ecologie’*, 1972 en *‘De stad’*, 1974] en het ‘meerkernenmodel’ van Harris en Ullman. Wat houden die modellen in? Het **‘concentrische zone-model’** stelt dat een stad groeit volgens een patroon van schillen, van concentrische uitbreidingen met eenzelfde middelpunt, te vergelijken met de jaarringen van de stam van een boom. Toegepast op Maastricht betekent dit dat de stad ruimtelijk kan worden gezien als een geheel van concentrische zones, waarvan de eerste zone wordt gevormd door de oude binnenstad, de tweede door de singels met randbebouwing, de derde door de arbeiderswijken, de vierde door woonwijken voor de middenklasse en de vijfde door suburbs gelegen op enige afstand van de stad [Meerssen, Cadier en Keer, Gronsveld, Eijdsden]. Maar het is ook mogelijk om het sociaalecologisch patroon van Maastricht te duiden in termen van het **‘meerkernenmodel’**. Dit houdt in dat Groot-Maastricht kan worden gezien als bestaande uit een kernstad en enkele eromheen gelegen dorpen [Heer, Amby, Itteren, Borgharen, Meerssen, Gronsveld], die allemaal hun eigen concentrische uitgroei kennen en in elkaars invloedssfeer terecht komen, waarna vaak door gemeentelijke herindeling een nieuwe ruimtelijke formatie wordt nagestreefd door de groei van de afzonderlijke kernen op elkaar af te stemmen.

3.4 HUIDIGE IDEEAALBEELDEN MAASTRICHT

De vraag naar de ideale stad is een permanente. Dat geldt ook voor Maastricht. Afgaande op wat daarover in de stad te horen is, kunnen we de volgende ideaalbeelden onderscheiden:

- *Monumentenstad*: een stad met grote aandacht voor het cultureel erfgoed uit alle perioden van de geschiedenis.
- *Universiteitsstad*: een kennisstad waar ruim baan moet zijn voor instellingen van hoger onderwijs en onderzoeksinstituten.
- *Winkelstad*: een stad waar het winkelen centraal staat, zowel het recreatief winkelen als het winkelen voor eigen consumptie.
- *Europese stad*: een stad waar veel ruimte is voor Europese instellingen en waar bewust samenwerking met andere steden in de regio wordt nagestreefd.
- *Bezoekersstad*: een stad voor dagjesmensen, voor toeristen, maar ook voor mensen die langer in de stad en de [Eu]regio willen blijven.

Initiatieven staan in het teken van de realisatie van deze [overigens deels tegenstrijdige] ideaalbeelden. Concrete projecten, zoals Mosae Forum, Entre Deux, herbestemming van Kruishercomplex en Dominicanenkerk, overige aanpassing van gebouwen, herinrichting van Vrijthof, Markt en Maasboulevard kunnen dan ook niet los worden gezien van de genoemde ideaalbeelden. Iedere beslissing impliceert een keuze voor een bepaald ideaalbeeld, of men zich dat nu wel of niet realiseert. In de praktijk gaat het daarbij niet om de keuze voor één enkel ideaalbeeld, maar om een mix van ideaalbeelden.

3.5 ENKELE CONCRETE PROJECTEN TER ILLUSTRATIE

We kunnen het bovenstaande illustreren aan de hand van een paar voorbeelden. Uit die voorbeelden blijkt ook welke dilemma's zich daarbij voordoen.

MOSAE FORUM

In het Mosae Forum-project was het dilemma hoe het ideaalbeeld van de winkelstad op een verantwoorde manier te integreren met het ideaalbeeld van monumentenstad. De sloop van de kantoorpanden van Dingemans en Huysmans is door sommigen ervaren als een verlies van monumentale waarden, omdat deze gebouwen goede voorbeelden waren van de wijze waarop in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw werd gedacht over nieuwbouw in de historische binnenstad. De restanten van de voormalige bebouwing aan de oostzijde van de Markt, die bij de aanleg van de Wilhelminabrug al waren aangetast, zijn na archeologische vastlegging afgevoerd en verdwenen. De kelders van Sauter zijn gespaard gebleven, zij het dat over de aansluiting met de nieuwbouw veel discussie is geweest. Over het concept van Mosae Forum is opgemerkt dat het te zeer naar binnen en ondergronds gekeerd is en door zijn schaal minder goed past in het stedelijke weefsel. Over de restauratie van de panden hoek Markt/Hoenderstraat is een groot verschil van mening geweest tussen Welstands-/Monumentencommissie en

de opdrachtgever, respectievelijk architectenbureau Bruno Albert. Naar de mening van de commissie is daar gehandeld in flagrante strijd met de regels van monumentenethiek. Interessant is de vraag hoe de 'gemiddelde' bezoeker/gebruiker anno 2012 de aanpassing van dit gebied ervaart. Als een geslaagde of als een mislukte interventie? Als een inbreuk op het stadshart of als een opwaardering daarvan? Als een aanpassing waaraan men snel of nooit went?

BANIEREN OP GEVELS VAN MONUMENTEN

Het ideaalbeeld van universiteitsstad kan op gespannen voet komen te staan met het ideaalbeeld van Maastricht als monumentenstad. Van de zijde van het College van Bestuur van de Universiteit werd opdracht gegeven om universitaire gebouwen beter herkenbaar te maken. Het probleem was meerledig. Enerzijds was er de vraag of het om een reclame-uiting ging of om een naamsaanduiding. Anderzijds was er de kwestie dat veel universiteitsinstituten in monumenten zijn ondergebracht waarvoor regels gelden op basis van de Monumentenwet 1988. Het ligt voor de hand dat een universiteit nastreeft om zo goed mogelijk zichtbaar te zijn in het stadsbeeld en dat bezoekers van de gebouwen ook moeten kunnen zien waar ze naartoe moeten. Maar van de andere kant is het van belang dat zulke ingrepen niet aan gevels plaatsvinden waardoor het zicht op het monument [en het karakter van het monument] wordt aangetast. De uiteindelijk voorgestelde banieren waren zowel in strijd met het gemeentelijke reclamebeleid, als met het monumentenbeleid. De discussie spitste zich vervolgens toe op de vraag of deze banieren eventueel tijdelijk zouden kunnen worden geplaatst, namelijk tijdens de introductiedagen. Ook hier, zelfs bij een relatief bescheiden zaak, speelt de kwestie van welk ideaalbeeld van de stad prevaleert: het ideaalbeeld van universiteitsstad of dat van monumentenstad.

KRUISHERENCOMPLEX

Het dilemma bij het Kruishercomplex was hoe een hotel dat een bijdrage levert aan het ideaalbeeld van Maastricht als bezoekersstad op een verantwoorde manier onder te brengen in een monumentaal icoon. Hoe verhouden zich monumentale waarden ten opzichte van exploitatie van een hotel? Het Kruisherenklooster dateert uit de vijftiende eeuw. De eerste steen werd in 1440 gelegd. De kerk is in mergelsteen gebouwd op een plint van hardsteen. In het schip dragen de hardstenen zuilen fraaie kapitelen met bladornamenten en een netgewelf met kruisribben. In een van de kapellen in de kerk zijn schilderijen aangebracht, die het leven van de H. Gertrudis voorstellen. In het koor zijn in 1461 gewelfschilderingen door 'Meester Gerardus' aangebracht. Het Kruisherenklooster heeft veel bestemmingen gehad: garnizoenbakkerij, landbouwproefstation en bijvoorbeeld opera-huis. Met de herbestemming tot Kruisherenhotel kwam er een einde aan het verval. Bij een dergelijk herbestemming staan de volgende vragen centraal: Hoe omkeerbaar moeten de aanpassingen zijn en hoe kunnen veranderingen zo zorgvuldig mogelijk worden doorgevoerd met respect voor het monument? De moeilijkheid was vooral gelegen in de afstemming tussen de functionaliteit en het respecteren van de historisch waardevolle onderdelen. Gesprekken tussen Welstands-/ Monumentencommissie met de opdrachtgever [Camille Oostwegel] en de architect [Rob Brouwers, SATIJNplus] hebben geresulteerd in een project met integrale aanpak van restaureren, verbouwen, inrichten van binnen- en buitenruimten, binnenverlichting en gevelaanstraling.

HARTENKREET ...

LESS IS MORE

'Een stad is nooit af. Dat geldt ook voor Maastricht. Maar toch.... de huidige malaise in de bouw als gevolg van een fundamentele crisis biedt een kans tot herbezinning die moet leiden tot verscherpte toetsingscriteria in het ruimtelijk kwaliteitsbeleid. Juist nu inzetten op zeer selectieve groei in de periferie en geen verdichting in de binnenstad. Dus minder expansie en meer kwaliteit. Less is more.'

Piet Mertens, architect

3.6 DIFFERENTIËLE, DYNAMISCHE EN ANTAGONISTISCHE IDEEAALBEELDEN

Welke conclusies kan men uit het voorgaande trekken?

- In de eerste plaats kan men stellen dat iedere generatie een eigen ideaalbeeld over de stad heeft.
- In de tweede plaats zijn er binnen een en dezelfde generatie differentiële, deels concurrerende ideaalbeelden.
- In de derde plaats is er altijd sprake van dilemma's bij de realisatie van een ideaalbeeld.
- In de vierde plaats wordt de dynamiek van een stad sterk bepaald door concurrerende, antagonistische ideaalbeelden.
- In de vijfde plaats resulteert de strijd tussen ideaalbeelden in een specifiek sociaalecologische formatie.

KEUZE VOOR WELKE STAD?

Maastricht kiest voor de stad, maar voor welke stad? Nu wordt op meerdere stadsidealen tegelijkertijd ingezet. Dat levert **spanningen en dilemma's op tussen die ideaalbeelden**. Bij elk concreet project is het goed om na te gaan welk van die ideaalbeelden prevaleert. Op die manier kan men de keuzes kritisch volgen en eventuele eenzijdigheden bepalen en becommentariëren. Het kan handig zijn om in dat verband met **'scenario's'** te werken.

DRIE SCENARIO'S

Als illustratie van dit keuzevraagstuk noem ik de ideeën aangedragen door een werkgroep van mensen die het debat over de toekomst van Maastricht hebben uitgewerkt aan de hand van drie scenario's [*Maastricht 2020; drie scenario's van de stad Maastricht*, 2005]. Deze werkgroep, zonder statuten, zonder budget en zonder gevestigde belangen bestond onder andere uit enkele 'teruggekeerde Maastrichtenaren'. Het is een prachtig voorbeeld van 'geëngageerde senioren' die zich ten opzichte van de stad moreel verplicht voelen om intellectueel een bijdrage te leveren. Châpeau!

ZUINIG

'De hele overheid, dus ook het bestuur van de gemeente, is in zwaar weer terecht gekomen. Dat beperkt de mogelijkheden mooie dingen te doen. Het komt nu aan op inventiviteit en vooral zuinigheid, in alle betekenissen van het woord.'

Joop van den Berg, em. hoogleraar

SCENARIO 1: CÉRAMIQUE

Dit scenario wordt gekenmerkt door een sterke neiging op de ingeslagen weg voort te gaan. Dat betekent dat tijdig gezorgd zal worden voor nieuwe initiatieven, die ‘in de pijplijn’ komen als de groeiaanjagers voor de jaren na 2010. Dit vereist een vooruitziende blik en een brede aanpak, inclusief bijvoorbeeld infrastructuur en scholing. Maastricht is een succesverhaal, ook al kan het altijd beter en al moet het beter. De stad denkt aan zijn toekomst en gaat continu na hoe ze zijn huidige positie kan vasthouden en uitbouwen.

SCENARIO 2: FANFARE

In dit scenario creëert Maastricht voor zijn volgende generatie een aantrekkelijke toekomst. Daartoe dient ze het lot in eigen hand te nemen. De stad zal ‘bij haar leest’ blijven in de overtuiging dat ze er het beste aan doet om haar unieke identiteit te koesteren en daarop voort te bouwen. Dat betekent het beschermen en versterken van Maastrichts imago als een sfeervolle oude stad, waar de bezoeker zich welkom voelt en aangename dagen kan doorbrengen.

SCENARIO 3: REGOUT

In dit scenario richt Maastricht zich op een toekomst waarin de stad meer zichzelf wordt. Liefst legt ze zich toe op datgene waartoe ze het beste is toegerust en waartoe ze van nature geneigd is. Dat betekent voortbouwen op de successen van de afgelopen vijftig jaar, in de richting van een Bourgondische stad met stijl en klasse, waar welgestelde mensen hun geld graag uitgeven.

OVERZICHT VAN DE DRIE SCENARIO’S: ENKELE SLEUTELWOORDEN

CÉRAMIQUE	FANFARE	REGOUT
MEER INWONERS	DE MENSEN ERBIJ BETREKKEN	EENDRACHT MAAKT MACHT
BEZOEKERS TREKKEN	KANSEN VOOR DE JEUGD	BANEN BINNENHALEN
PLAN DE EIGEN TOEKOMST	HET GAAT OM MENSEN	HET SPEL GOED SPELEN
MERITOCRATIE	DE TOP-40 REGEERT	ZOEK DE ECHTE TOPPERS
BESTUUR ZET DE KOERS UIT	KANSEN BENUTTEN	CULTUUROMSLAG
HET JUISTE MOMENT	EER HET KLEINE	IETS TE BIEDEN HEBBEN
HOOP OP ‘GUNNEN’	‘GOED IN JE VEL’	ALLEEN DE BESTE WINT
STIJL EN CHIQUE	BOURGONDISCH	CAPABEL
CULTUUR MET GROTE C	BEHOUD BUURTLEVEN	KRITISCHE MASSA
BOUW DE ENTOURAGE	VEEL LEVEN IN DE STAD	WAT VRAAGT DE WERELD?
‘DE CÉRAMIQUE’ STAAT MODEL	ZONDAGMORGENGEVOEL	WINNEN OF VERLIEZEN
PRESTIGE PROJECTEN	‘KUMP WEL GOOD’	OOK PRODUCEREN
FOCUS BV. CHINA TOERISME	MIDDENSTAND	HARDE SPEERPUNTEN
TALENKENNIS	REGIONALE UITWISSELING	REGIONAAL LEIDING NEMEN
PLAATS IN TOPSEGMENT	‘ONS VOOR ONS’	BIED HET JUISTE PAKKET
REPUTATIE BOVEN ALLES	NIEMAND UITSLUITEN	VAKKENNIS, ONDERNEMERS
BLIJF RESTAUREREN	NIET ALLES IS TE KOOP	PRODUCTIEF INVESTEREN
PRIVÉKAPITAAL AANTREKKEN	EERLIJK DELEN	MADE IN MAASTRICHT
GROEI = WONEN	GROEI = DOE-HET-ZELF	GROEI = KUNST, TECHNIEK
RELATIEF DUUR	HOUD HET BETAALBAAR	CONCURREEREND ZIJN
CASINO	NIEUW MVV	SOFTWARE, DESIGN
ONTWIKKELAARS	LOCALE ONDERNEMERS	INTERNATIONAAL NIVEAU
MAASTRICHT VERKOPEN	MAASTRICHT IS UNIEK	TOEGEVOEGDE WAARDE CREËREN

WAT ZIJN DE HOEKSTENEN EN UITGANGSPUNTEN VAN HET ‘MAASTRICHTSE MODEL’?

Dat Maastricht zeer veel ruimtelijke kwaliteit heeft, is algemeen bekend. Iedereen die in Maastricht is geboren, er is opgegroeid of er een deel van zijn leven heeft doorgebracht, zal dat direct beamen. Maar ook mensen die Maastricht maar een enkele keer hebben bezocht, beweren dat Maastricht een dergelijke mooie, gezellige stad is en dat ze zo veel kwaliteit heeft. Waar ligt dat aan? Aan de mensen die er wonen? Aan de ‘Mestreechter Geis’? Aan de mooie pleinen en gebouwen? Aan de terrasjes en winkelstraten? Aan de cafés en restaurants? Aan de Limburgse vlaai, zuurvlees en rommedoe? Natuurlijk, het heeft er allemaal mee te maken, maar hangt toch vooral samen met de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht. Die ruimtelijke kwaliteit hebben we in de voorafgaande hoofdstukken globaal benoemd aan de hand van een ‘synchronische classificatie’ en een ‘diachronische classificatie’.

4.1 DE GEHEIMEN VAN ‘HET MAASTRICHTSE MODEL’

Van generatie op generatie is in Maastricht aan ruimtelijke kwaliteit gewerkt, vaak meer onbewust, dan bewust, vaak meer door kleine individuele initiatieven, dan door grote collectieve acties. De stad is het levend bewijs voor het feit dat al eeuwen lang met succes wordt gewerkt aan een passend antwoord op nieuwe opgaven en aan een behoedzame manier van omgaan met stedenbouwkundige en bouwkundige opgaven. Zo zou men kunnen oordelen over de manier waarop Maastricht met zijn stadsontwikkeling is omgegaan en omgaat. Maar er is een andere realiteit. Er is ook nog de stad die in het verleden op een roekeloze manier is omgegaan met stadsmuren en stadswallen, die belangrijke kerken en kloosters heeft laten verloederen, die verkeersdoorbraken heeft gepleegd en kanalen heeft gedempt, en die zo nu en dan door de waan van de dag het spoor bijster raakt. Ondanks aantastingen van de ruimtelijke kwaliteit is de balans toch [zeer] positief. **Het resultaat**

‘Zoals ze de stad binnenstroomt
Zo verlaat ze haar weer
Gelukkig onaangeroerd
Met strakke oevers

Er zijn is voldoende

Met een rimpeling
Draagt ze haar schepen
En de spiegeling
Aan weerszijden
Van haar getrouwen

De gebouwen
Geen opgelegd pandoer
Geen protserig vertoon
Geen maskerade

Carnaval is aan de mensen

Er zijn is voldoende

Maas
Maastricht’

Han Westelaken, architect

mag er zijn! De stad bezit nog altijd zoveel ruimtelijke kwaliteit, dat veel andere steden daar jaloers op zijn. Niet zonder reden komen bestuurders van andere steden naar Maastricht om **de geheimen van ‘het Maastrichtse model’** te ontdekken. Ruimtelijke kwaliteit komt niet zo maar uit de lucht vallen, ze moet bevochten worden; iedere keer weer opnieuw. Want partijen die het met ruimtelijke kwaliteit niet zo nauw nemen [als gevolg van de eerder genoemde vermaledijde drie O’s: Onwetendheid, Onverschilligheid en Onwilligheid] bedreigen iedere dag, op iedere plek de ruimtelijke kwaliteit. De remedie daartegen is een robuust ruimtelijk kwaliteitsbeleid dat door het plaatselijk bestuur en de politiek, door maatschappelijke organisaties, ondernemers, ontwerpers en burgers wordt gedragen.

4.2 HOEKSTENEN VAN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Laten we de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht eens wat specifieker benoemen in termen van wat ik beschouw als de **‘hoekstenen’** van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit [een combinatie van ‘synchronische en diachronische classificatie’]. Ik onderscheid acht hoekstenen:

- 1. Geomorfologie
- 2. Urbane morfologie
- 3. Historiciteit
- 4. Publiek domein
- 5. Monumentale iconen
- 6. Uniek stedelijk weefsel
- 7. Continuïteit versus discontinuïteit en
- 8. Adaptief vermogen

1. GEOMORFOLOGIE

De eerste hoeksteen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit wordt gevormd door **geomorfologische gegevenheden**, waaronder de ligging van de stad aan de [niet al te brede] rivier. Deze Maas heeft zich een weg gebaad door de hoger gelegen plateaus. Het Maasdal is een karakteristieke insnijding die landschappelijk een boeiende begrenzing krijgt door tamelijk steile wanden van de plateaus. Vanuit de stad zijn de omringende plateaus zichtbaar en tastbaar. De Sint-Pietersberg biedt nog altijd een fantastische blik op de in het Maasdal gelegen stad. Langs de Maas liggen dorpen als Heugem, Borgharen en Itteren en op het middenplateau ligt een keten van wat ik ‘stadsdorpen’ heb genoemd: Heugem, Heer, Scharn en Amby. De hoogplateaus beginnen bij Bemelen en Cadier en Keer en zijn ook in de richting van Rothem en Meerssen ervaarbaar. De stad wordt gekenmerkt door een boeiend reliëf: lage ligging aan de Maasoevers en hoge ligging op de plateaus. Vanuit het centrum is het dan ook klimmen naar de hoger gelegen woonwijken en ‘stadsdorpen’: Cabergerweg, Brusselsestraat, Brusselseweg, Tongersestraat, Tongerseweg en Luikerweg. De Maas deelt de stad in tweeën, maar het is nog altijd goed te zien dat de linkeroever meer eenheid vertoont dan de rechteroever waar voormalige gemeentegrenzen de ruimtelijke ontwikkeling danig hebben beïnvloed. Dan is er ook nog de

Jeker, die meanderend door het Jekerdal stroomt. Alvorens dit riviertje in de Maas stroomt, heeft het zich vertakt, waardoor het op meerdere plekken in het stadsbeeld te zien is, maar zich hier en daar door overkluizing aan het oog onttrekt. Het groen van de omliggende omgeving penetreert in het stadsgebied tot dicht tegen de historische binnenstad aan. Vanuit de buitenwijken bereikt men op veel plaatsen de binnenstad langs groene zones.

2. URBANE MORFOLOGIE

De tweede hoeksteen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit is zijn eenduidige urbane morfologie: de stad kent een stedenbouwkundige structuur die buitengewoon helder is. Zoals gezegd, verdeelt de Maas de stad in tweeën: een linker- en een rechteroever. De linkeroever is de plek waar in de tijd van de Romeinen een castellum werd gebouwd. Een houten brug zorgde in die periode voor een oeververbinding met het stadsdeel Wyck, gelegen aan de rechteroever. Als gevolg van systematische uitbreiding van de stad hebben zich **‘concentrische cirkels’** ontwikkeld die tot vandaag nog altijd de stedenbouwkundige structuur bepalen. Het stratenpatroon van het Romeinse castellum en van de wervenstructuur [een hoofdweg parallel aan de rivier met dwars daarop naar de rivier toelopende langgerekte percelen] uit de vroege Middeleeuwen is in het Stokstraatkwartier, Kleine Staat en Muntstraat nog altijd inzichtelijk. De restanten van de eerste ommuring uit het begin van de 13de eeuw zijn nog op meerdere plaatsen waar te nemen. Daar waar muren en poorten gesloopt zijn, resteert een stratenpatroon dat ons nog over de ligging van de eerste ommuring informeert. De resten van de tweede grote ommuring uit einde 14de, begin 15de eeuw zijn nog op veel plaatsen te zien. Deze tweede vesting gordel is gedeeltelijk verloren gegaan, maar er zijn nog voldoende relicten om het beloop ervan te ervaren. De aanleg van aarden verdedigingswerken in de vorm van bastions, grachten, ravelijnen, hoornwerken en kroonwerken heeft de stedenbouwkundige structuur van de stad in sterke mate bepaald. Door het slechten van een groot deel van deze werken is de stad van een heel karakteristieke ruimtelijke structuur beroofd. Door het behoud van enkele delen, bijvoorbeeld de Lage en de Hoge Fronten [Bossche Fronten], is toch nog iets voelbaar van de toenmalige structuur. De aanleg van forten [Sint-Pieter en Willem] en het behoud ervan, zorgen voor een aanvullende reminiscentie aan de vroegere vestingstad. De sloop van de aarden fortificaties rondom de stad bood kansen om in stedenbouwkundige zin nieuwe kwaliteit aan de stad toe te voegen. Dat is na 1867 gebeurd toen op de plek van de vroegere bastions, grachten en voorwerken, nieuwe singels, parken en ‘rond-points’ werden aangelegd. Deze gordel van wegen [vroeger rijk begroeid met hoogopgaand geboomte] vormt nu een grote ringweg om de historische binnenstad heen. Ook de radialen vanuit de binnenstad vormen een belangrijke morfologische karakteristiek: Boschstraat, Brusselsestraat, Calvariestraat, Tongersestraat, Sint-Pietersstraat, Heerderweg en bijvoorbeeld Scharnerweg. De infrastructurele voorzieningen die in de 19de en 20ste eeuw zijn aangebracht, bepalen heel duidelijk de huidige morfologie van de stad: spoorlijnen, spoorbrug, Bassin, singels, Zuid-Willemsvaart, Julianakanaal, A2, Noorder- en Zuiderbrug. Van betekenis is verder de Ring van

AANSLUITINGEN ZOEKEN

‘Als geboren Maastrichtenaar ben ik sinds enkele jaren woonachtig in het nabijgelegen “Mooiste dorp van Vlaanderen”, 10 km ten noorden van Maastricht. In deze omgeving zijn fietsroutes gepland en aangelegd die verbindingen leggen tussen landschappelijke elementen en de dorpen. Zou het mogelijk zijn dat Maastricht met zijn infrastructuur hierop aansluitingen maakt die recreatief fietsverkeer aangenaam maakt voor bewoners en bezoekers?’

René Coenegracht, architect

Arcadië met buitenplaatsen en landgoederen, als ook de aanwezigheid van vroeger zelfstandige gemeenten op enige afstand van de stad [Heer, Amby, Borgharen, Itteren]. Deze vroegere dorpen zijn nog goed herkenbaar: ze hebben hun eigen historische [lint]structuur.

3. HISTORICITEIT

Een derde hoeksteen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit is zijn historiciteit. Uit alle perioden van zijn geschiedenis zijn niet alleen stedenbouwkundige, maar ook bouwkundige elementen bewaard gebleven. Zo zijn er resten uit de Romeinse periode [thermen, wegen, brug], uit de Middeleeuwen [Romaanse en Gotische architectuur], Renaissance, Nieuwe Tijd, de periode van de vroege industrialisatie, en [uiteraard] ook relictten uit de 20ste eeuw. Er werd en wordt permanent in en aan de stad getimmerd. De manier waarop verschilt uiteraard per periode. Wie een overzicht wil hebben van de verschillende perioden en stromingen uit de westerse architectuurgeschiedenis moet naar Maastricht komen en kan daar kennis nemen van een levende [en levendige] **‘encyclopedie van de bouwkunst’**. Uiteraard varieert de omvang van de nalatenschap: van de recente perioden is uiteraard veel meer terug te vinden dan van de vroegste perioden. De historiciteit van de bebouwing is zowel in functie als in stijl waarneembaar. De Middeleeuwen bijvoorbeeld hebben zowel voor sacrale architectuur [kerken, kloosters, kloosterkerken, kapellen en dergelijke], als ook voor profane architectuur [stadhuis, Dinghuis, stadspoort, stadsmuren, weertorens, markten en dergelijke] gezorgd. De 19de eeuw, om een ander voorbeeld te noemen, heeft gezorgd voor fabrieken, werkplaatsen, directeurswoningen, landgoederen, arbeiderswoningen, versteende wegen, spoorlijnen, binnehavens en kanalen. Er werden in de loop van de geschiedenis niet alleen nieuwe typen gebouwen en voorzieningen gecreëerd, ze kregen ook de architectonische expressie van de betreffende periode [Romaans, Gotiek, Renaissance, Classicisme, Art Nouveau, Eclecticisme, Nieuwe Bouwen, enzovoort]. Het resultaat is een breed palet van typen gebouwen met hun eigen stijlkenmerken die zich op een ‘natuurlijke’ manier in het stedelijk weefsel hebben gevoegd. De historische fragmenten manifesteren zich niet als een willekeurige lappendeken, maar als een **‘boeiende collage’** van wat in verschillende tijdsperioden tot stand is gekomen.

4. PUBLIEK DOMEIN

Een vierde hoeksteen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit is **het karakter en het niveau van het publiek domein**, vooral de pleinen en de straatverbredingen. De stadsplattegrond van Maastricht wordt van oudsher gedomineerd door een drietal pleinen: het OL-Vrouweplein, het Vrijthof en de Markt. Ieder van die pleinen heeft een eigen vorm en een eigen karakter. Het OL-Vrouweplein is een besloten ‘parvis’, een voorplein van de basiliek met een intiem karakter. De meeste maanden van het jaar wordt het plein bedekt met terrasjes van de aangrenzende horecabedrijven. Het Vrijthof is het centrale plein van Maastricht als plek van ontmoeting, dat overigens steeds meer wordt gebruikt voor feesten en evenementen. De intensiteit en de aard van deze laatste benutting roept bij [delen van] de bevolking in toenemende mate weerstand op.

Het burgerinitiatief Vrijthof Binnenste Buiten maakt zich al jaren sterk voor een meer respectvolle omgang met deze ‘huiskamer’ van Maastricht. De Markt heeft een volledig nieuwe inrichting gekregen. De vorm van het plein is van een ovaal omgetoverd tot een vierkant. De parkerende auto is van het plein verdwenen en moet nu plaatsnemen in de overdekte parkeergarage onder Mosae Forum. Weliswaar rijden nog altijd bussen over de Markt, maar het voornemen is om deze in de toekomst om te leiden. Aan de noordzijde van de Markt is een terrasgebied gemaakt waarvan gretig gebruik wordt gemaakt. Bestrating, verlichting en straatmeubilair van de Markt zijn aangepast. De nieuwe Markt heeft door dit alles een nieuwe positie in de Maastrichtse binnenstad gekregen. Zo rustig en ‘terraschique’ als de noordzijde van de markt is ingericht, zo rommelig/ hectisch komt de zuidzijde van de Markt over. Hier is een lange reeks van ‘fastfood’ zaken ontstaan die zich als een lint aan beide zijden van de frituur Reitz heeft ontwikkeld. Dit is aanleiding geweest om dit gebied om te dopen tot ‘D’n troog vaan Mestreech’ [John Hoofs, column Mosae Chrocchetta! 11 juli, 2012]. Naast deze drie pleinen zijn er de laatste decennia enkele nieuwe pleinen in Maastricht bijgekomen, die allemaal op hun eigen manier bijdragen aan het publieke domein. Dat geldt bijvoorbeeld voor het Old Hickoryplein als illustratief voorbeeld van Wederopbouwstedenbouw, het Mise-recordeplein dat het gebied tussen Capucijnenstraat en Bogaardenstraat structureert, het Herdenkingsplein dat minimalistisch is ingericht, en voor Plein 1992 dat als verblijfsplein was gedacht, maar door de realisatie van de Hoegbröck tevens een wandel- en fietsstraverse is geworden. Ook kleine pleintjes, zoals het Amorsplein, Op de Thermen, Henric van Veldekeplein, de Kanunniken Cour, Charles Vos Cour en het plein aan de Patersbaan dragen bij aan de kwaliteit van het publieke domein. Hetzelfde geldt voor de onlangs heringerichte Maasboulevard en de nieuwe ruimte die op het binnenterrein van Mosae Forum is ontstaan. Vroegere niet-openbare terreinen, zoals vestingwerken, binnenterreinen en het Jekerdal worden in toenemende mate publiek domein.

5. MONUMENTALE ICONEN

Een vijfde hoeksteen wordt gevormd door een groot aantal monumentale iconen. De verspreid over de stadsplattegrond gelegen grote monumenten bepalen in zeer belangrijke mate de ruimtelijke kwaliteit van de stad. Maastricht is rijk aan **monumentale iconen**. Daarbij moet men denken aan de Servaasbrug, OL-Vrouwebasiliek, Sint-Servaasbasiliek, Sint-Janskerk, Augustijnenkerk, Stadhuis, Dinghuis, Hoofdwacht, Sint-Mathiaskerk, Helpoort, Wycker Waterpoort, Pater-Vinktorentje, rondelen Haet ende Nyt en De Vief Köp, Fort Sint-Pieter, Fort Willem en Waldeckbastion. Maastricht telt bijna 2.000 beschermde rijksmonumenten, waaronder behalve grote monumenten, ook veel woonhuizen. Niet alleen de ‘oude’ monumenten zijn rijk vertegenwoordigd; ook de zogenaamde ‘jongere’ bouwkunst. Als voorbeelden noem ik de Tapijnkazerne, Gouvernementsgebouw, PTT-hoofdkantoor, Sint-Martinuskerk, seinhuisje van Van Ravensteijn, Heilig Hartkerk, Sint-Lambertuskerk, Kweekschool van de Zusters Ursulinen, Suringarschool, Eiffelgebouw en stadsbrouwerij De Ridder. Hoewel Maastricht officieel geen lijst van gemeentelijke monumenten heeft, is er wel een regime dat belangrijke gebouwen die niet op de rijkslijst staan, kan beschermen.

Dit wordt het Maastrichts Planologisch Erfgoed Regime genoemd. Alle getuigenissen uit het verleden geven de stad een charmant patroon van met elkaar verbonden historische relictten dat de herinnering aan het verleden levend houdt.

6. UNIEK STEDELIJK WEEFSEL

Misschien nog wel meer dan de prominente monumentale iconen is voor de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit bepalend dat er in de loop der eeuwen een **verfijnd stedelijk weefsel** is ontstaan. Dit waardevol mozaïek vormt de zesde hoeksteen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit. In hun verschijningsvorm tamelijk autonome gebieden gaan een boeiende associatie met elkaar aan en vergroten hun werking door hun samenhang op een hoger niveau. Ogenscheinlijk zeer diverse buurten hebben op een hoger abstractieniveau meer overeenkomst dan men op het eerste oog zou denken.

- Neem bijvoorbeeld Wyck met een tamelijk autonome verschijning van Rechtstraat, Hoogbrugstraat en bijvoorbeeld Wilhelminasingel. Dit gebied wordt op een hoger schaalniveau toch gekenmerkt door gemeenschappelijkheid in hoogte van de gebouwen, parcellering, plasticiteit en coloriet van de gebouwen. Dat geldt ook voor de manier waarop het nieuwe Céramiqueterrein aan het oude Wyck gehecht is. Een laat-20ste eeuwse invulling sluit vrijwel naadloos aan op de historische structuur, ondanks de verschillen op het niveau van de individuele gebouwen.
- Neem de singels [Statensingel, Hertogsingel, Prins Bisschopssingel] en de direct daaraan grenzende bebouwing van Herbenusstraat, Nicolaasstraat, Jekerstraat, Blauwe Dorp en Elisabeth Strouvenlaan. Deze straten hebben een bebouwing van een ander karakter dan dat van de singels, maar toch lopen ze redelijk harmonisch in elkaar over. Het lijkt erop dat het weefsel toch keurig met naald en draad gemaakt is en dat er geen al te storende cesuren optreden.

7. CONTINUÏTEIT EN DISCONTINUÏTEIT

Een zevende hoeksteen van de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is de **spanningsvolle relatie tussen continuïteit en discontinuïteit** van de stedelijke ontwikkeling. Perioden van snelle en vrij omvangrijke expansie werden afgewisseld door perioden waarin de stadsplattegrond weinig veranderde. De stichting van het Romeinse castellum was een duidelijke daad. Gedurende een paar eeuwen verandert in deze structuur niet zo veel. De bouw van een eerste stadsmuur met stadspoorten en weertorens is een tweede discontinue interventie. Een tweetal eeuwen kan de stad op een tamelijk continue manier binnen deze contouren leven. Daar komt verandering door de bouw van een tweede stadsmuur met bijbehorende elementen. Er ontstaat dan een stedelijke ruimte die tot aan de periode van de industrialisatie in belangrijke mate soelaas biedt voor de opvang van nieuwe functies. Natuurlijk vinden binnen die structuur allerlei ontwikkelingen plaats die tot ver- en herverkaveling van de ruimte leiden, maar dit speelt zich af binnen de dan aanwezige ceintuur. Na de ontmanteling worden de randen van de stad heringericht met singels en parken. De stad gaat dan buiten de voormalige vesting groeien, eerst aarzelend, maar na de Tweede Wereldoorlog in een

ZICHTBAAR MAKEN VAN DE GESCHIEDENIS

‘Maastricht kent vele historische stadskenmerken.

Wie er leeft, woont en werkt, wordt dagelijks

geconfronteerd met de sporen die de

Maastrichtenaren in het verleden hebben

achtergelaten in hun stad en dus met haar

historische identiteiten. Het zichtbaar maken van

die geschiedenis voor stadsbewoner en stadsbezoeker

is een must, want een stad die zijn geschiedenis niet

kent, heeft geen toekomst.’

Jac van den Boogard, Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

hoog tempo en grootschalig. De parochiewijken worden gebouwd en er wordt een proces gestart van herwaardering van historische stadsdelen, zoals Stokstraatgebied, Boschstraatgebied. Later worden voormalige industrieterreinen, zoals Céramique en Sphinx aangepakt. Het lijkt wel of de laatste jaren alleen maar sprake is van stedelijke discontinuïteit, maar bij nader inzien blijkt toch steeds weer dat vernieuwingen plaatsvinden binnen een traditie van respectvol omgaan met de karakteristieken van de plek. Daardoor worden de discontinuïteiten misschien minder als ce-suur ervaren en wordt zelfs de indruk gewekt van stedelijke continuïteit.

Misschien zit in deze paradox van continuïteit en discontinuïteit wel de meest bijzondere ruimtelijke kwaliteit van Maastricht! Een en ander neemt niet weg dat Maastricht op dit moment voor een grote uitdaging staat: het dichtten, van wat te benoemen valt als de ‘gaten van Maastricht’. Door het verdwijnen van de ruimtegebruikintensieve industrie, door mislukte projecten en zelfs door nieuwe projecten beschikt Maastricht over een aantal grote terreinen die om [her]bestemming en opvulling vragen. Het Trega-terrein, het zogenaamde Calatrava-domein, de Belvédère-site, het ENCI-terrein in de toekomst en zelfs ‘De Groene Loper’, die ter plekke van de ondertunneling om ‘bovengrondse’ stedelijke bebouwing vraagt. Geen gemakkelijke opgaven, die de stad met de neus op de actuele feiten drukt met betrekking tot de economische en demografische situatie en met betrekking tot de beperkte aanzuigkracht op nieuwe bewoners en nieuwe bedrijfsactiviteit. Het ‘uitrollen van Maastricht’ richting Euregio/ Europa zal hier voor extra beademing moeten zorgen. Met dank aan Via2018 dat hier als voorbeeld een grote laboratoriumsituatie aan het creëren is voor de Europe regionale culturele sector.

8. ADAPTIEF VERMOGEN

Een achtste hoeksteen van de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is mijns inziens dat de stad beschikt over een **imposant adaptief vermogen**. In iedere periode van de geschiedenis is het mogelijk gebleken om nieuwe ontwikkelingen op een min of meer natuurlijke manier in te passen in zijn hoofdstructuur. Dat geldt voor kleine, maar ook voor grote interventies. Ik zal drie voorbeelden noemen.

- In de eerste plaats de inlijving van voormalige agrarische gemeenten als Wolder, Heugem, Caberg, Limmel en Sint Pieter in de jaren twintig van de 20ste eeuw. De ruimtelijke karakteristiek van deze kernen is voor een groot deel behouden gebleven, maar tegelijkertijd zijn deze kernen een integraal onderdeel geworden van de totale morfologie van de stad. Ze zijn herkenbaar als accenten in een grotere context. Dat geldt ook, maar misschien op een wat minder subtiële manier voor de kernen Amby, Scharn en Heer die in 1970 werden geannexeerd. De agrarische inbedding is door een tamelijk intensieve nieuwbouw grotendeels verloren gegaan. Grootschalige invullingen in de centrale delen van deze kernen zijn hier en daar disproportioneel, maar desondanks zijn deze kernen toch tamelijk natuurlijk in het grotere stadslichaam opgenomen. Dit ondanks het feit dat de nieuwbouw in deze dorpen vaak weinig specifiek voor de betreffende locatie is.

- Een tweede voorbeeld is de komst van de universiteit in de jaren zeventig van de 20ste eeuw. De aanvankelijke plannen tot vorming van een grote campus in Randwyck zijn maar gedeeltelijk gerealiseerd. Veel faculteiten zijn uiteindelijk in de binnenstad terechtgekomen, dankzij het feit dat men zo verstandig is geweest om leegkomende monumentale panden te herbestemmen. Het ging om een soort ‘wet van de remmende voorsprong’. Gebouwen die voor een andere functie in het leven waren geroepen, konden aan een tweede, derde en soms wel tiende leven beginnen. Men moet zich eens voorstellen wat er met gebouwen als het Gouvernement, Jezuïetenklooster, Hof van Tilly, Bonnefantenklooster, Nieuwenhofklooster en Tweede Minderbroederkerk zou zijn gebeurd als de universiteit er zich niet in genesteld zou hebben.
- Recente interventies, zoals Mosae Forum, herinrichting van de Maasboulevard, Kruishercomplex, Entre Deux en Dominicanenkerk zijn ook tastbare bewijzen van het feit dat de stad een fascinerend adaptief vermogen heeft. Met behoud van de hoofdstructuur is er een hedendaagse invulling aan gegeven, zowel in functionele als in architectonische zin; een invulling die zich wonderwel voegt in de omgeving.

4.3 TOEKOMSTIGE OPGAVEN VOOR RUIMTELIJKE KWALITEIT

Maar, zoals iedereen weet, een stad is nooit af. Ook Maastricht staat de komende decennia voor nieuwe opgaven. Het grondgebied is gelimiteerd, waar tegenoverstaat dat de druk op de vraag naar ruimte op dit ogenblik mee valt. Dat heeft onder meer te maken met de nog steeds grote voorraad aan lege ruimtes, die we hiervoor onder de duiding ‘gaten van Maastricht’ aan de orde hebben gesteld. Dan nog is die druk op de ruimte geen universeel begrip; voor bepaalde activiteiten zal het aantal zich aandienende spelers groter zijn dan voor andere. Voor winkelstad Maastricht geldt een matige, en zelfs afnemende aanspraak op ruimte. Dat heeft onder meer te maken met de toenemende invloed van internetwinkels en met de aanwezigheid van grootschalige winkelcentra ‘om de hoek’. Wat kan nog, waar en op welke manier? Het antwoord op die vraag is voor de komende tijd dé kwestie waar Maastricht zich mee zal moeten bezig houden. Welke kansen kunnen daaruit worden afgeleid voor het leveren van nieuwe bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit. Op welke manier kunnen bestaande ruimtelijke kwaliteiten beter worden benut, dan wel geïntensiveerd en hopelijk zelfs worden uitgebreid? Kernactiviteiten van de toekomstige opgaven van Maastricht worden naar alle waarschijnlijkheid het **‘herontwerpen van bestaande stedelijke ruimten’**, als ook het functioneel nader invulling geven aan de grotere stedelijke ruimtes waarover Maastricht op dit moment de beschikking heeft. Bij deze opgaven blijft het van belang om **de robuuste ruimtelijke kwaliteit van Maastricht als uitgangspunt** te nemen.

1. INITIATIEVEN BINNEN 'NATUURLIJKE' GRENZEN

Er zullen in Maastricht de komende jaren ongetwijfeld vele ruimtelijke initiatieven worden genomen. Deze doen allemaal een beroep op de ruimte, maar de beschikbare ruimte is gelimiteerd. Daarbij is het mijns inziens goed om het handelen te beoordelen tegen de achtergrond van een duidelijke limiet. Om de bestaande kwaliteit op het gebied van de geomorfologie te beschermen, is het goed om de **demarcatielijn** van het natuurgebied aan de rand van de kernen Amby, Scharn, Heer en Vroendaal [Oude Molenweg] te respecteren. Er zijn nog maar weinig plekken waar stad en landschap elkaar zo scherp [en boeiend] ontmoeten als juist hier. Men kijkt vanuit de stad op een prachtig glooiend terrein met op de achtergrond de heuvels van Bemelen en Cadier en Keer. Vanaf de heuvels kijkt men in een Maasdal met een compacte urbane bebouwing en een fascinerend stadssilhouet. Ongetwijfeld zullen er initiatieven komen om deze strakke lijn aan te tasten onder het mom van 'een enkele kleine doorbreking kan toch geen kwaad'. Het is zaak om hier heel consequent te zijn en deze lijn echt als morfologische grens van de stad te blijven zien. Indien dit niet gebeurt, dan moet gevreesd worden voor het dichtslippen van een landschappelijke zone die als buitengewoon waardevol en onvervangbaar voor Maastricht en omgeving moet worden aangemerkt.

2. DE OPWAARDERING VAN DE 'RING VAN ARCADIE'

Maastricht is omringd door een geheel van kastelen, buitenplaatsen en landgoederen, die nu weinig verbinding met elkaar hebben. Het is belangrijk om de waarde van deze **'Ring van Arcadië'** te onderkennen en in de planvorming op te waarderen. Dit kan door het leggen van verbindingen tussen de elementen, het restaureren van de individuele objecten en het gepast functioneel inrichten van de tussenruimten. Het gaat daarbij onder andere om Kasteel Bethlehem, Kasteel Jerusalem, Kasteel Hoogenweert, Hove De Lichtenberg, Huize de Torentjes, Kasteel Neercanne, de Burght van Heer, Kasteel Geusselt, Huis Severen te Amby, Kasteel Mariënwaard en Kasteel Borgharen. Deze 'Ring van Arcadië' herinnert aan de feodale tijd en aan de periode van kasteelheren en fabrieksbaronnen. Deze complexen worden op allerlei manieren bedreigd: door leegstand, door nieuw gebruik, door aanpassingen en verbouwingen en door het opsouperen van de omliggende groene ruimtes. Ook hier moet de bestaande kwaliteit gerespecteerd worden. Nieuwe bestemmingen, mits passend, kunnen hier een oplossing bieden. Ook kunnen nieuwe kwaliteiten worden toegevoegd door hedendaagse architectuur die zich goed verhoudt tot de bestaande bebouwing, zoals in Kasteel Vaeshartelt en bij Mariënwaard het geval is. Het inrichten van een 'officiële landgoederenroute' zou de toevoeging van een nieuwe icoon aan het Maastrichtse ruimtelijke kwaliteitsarsenaal betekenen.

3. PAROCHIEWIJKEN IN NIEUW PERSPECTIEF

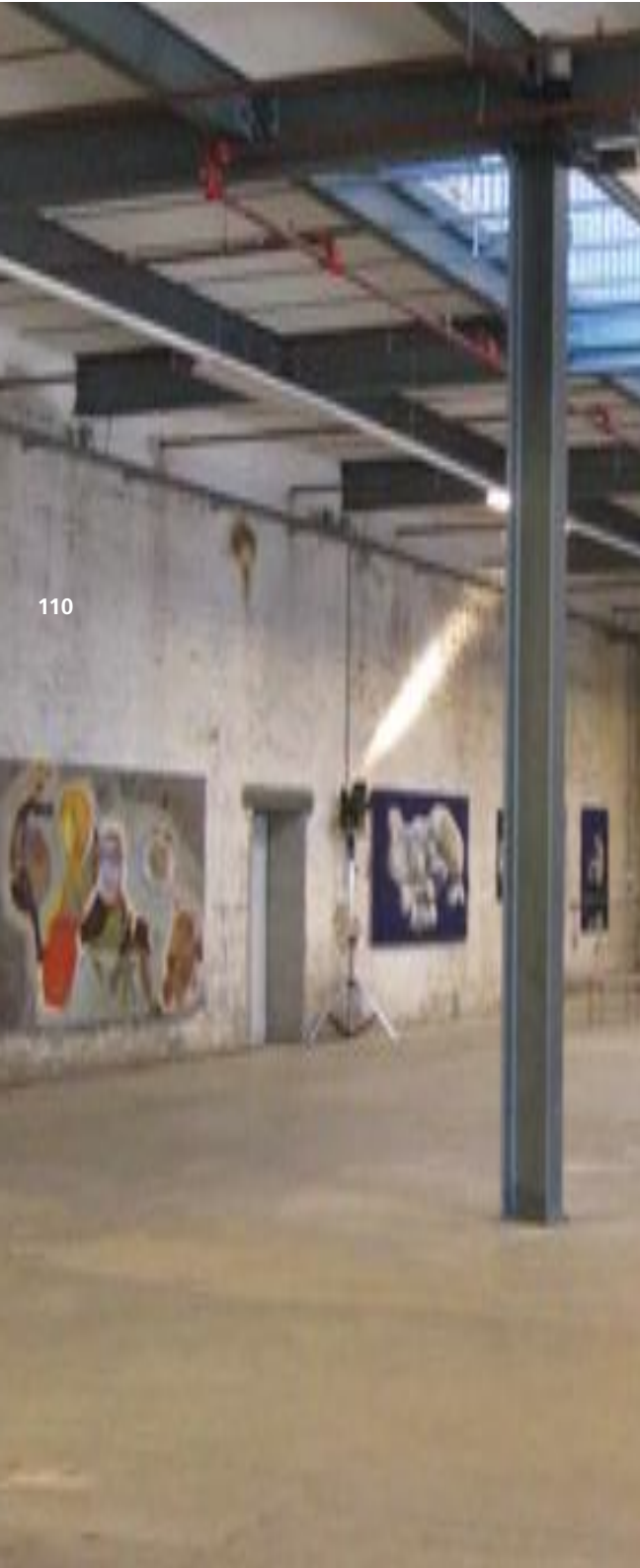
Een derde uitdaging voor de toekomst is het creëren van een nieuw perspectief voor de als parochiewijken geconcipeerde stadsdelen, zowel op de linker- als op de rechter Maasoever. Door drs. J.J.J. van de Venne en ir. Fr. Dingemans is in de jaren vijftig van de 20ste eeuw een patroon van nieuwbouwwijken ontworpen dat tot op vandaag de dag respect afdwingt. De toenmalige parochiegedachte is niet meer [helemaal]

van deze tijd, wat blijkt uit het moeizaam functioneren van de centrale voorzieningen op wijkniveau. Van de andere kant is het een zodanig heldere stedenbouwkundige structuur, dat men **uitermate voorzichtig moet zijn met ingrepen die het hoofdpatroon aantasten**. Hier wordt veel inspanning en toewijding gevraagd van [her]ontwerpers om de stedenbouwkundige en architectonische karakteristiek te borgen. Er moet vermeden worden dat een afschrijvingsprogramma van woningen bepalend wordt voor wat er precies met deze buurten gaat gebeuren. De ruime stedenbouwkundige opzet, de situering van de woonblokken, het stratenpatroon, de relatie open en gesloten, de straatprofielen, de markante architectonische details, de 'aardsheid' van de bebouwing en dergelijke dienen als bestaande waarden gerespecteerd te worden bij het herontwerp. Ongetwijfeld kunnen nieuwe ruimtelijke kwaliteiten worden toegevoegd, waarbij vooral kan worden gedacht aan de herontwikkeling van de voormalige centrale delen van de wijken en aan een gepaste herbestemming van de nog overgebleven parochiekerken.

4. BEZIELDE HERONTWIKKELING

Een vierde belangrijke opgave voor de toekomst is het bezielde herontwikkelen van gebouwen en gebieden die voor de historie [en de toekomst] van stad Maastricht van groot belang zijn. Ik noem het volgende voorbeeld. Per 1 januari 2007 heeft het bedrijf de Sphinx het complex Boschstraat 24 verlaten. Daarmee is een einde gekomen aan een lange industriële traditie geëntameerd door de welbekende Petrus Regout. De **industriële enclave vraagt om herontwikkeling**. Aanvankelijk hebben lokale overheid en beleggers daartoe de handen in elkaar geslagen via een PPS-constructie. Deze partners hebben het project inmiddels verlaten. Het initiatief voor de ontwikkeling van het gebied rust nu alleen op de schouders van de gemeente. Een kwaliteitsteam is bezig met het ontwikkelen van plannen voor de gebieden die vrij zijn gekomen door sloop van betekenisloze loodsen en voor de herbestemming van waardevol industrieel erfgoed, waaronder de 'mouleurs' en het Eiffelgebouw. Dit is een enorme kans voor de stad. In samenhang met de verlegging van de aanlanding van de Noorderbrug, de opschaling van het Frontenpark, de aanleg van de tramlijn naar Hasselt en de upgradering van delen van de locatie in de culturele sector [onder andere in relatie met het Culturele Hoofdstadproject Maastricht] dienen zich voor de herontwikkeling van dit gebied nieuwe kansen aan. Na de herontwikkeling van het Céramiqueterrein is hier een tweede gelegenheid om te laten zien hoe men op een intelligente manier met de ontwerpopgave kan omgaan. Men kan leren van de ervaringen van het Céramiqueterrein. Misschien zijn daar wel te veel relictten uit het industriële verleden verloren gegaan en zijn de oude restanten slechts schaarse herinneringsplekken in een volledig nieuwe wereld. Het moet mogelijk zijn om de historiciteit en de geest van de plek op het Sphinxterrein beter te garanderen. Dat heeft niet alleen betrekking op behoud van het industrieel erfgoed, maar ook op behoud van andere onderdelen die voor het karakter van het gebied bepalend zijn geweest. Essentieel is dat de 'ziel' van de industriële enclave gerespecteerd wordt en dat deze zelfs extra accent krijgt. De herontwikkeling van dit terrein stagneert. Voorlopig is er een Sphinxpark aangelegd. Op termijn ligt hier een veel grotere opgave, bekend onder de naam Belvédère. De nieuwbouwlocatie tegen

de wand van de Caberg biedt een unieke gelegenheid om de aanwezige ruimtelijke kwaliteit te benutten. Waar is een gebied te vinden dat zo kansrijk is met een prachtig uitzicht op de historische binnenstad? Hier liggen mogelijkheden om een uniek stukje Maastricht origineel vorm te geven.

5. ESTHETISCH CREATIEF OMGAAN MET INFRASTRUCTUUR

Een stad vraagt permanent om aanpassing van de infrastructuur. Daarbij is het van belang om esthetisch creatief daarmee om te gaan, dat wil zeggen geen ‘pure ingenieursoplossingen’, maar weloordachte infrastructuur met een hoge ruimtelijke kwaliteit. Dat gebeurt nu bijvoorbeeld bij de ondertunneling van de A2. Destijds is deze wegverbinding aangelegd op een plek die toen logisch leek, maar al gauw door de toename van het verkeer tot onhoudbare situaties heeft geleid. Het besluit is gevallen om het tracé over een lengte van enkele kilometers te ondertunnelen [‘**De Groene Loper**’]. Dit heeft enorme consequenties voor de knooppunten in het noorden en het zuiden van het tracé, maar ook voor de bestaande route en voor de bebouwing langs en in de buurt van deze route. Zo stond bijvoorbeeld de Gemeenteflat van Dingemans op het spel, ondanks het feit dat dit object door de minister van OCenW op de voorlopige lijst van rijksmonumenten uit de periode van de wederopbouw was geplaatst. Maar dat niet alleen, het hele gebied aan weerszijden van de President Rooseveltlaan zal een metamorfose ondergaan. In het Wittevrouwenveld is dit al zichtbaar, daar ontstaat rondom de Voltastraat een nieuw stadsdeel dat in vorm en karakter anticipeert op wat hier te gebeuren staat. Dit gefragmenteerde gebied vraagt om een duidelijke herstructurering. Ook hier kunnen weer nieuwe ruimtelijke kwaliteiten worden ontwikkeld door het gebied te transformeren van een relatief besloten buurt aan de rand van de stad in de richting van een stadsdeelgebied met grotere urbaniteit. Een soortgelijke opgave ligt er bij de aanlanding van de Noorderbrug in het westelijk deel van de stad. Er liggen ook hier gevoelige gebieden, zoals de Bossche Fronten met schootsvelden, maar ook minder gevoelige gebieden, zoals het bedrijventerrein Bosscherveld. Vooral de microstedenbouwkundige en landschappelijke detaillering behoren tot een boeiende opgave om deze aanlanding goed in te passen in het stedelijk weefsel.

6. RUIMTE ONTWIKKELING OP INTEGRALE BASIS

Een zesde opgave voor de toekomst is om de gebiedsontwikkeling verspreid over de stad op een integrale manier aan te pakken. Dit in tegenstelling tot een type gebiedsontwikkeling waarbij slechts één bepaalde functie, bijvoorbeeld technische of commerciële, dominant is. Ook hier een voorbeeld. Nog voor de annexatie van Amby en Heer werd aan de toenmalige rand van Maastricht een modern sportpark aangelegd, de Geusselt. Het bevatte behalve het behoud van het Kasteel Geusselt, ook de bouw van een voetbalstadion voor MVV, de aanleg van sportterreinen voor meerdere verenigingen, de bouw van een sporthal en de aanleg van een parkachtig wandelgebied met vijver. Na de annexatie en de uitbreiding van de kernen Amby en Scharn is de absolute en relatieve positie van het Geusseltpark behoorlijk gewijzigd. Het ovale stadion met zijn imposante tribuneoverkapping werd omgevormd tot een rechthoekige voetbalaccommodatie met bedrijfsruimten. Langs de

vijver werden kantoren en een hotel gebouwd en op andere plaatsen in het park was voelbaar dat de formule van destijds zijn langste tijd had gehad. Dit gebied is nu in herontwikkeling. Er is een groot [overdekt] zwembad gebouwd en in meerdere fasen worden appartementencomplexen gerealiseerd. Het gaat hier om kansen voor open goal [om in de metafoor van het gebied te blijven]. Worden deze ook benut? Wordt er gedacht over een **integrale ruimteontwikkeling** van de zone tussen de voormalige dorpskernen van Amby en Scharn en de bebouwing die vroeger de rand van Maastricht vormde? De noodzaak daartoe is er.

7. OPTIMAAL BENUTTEN VAN DE RESTERENDE RUIMTE

Maastricht wordt begrensd door waardevolle natuurgebieden en door een rijksgrens. Dat levert belemmeringen op ten aanzien van de expansie. De nog beschikbare ruimten dienen optimaal [en hoogwaardig] te worden benut. De enige plek binnen de gemeentegrenzen waar dit nog op een tamelijk forse schaal kan, is het zogenaamde Belvédèregebied. Plannen voor de invulling ervan zijn ontwikkeld onder leiding van stedenbouwkundige en landschapsarchitect Frits Palmboom. Aanvankelijk werkte de gemeente Maastricht samen met investeerders in een PPS-constructie aan dit project, maar de samenwerking is beëindigd. De economische recessie vraagt om herbezinning op de doelstellingen en de planuitwerking. Het Belvédèregebied ligt landschappelijk uniek. Toekomstige bewoners en gebruikers weten zich gesitueerd in een cultuur- en natuurhistorisch waardevol gebied, met een prachtige ligging op de flank van de Caberg en een prominent uitzicht op de Maas. Een specifieke uitdaging is gelegen op het gebied van de integratie van de Bossche Fronten en nieuwe bebouwing. Het is verstandig om daarbij het uitgangspunt te kiezen, verwoord in de ‘*Vestingvisie 2010-2025*’ van de gemeente Maastricht, te weten: *‘Authentieke vestingelementen sparen: uitgangspunt is behoud en versterking van de nu aanwezige objecten, constructies en structuren, zowel op het gebied van cultuur als natuur.’* Bovendien is de aansluiting met het Bassin, het Eiffelgebouw, de Timmerfabriek en andere resten van het industriële verleden van Maastricht, een extra stimulans om te komen tot een gevarieerde en historisch verantwoorde invulling van dit nu nog wat ‘verloren en verborgen’ gebied. Van een andere aard en soort is de herbenutting van het ENCI-terrein. Hoe om te gaan met de in de loop der jaren ontstane ‘holle kies’? Hoe natuur en recreatie hier goed op elkaar af te stemmen? Hoe het gebied aan te sluiten bij de rest van de bebouwing van Maastricht? Hoe elementen als Hoeve De Lichtenberg en Slavante goed in de plannen in te passen? Kortom, twee gebieden die vragen om een benutting en gebruik waarbij de hoekstenen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit als inspiratiebron dienen te fungeren.

8. HALT AAN VERROMMELING

Binnen de bestaande stedelijke ruimte zijn er nog allerlei ‘black spots’ die bepaald niet de schoonheidsprijs verdienen. Een opgave voor de toekomst is om deze aan te pakken en daardoor de verrommeling een halt toe te roepen. Ook hier een enkel voorbeeld. Industrierterreinen behoren niet tot de fraaiste delen van een stad. De kritiek op de **verromming** wordt vaak onderbouwd met voorbeelden van langs de grote weg gelegen nietszeggende dozen, rommelige industrierterreinen in binnen-

HARTENKREET ...

VAN WIE IS DE STAD?

‘Ik zie de strijd om de toekomst van het Tapijnterrein als een onderdeel van de strijd, die in alle steden, groot of klein, plaatsvindt: van wie is de stad, van degenen die haar bewonen en er willen leven, of van hogere machten die er mogelijkheden van exploitatie zien?’
Teun Swinkels, voorzitter Werkgroep Tapijnkazerne, architect

steden en aangelegde onooglijke bedrijventerreinen. Maastricht kende enkele oude industrieterreinen in de binnenstad, bijvoorbeeld Bassin, Boschstraat en Maasoever. Door de ligging langs het water en door de ommuring van complexen was de inwendige structuur van die gebieden voor de stadsbewoner nauwelijks zichtbaar. Met de uitbreiding van industriële en handelsactiviteiten nam Maastricht het besluit om een eerste door de overheid gepland bedrijventerrein aan te leggen ter hoogte van het Bosscherveld. Na de Tweede Wereldoorlog bleek dit niet voldoende voor de expanderende bedrijvigheid. Toen werd besloten tot aanleg van de Beatrixhaven, een langs het Julianakanaal gelegen omvangrijk bedrijventerrein. Daar zijn veel industriegebouwen en loodsen gerealiseerd. Bedrijventerreinen zijn enorme ruimteconsumenten gebleken. Aan deze terreinen worden, ook vanuit een oogpunt van exploitatie en beheer, nieuwe eisen gesteld. Dit alles biedt de mogelijkheid tot opwaardering van dit gebied. Een extra kans wordt gevormd door de aftakking van de A2 om de Beatrixhaven beter en directer toegankelijk te maken. Dit biedt de gelegenheid om het concept voor dit gebied opnieuw tegen het licht te houden. Het is niet eenvoudig om in dit soort gebieden ruimtelijke kwaliteit te genereren. De strategie kan erop zijn gericht om via stedenbouwkundige verheldering en een bijpassend groen- en landschapsplan de ‘hardheid’ van het gebied te verzachten. Behalve de verrommeling van bepaalde gebieden, is er ook sprake van **‘miniverrommeling’** als gevolg van te weinig aandacht of respect voor allerlei kleine zaken, zoals straatvuil, uitstallingen, mobiele reclameborden, geveluitstallingen, commerciële vlaggen, verwaarloosde plekken, graffiti, enzovoort. We somden deze kleine ruimtelijke aantastingen, het ‘kleine leed’ al eerder op.

4.4 STADSVISIE 2030 EN STRUCTUURVISIE 2030

In hoeverre wordt in Stadsvisie 2030 en de Structuurvisie 2030 met de hoekstenen van de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit en met de uitgangspunten voor toekomstige ruimtelijke kwaliteit rekening gehouden?

STADSVISIE 2030

Ter informatie: ‘In de stadsvisie is de koers van de stad Maastricht vastgelegd. Maastricht gaat deze dynamiek organiseren op drie gebieden: cultuurstad, internationale kennisstad en stedelijke woonstad.’ Maastricht staat aan het begin van een uitdagende periode, zo wordt in de Stadsvisie 2030 beweerd. In juni 2005 is deze vastgesteld. Afgesproken is toen om regelmatig de koers te evalueren. Het gemeentebestuur gebruikt hierbij de metafoor van de stad als schip. ‘Net als een groot schip heeft ook een stad tijdens een lange reis te maken met veranderende omstandigheden. Een forse deining vraagt om tegenstuur. Wat geldt voor de stuurman geldt ook voor stadsbestuurders: de strategie moet voortdurend worden geactualiseerd om de haven te bereiken.’ In 2008 is de Stadsvisie 2030 voor het eerst geactualiseerd. Dit was een reactie op demografische en economische veranderingen. Centraal staat sinds 2010 **‘de strategie van de zichzelf versterkende identiteiten’**. Als een

EEN DUBBELE RUIMTELIJKE OPGAVE

‘Maastricht is méér dan zijn binnenstad. Zo heeft het een in potentie schitterende Landgoederenzone. Maar, er is daar een dubbele ruimtelijke opgave: verbinding van de landgoederen met elkaar, als de parels die samen een ketting vormen; én herstel van de verbinding met de stad, zodat die zijn sieraad terug krijgt.’

Frank Wormer, Rentmeester Stichting Ithaka

stad bekend staat als kansrijk [imago] en dat ook bewijst [identiteit], leidt dat tot een reputatie die een aantrekkende kracht ontwikkelt op bewoners en bedrijven die deze kansen zoeken en waarmaken [dynamiek], zo wordt gesteld. Maastricht gaat deze dynamiek organiseren op drie gebieden:

- Maastricht cultuurstad;
- Maastricht internationale kennisstad;
- Maastricht stedelijke woonstad.

Op zich kan deze keuze als ‘banaal’ gekenmerkt worden, iedere stad die iets voorstelt wil dit. Het echte probleem schuilt dan ook in de manier waarop aan het bereiken van deze doelstellingen invulling wordt gegeven. Daartoe zijn er twaalf speerpunten geformuleerd, waarvan vooral de speerpunten 8 t/m 12 van belang zijn, die respectievelijk betrekking hebben op: versterking en behoud van de stedelijke fysieke kwaliteit; verbetering milieukwaliteit van de stad; versterken van de regionale samenwerking; reputatie van de stad Maastricht en geschiedenis van Maastricht. De Stadsvisie 2030 raakt bovendien enigszins gedateerd. Er is bijvoorbeeld onvoldoende aandacht voor de Europeanisering van de stad. Maastricht zou hier de functie van ‘**leader firm**’ op zich moeten nemen. Gelukkig is met Via2018 hier, in het culturele domein, een overtuigende eerste stap gezet. Ook de Structuurvisie 2030 besteedt prijzenwaardige en expliciete aandacht aan het opvoeren van het Euro-pastad-gehalte van Maastricht.

STRUCTUURVISIE 2030

De Structuurvisie 2030 is een beleidsdocument waarin de gewenste ruimtelijke inrichting van de stad voor de lange termijn is vastgelegd. Het geeft een antwoord op de ontwikkelingen die de komende jaren op Maastricht afkomen. Letterlijk heet het: ‘De structuurvisie geeft aan waar de openbare ruimte versterkt wordt, waar de natuur verder ontwikkeld wordt en waar de infrastructuur verbeterd wordt. Bij de totstandkoming van de structuurvisie konden burgers, bedrijven en partnerorganisaties ieder op hun eigen manier meedenken over de toekomstige inrichting van Maastricht. In 2011 zijn verschillende workshops, debatavonden en informatieavonden georganiseerd. Maar ook via internet waren er diverse mogelijkheden om mee te denken. De ideeën en opmerkingen heeft de gemeente meegenomen bij het uitwerken van de structuurvisie.’

RUIMTELIJKE THEMA’S

In de inmiddels door de gemeenteraad goedgekeurde Structuurvisie 2030 worden de vier belangrijkste ruimtelijke thema’s voor Maastricht benoemd:

- De gemeente wil in de komende jaren een versterking van de [inter]nationale positionering van Maastricht. Dit is belangrijk omdat Maastricht het aantal banen in de stad en het aantal bereikbare banen vanuit de stad wil vergroten.

- Maastricht investeert in een robuuste bereikbaarheid en ontsluiting van de stad via de aanpassingen van de A2-traverse en de Noorderbrug. Ook wordt het parkeren meer vanaf de randen van de binnenstad georganiseerd en wil Maastricht meer keuzemogelijkheid bieden in vervoer, door betere OV-verbindingen en fietsroutes.
- De omringende landschappen worden verder met elkaar en met de stad verbonden. Het groen wordt via groene longen meer de stad ingetrokken, eindigend in stadsparken zoals het nieuwe Frontenpark en Tapijn.
- Het centrale thema is ruimte voor ontmoeting. Door te investeren in bestaande ontmoetingsplekken [hopelijk geen hangplekken] en aantrekkelijke routes wordt stad aantrekkelijker voor mensen die in de stad leven.

DISCREPANTIE TUSSEN AMBITIES EN PRAKTIJK

Er is altijd een discrepantie tussen idealen en ambities enerzijds en de weerbarstige praktijk anderzijds. Zoals veel beleidsdocumenten zijn ook de Stadsvisie 2030 en de Structuurvisie 2030 wat abstract geschreven. Ze zijn ook het compromis van strijdige belangen. Op zich is er met deze documenten niets mis, maar hoe worden de geformuleerde doelen geconcretiseerd? Dan moeten keuzes worden gemaakt en bij keuzes prevaleert het ene belang boven het andere. Met andere woorden **de echte toets of met ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk rekening wordt gehouden, vindt pas plaats bij de beoordeling van concrete plannen!**

4.5 UITGANGSPUNTEN VAN ‘HET MAASTRICHTSE MODEL’

Uit het bovenstaande kan en mag men afleiden dat Maastricht beschikt over zeer veel en een zeer gevarieerde ruimtelijke kwaliteit. Bij nieuwe ontwikkelingen is **de opgave om de hoekstenen van de bestaande ruimtelijke kwaliteit op te pakken en zo mogelijk te benutten bij het [her]ontwerp**. Maar er liggen ook kansen om nieuwe kwaliteiten toe te voegen. Daarbij dient men van duidelijk geformuleerde uitgangspunten te vertrekken. Die uitgangspunten samen moeten een borging betekenen van ruimtelijke kwaliteit, die verder gaat dan het alleen maar uitvoeren van de opgelegde wettelijke taken. De plekken in Maastricht die de komende jaren voor [her]ontwikkeling in aanmerking komen, moeten het bewijs leveren dat ruimtelijke kwaliteit in Maastricht, en de actieve borging ervan, daadwerkelijk hoog in het vaandel staan. De Stadsvisie 2030 en de Structuurvisie 2030 zijn hoopgevende beleidsdocumenten, maar ‘the proof of the pudding is in the eating’. Hier en daar is zeker nog ‘fine-tuning’ vereist. In de afgelopen jaren is een traditie ontstaan op het gebied van de zorg voor de ruimtelijke kwaliteit, die in andere steden wel wordt aangeduid als het ‘Maastrichtse model’. De uitgangspunten van dit model worden gevormd door het respecteren en verder ontwikkelen van de genoemde hoekstenen van ruimtelijke kwaliteit. Ik vat deze uitgangspunten hieronder nog even samen; zij vormen de **kenmerkende aspecten aan ‘het Maastrichtse model’**.

1. RESPECT VOOR HET VERLEDEN

- Het respecteren van de kwaliteiten van de geomorfologie van het gebied.
- Het denken in termen van de hoofdkarakteristieken van de urbane morfologie.
- Het erkennen en benutten van de rijke historiciteit van de stad.

2. KWALITEITSZORG

- Het zorgvuldig vormgeven en inrichten van het publieke domein.
- Het in stand houden van monumentale iconen.
- Het inbreiden in een uniek stedelijk weefsel.

3. BEZIELDE [HER]ONTWIKKELING

- Het zorgen voor stedelijke continuïteit in discontinuïteit.
- Het behoedzaam herontwikkelen van de stedelijke ruimte.

Door dit alles heeft het ruimtelijke aanpassingsvermogen van de stad door de jaren heen een kenmerkende en overtuigende inhoud gekregen. Kortom, ‘het Maastrichtse model’ wordt gekenmerkt door een benaderingswijze die past binnen de traditie van behoedzaamheid, verantwoordelijkheidsgevoel, bekommernis om het collectieve en het openbare, het borgen van bestaande [historische] kwaliteiten en het gebruiken van bestaande kwaliteiten als vertrekpunt voor de toevoeging van nieuwe kwaliteiten. Populair geformuleerd: **‘sjiek en sjoen’**.

4.6 MESTREECHTER GEIS

‘Het Maastrichtse model’ is ook bijzondere vanwege de procesgang. Immers, het werken volgens bovengenoemde uitgangspunten veronderstelt consensus tussen betrokken partijen over de wijze van aanpak. Politiek, bestuur, ambtelijke organisatie, particuliere organisaties, bedrijfsleven enzovoort moeten de inhoud van het ‘Maastrichtse model’ actief ondersteunen en uitdragen. In ieder geval vormt dit model de filosofie voor het werk van de Welstands-/ Monumentencommissie van de gemeente Maastricht. De door de gemeenteraad vastgestelde *‘Welstandsnota Maastricht’* en de culturele erfgoednota *‘Springlevend verleden’* vormen het kader voor de beoordeling van plannen voor nieuwbouw en voor restauratie van monumenten. Het gaat echter niet alleen om de letterlijke tekst van deze documenten, maar vooral ook om de ‘Mestreechter Geis’ van waaruit de plannen worden beoordeeld. Die geest is geënt op wat we hier ‘het Maastrichtse model’ hebben genoemd, een model dat respectvol omgaat met bestaande ruimtelijke kwaliteit en dat verlangend uitziend naar nieuw te ontwikkelen ruimtelijke kwaliteit. Lokaal bestuur, lokale politiek, ontwerpafdelingen van de gemeentelijke organisatie en de Welstands-/ Monumentencommissie van de gemeente **werken vanuit de geest van ‘het Maastrichtse model’**. Van die zijden worden andere, vooral private partijen uitgenodigd en uitgedaagd om

in deze geest mee te werken. Daarnaast dienen zich ook spontaan personen en partijen aan die zich met hart en ziel inzetten voor Maastricht, in het bijzonder voor behoud en ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteit. Deze zijn wel metaforisch aangeduid als ‘engelen die waken over Maastricht’. **Met de inzet van zoveel energie van zo veel partijen is misschien wel de beste basis gelegd voor behoud en ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht!** Waar de ‘Mestreechter Geis’ niet zelden geassocieerd wordt met een zekere naar binnen-gerichtheid van de Maastrichtenaren is hier nu juist het omgekeerde het geval. Alle harde en zachte signalen uit de ruimere [professionele] omgeving worden zo veel mogelijk opgepakt om Maastricht voor de toekomst ‘gebruiksklaar’ te maken voor zowel de eigen bevolking als voor de [inter]nationale klandizie.

STAAT DE MAASTRICHTSE BINNENSTAD OP HET SPEL?

Steden staan [weer] in het centrum van de belangstelling. In toenemende mate beseft men dat steden een cruciale rol vervullen bij de vernieuwing en revitalisering van de samenleving. Steden ondergaan de effecten van allerlei vernieuwingsprocessen, maar ze creëren tegelijkertijd ook die vernieuwingen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de laatste jaren de academische literatuur over stad en stedelijke vraagstukken een renaissance doormaakt. In die literatuur wordt gesproken van de ‘stad tussen crisis en renaissance’, van ‘stedenstrijd’, van de ‘stad in spagaat’ en bijvoorbeeld ook van de ‘stad als laboratorium’ en de ‘stad als ontwerpogave’. Kortom, de belangstelling voor de stad is groot en de diversiteit van inzichten over de kansen en bedreigingen voor de stadsontwikkeling evenzeer. Ondanks al die verscheidenheid is er toch een min of meer algemeen geaccepteerde gedachte, namelijk dat steden sporen bevatten van zowel ‘maatschappelijke transformatie als van continuïteit’. Dit is vooral toe te schrijven aan de binnenstad: de plek met de langste stadsgeschiedenis. Binnensteden dragen elementen van het verleden in zich, vormen die om, geven ze een eigentijdse inhoud en voegen nieuwe elementen toe die door spelers in de stedelijke arena wenselijk worden geacht. De binnenstad is daardoor het **‘strijdtonel bij uitstek van behoud en ontwikkeling’**, een **‘arena met gladiatoren van uiteenlopende pluimage’**.

5.1 BINNENSTEDEN IN BEWEGING

Wie veel reist en daarbij de ogen de kost geeft, kan zich **een goed beeld vormen van dit ‘strijdtonel’ en van deze ‘arena’**, meer in het bijzonder van de wijze waarop deze strijd gestalte krijgt in steden die een lang en rijk verleden kennen. Ga naar Parijs, Londen, Wenen, Rome, Berlijn, München, Frankfurt, Barcelona, Kopenhagen of Amsterdam. Bezoek middelgrote steden zoals Gent, Brugge, Lille, Luik, Venetië, Florence, Dresden, Edinburgh, Groningen of Maastricht. Wat valt op?

Welke indrukken blijven hangen? In de eerste plaats dat het beeld van een stad sterk wordt bepaald door het beeld van de binnenstad. Hoewel de binnenstedelijke ruimte doorgaans nog maar een fractie is van de totale stedelijke ruimte, is ze voor het beeld van de stad van eminent belang. Vraag aan mensen wat ze van een stad weten en wat ze daar bezocht hebben en het antwoord is steevast een opsomming van monumenten en pittoreske plekken in de binnenstad. Geen wonder dat veel gemeentelijke beleidsaandacht zich richt op de binnenstad: de ‘strijkamer’, de ‘ontmoetingsplaats bij uitstek’ en ‘het gezicht’ van de stad. In de binnensteden zijn veel relictten uit het verleden behouden gebleven. Ze bepalen nog altijd ‘het plaatje’ van de betreffende stad. Het zijn de bijna clichématige stadsvoorstellingen: Parijs met de Eiffeltoren, Arc de Triomphe en grote boulevards, Londen met de Tower, Big Ben, Buckingham Palace en de parken, Wenen met de Stephansdom, Hofburg en de Ring, Rome met het Colosseum en het Forum Romanum, Berlijn met de Brandenburger Tor, Unter den Linden en Dom, Brugge met het Belfort en stadhuis, Maastricht met zijn basilieken, het Vrijthof en het stadhuis. Maar dat niet alleen. Het zal de goede waarnemer ook opvallen dat in diezelfde steden ontwikkelingen plaatsvinden die ‘het historische beeld’ soms aantasten, dan weer aanvullen of zelfs verbeteren. Denk bijvoorbeeld aan La Défense in Parijs, aan de Docklands in Londen, aan het Museumviertel in Wenen, aan de Potsdamer Platz in Berlijn, aan de Kirchberg in Luxemburg en aan het Céramiqueterrein in Maastricht.

5.2 VERANDERINGEN IN BINNENSTEDEN

De historische [binnen]steden zijn veranderd, meer dan dat: ze zijn drastisch getransformeerd, in absolute en in relatieve zin. De veranderingen hebben betrekking op hun functie, hun beeld en hun sfeer.

- *Functieverandering.* Vroegere functies op het gebied van religie, ambacht, industrie en verdediging zijn ingewisseld voor de functies handelskantoren, overheidsgebouwen, scholen, instituten, ziekenhuizen, parkeergarages en bijvoorbeeld grootwinkelbedrijven.
- *Beeldverandering.* De beeldwijziging heeft vooral betrekking op de schaa sprong van de gebouwen: de massa ervan, de gebruiksintensiteit en het moderne materiaalgebruik. Woon- en werktorens bepalen in toenemende mate het stadssilhouet, ook in Maastricht [Sizatoren, De Colonel].
- *Sfeerwijziging.* Met de verandering van functies en beeld is ook de sfeer in de binnenstad veranderd. Veel binnensteden zijn ‘toeristischer’ en ‘recreatiever’ geworden. De binnenstad met traditioneel veel gemengde functies is in toenemende mate het domein geworden voor ‘cultuur’, voor het ‘uitgaansleven’, voor ‘eten en drinken in de openlucht’, voor ‘toeristisch bezoek’ en voor ‘fun’. De sfeer is er een geworden van ‘plezier en lol’.

HEEFT MAASTRICHT OPNIEUW BEHOEFTE AAN RUIMTELIJKE ONDERZOEK?

‘Het is verbijsterend te moeten constateren dat alle planologische onderzoekers niet alleen uit Jorwerd, maar als een uitstervend soort, uit geheel Nederland zijn verdwenen. Triest, want op grond van hun bijzondere expertise, hadden zij bijvoorbeeld bijtijds de krimpproblematiek, de buitenissige leegstand en het sluipende proces van gentrification in binnensteden [waaronder Maastricht!] kunnen voorzien. In plaats van het achteraf bedenken van onmogelijke maatregelen, hadden de onderzoekers kunnen aandringen op beleid vooraf. En: zij zouden vervolgens de effecten van dit beleid kunnen meten.....’

Hans Hoorn, socioloog/ruimtelijk onderzoeker

WILDGROEI

‘Maastricht heeft als profiel gekozen: Kennis-, Cultuur- en Woonstad. Een verstandige keuze maar daar wordt niet consequent aan gewerkt. Sterker nog: de binnenstad lijkt wel ‘verkocht’ aan de commercie die haar maximaal exploiteert als bedrijfsterrein van de vermaakindustrie, slechts gericht op kortetermijnwinst van de ondernemers zelf. Dit resulteert in een wildgroei van goeddeels middelmatige en/ of eenzijdige evenementen, horecabedrijven, winkels. Deze situatie blokkeert een ontwikkeling in de richting van het gekozen profiel. Dat komt de stad straks duur te staan. De gemeente staat erbij en kijkt ernaar, maar ze ziet het niet.’

Henk van de Voort, Vrienden Binnenstad Maastricht

5.3 BINNENSTEDEN: MUSEALISERING EN PRETPARKISERING

Door de stedelijke expansie van de afgelopen eeuw is de binnenstad nu doorgaans niet meer [maar ook niet minder] dan een fractie van het totale stadsgebied. Voor Maastricht is die ‘fractie’ overigens zo beduidend en aansprekend dat ze een beslissend invloed heeft op de beeldvorming over de stad. Sommige binnensteden beschikken nog wel over boeiende relictten uit het verleden, maar deze zijn soms zodanig opgenomen in een nieuwe structuur dat ze wel eens als een ‘Fremdkörper’ worden ervaren [Milaan, Leipzig, Lublin]. In veel binnensteden echter vormen de historische overblijfselen in onderlinge combinatie toch nog een duidelijk herkenbaar en beleefbaar geheel. Deze ensembles van relictten manifesteren zich nu eens als verstild, gestold of versteend verleden, maar - daar waar de kansen en ontwikkelingsmogelijkheden van dit culturele erfgoed zijn benut - ook als [spring]levend verleden. Door de aanwezigheid van die beeldbepalende historische relictten dragen ze bij aan een collectieve herinnering aan het verleden. Ze bewerkstelligen **een actieve stadsbiografie**. Toch is er iets aan de hand met de binnensteden. Mijns inziens verdwijnt uit een groot aantal binnensteden de ‘echte ziel’. Twee opvallende processen doen zich daarbij voor. Aan de ene kant zie ik een soort **‘musealisering’** en aan de andere kant een **‘pretparkisering’** van de binnenstad. Beide komen voort uit een poging om de binnenstad op een hedendaagse manier te ‘vermarkten’ [‘vercommercialiseren’], enerzijds met een cultureel sausje, anderzijds met een toeristisch sausje. Beide hebben als negatieve consequentie een eenzijdige benadrukking van één bepaalde functie, terwijl het ‘echte leven’ en ‘de echte ziel’ juist gebaat zijn bij multifunctionaliteit.

5.4 METAMORFOSE VAN BINNENSTEDEN

Binnensteden zijn gebieden bij uitstek waar gedurende veel eeuwen door bouwen, aanbouwen, uitbreiden, veranderen, gedeeltelijke sloop en radicale afbraak een continue verandering heeft plaatsgevonden. Dit heeft geleid tot een metamorfose van de binnenstad. In de ogen van sommigen is ze verminkt, in de ogen van anderen is ze juist gemoderniseerd. In de ogen van weer anderen is ze gereed gemaakt voor de toekomst: is ze ‘toekomstproof’ gemaakt.

MANIFESTATIE VAN METAMORFOSE

De metamorfose van binnensteden neemt de volgende drie gedaanten aan:

- Een intensivering van het binnenstedelijke grondgebruik: het aantal en de variëteit van activiteiten op één en hetzelfde gebied is toegenomen;
- Een functieverandering van gebouwen en gebieden in de binnenstad: oorspronkelijke functies zijn verloren gegaan en andere zijn ervoor in de plaats gekomen;
- Een beeldwijziging van de binnenstad: haar uiterlijk, haar gezicht is ingrijpend veranderd.

ORZAKEN METAMORFOSE

De stedelijke metamorfose is het resultaat van een gecompliceerd proces dat teruggebracht kan worden tot drie vaak in combinatie werkende factoren.

- *Stadslandschap van de vrije markt.* De vele kleine, maar soms ook grote beslissingen van actoren met allemaal hun eigen belang en een daaraan gekoppelde actiologica. Het gaat om bouwinitiatieven van individuen en particuliere organisaties. Het resultaat van al die beslissingen komt tot uiting in wat wel genoemd wordt: 'het stadslandschap van de vrije markt'.
- *Stadslandschap van de vernielde stad.* De incidentele vernietiging en verandering van de stad door overstromingen, aardbevingen, stadsbranden, epidemieën en bijvoorbeeld oorlogsgeweld. De littekens hiervan zijn nog vele eeuwen daarna zichtbaar en merkbaar. Deze metamorfose kan worden aangeduid als: 'het stadslandschap van de vernielde stad'.
- *Stadslandschap van de geplande stad.* Ambities van heersers om hun stempel op de stad te drukken, met andere woorden een planmatige interventie van machthebbers [koningen, keizers, pausen, bisschoppen, presidenten, burgemeesters, wethouders enzovoort]. Er zijn gebouwen en ruimtelijke structuren tot stand gekomen die karakter en gedaante van de bestaande stad soms ingrijpend hebben veranderd. Dat zien we heel goed in steden die verrijkt werden met kathedralen en kloostercomplexen, met bestuursgebouwen en andere profane gebouwen, met een aarden verdedigingsstelsel, met monumentale gebouwen en triomfale assen, met een ingrijpende herstructurering van de infrastructuur [Parijs, Wenen, Barcelona], met industriële complexen, kanalen en spoorwegen en meer eigentijds met commerciële winkelcentra, banken en parkings. Soms zijn er door de genoemde machthebbers nieuwe steden gesticht [Versailles, Mannheim, Karlsruhe, Arc-et-Senans, New Lanark]. Het gaat hier om wat men kan noemen: 'het stadslandschap van de geplande stad'.

ONTWERPENDE DISCIPLINES

Bij die metamorfoses spelen politiek, bestuur, maatschappelijke organisaties, burgers en [niet te vergeten] ontwerpende disciplines een belangrijke rol. Architecten, stadsarchitecten, stedenbouwers, ruimtelijke vormgevers creëren het stadslandschap. Daarbij speelt artistieke vrijheid een grote rol, maar die wordt in de praktijk gelimiteerd door wensen van de opdrachtgever vastgelegd in programma's van eisen, door kenmerken van de plek, door wet- en regelgeving en door bijvoorbeeld rendementsoverwegingen.

BEHOUD EIGEN KARAKTER

De historische binnensteden hebben door dat handelen van particulieren, maar ook door rampen, oorlogen en door grootschalige projecten, allemaal een eigen karakter, een specifieke identiteit gekregen. Dat is duidelijk te ervaren in steden waar archeologische resten goed zichtbaar en tastbaar zijn gemaakt. Ook in steden waar burchten, kathedralen, kerken, kloosters, stadhuizen, waaggebouwen, stadspoorten en

-muren uit de Middeleeuwen goed bewaard zijn gebleven, is dat het geval. Daarvan is eveneens sprake in steden waar bastions, voorwerken, singels en pleinen behouden zijn gebleven. Het behoud van historische relictten beperkt zich niet tot resten uit het verre verleden, maar heeft ook betrekking op meer recente zaken, zoals fabrieken, opslagplaatsen, productiehallen, spoor- en waterwegen. Door het opheffen van de vestingstatus van een stad zijn de vestingwerken gedeeltelijk of helemaal afgebroken. Dit heeft de structuur van de steden danig aangetast, maar de identiteit werd daarna opnieuw gearticuleerd door op de plaats van de verdedigingswerken singels, rond-points, parken en villawijken te bouwen.

5.5 STAD WORDT BINNENSTAD

Aan het begin van de 20ste eeuw deed zich een 'omslag' voor in de positie van wat we nu de binnenstad noemen: de stad werd binnenstad. Vanaf dat moment vonden de bouwactiviteiten vooral buiten de 'oude' stad plaats. Na het slechten van stadsmuren, stadspoorten en bastions werd de sprong gemaakt naar de open ruimte buiten de vroegere stadswallen. De stad dijde steeds verder uit. Deze uitdijning had niet alleen consequenties voor het buitengebied, maar ook voor de binnenstad zelf. De ontwikkelingen stonden in de historische binnenstad niet stil. Naast de centrifugale kracht, trad namelijk ook een centripetale, een middelpuntzoekende kracht op. Dit heeft veel gevolgen gehad voor functie, beeld en sfeer van de historische binnenstad.

KROTOPRUIMING EN CITYVORMING

Direct na de Tweede Wereldoorlog werden verwoeste binnensteden herbouwd, in traditionele [bijvoorbeeld Middelburg, Doornik] of in modernistische zin [bijvoorbeeld Le Havre, Rotterdam, Nijmegen]. Gedurende de jaren zestig en zeventig van de 20ste eeuw trad het proces van cityvorming op. Projectontwikkelaars presenteerden zich op de markt. Samen met de lokale overheid werden de als krot omschreven panden afgebroken, waardoor karakteristieke stadsdelen verdwenen. Er werd ruimte gemaakt voor 'renderend investeren' in de binnenstad door de bouw van warenhuizen, parkings, kantoren, hotels en dergelijke. Om de stad voor de auto goed toegankelijk te maken, vonden verkeersdoorbraken plaats, werden cityringen aangelegd en werden ook kanalen gedempt. Om auto's te kunnen stallen, werden parkings aangelegd.

BEHOUD CULTUREEL ERFGOED

Vanaf de jaren tachtig van de 20ste eeuw werd meer waarde toegekend aan het behoud van het cultureel erfgoed. Het duurde echter nog jaren voordat ook de rijksoverheidsbudgetten voor restauratie en onderhoud van monumenten op peil werden gebracht. Bovendien werd in die periode het belang onderkend van een type stadsvernieuwing waarbij werd bevorderd dat mensen in de binnenstad konden blijven wonen of ernaar konden terugkeren ['Bouwen voor de buurt'].

NIEUWE IMPULSEN

Gedurende de jaren negentig van de 20ste eeuw bleek de historische binnenstad behoefte te hebben aan nieuwe impulsen. Dit was een reactie op gesignaleerde bedreigingen, maar ook op het onderkennen van nieuwe kansen. Dit moet in verband worden gebracht met het verschijnsel inter-urbane rivaliteit, stedenstrijd. Steden zoeken naar hun 'unique selling point', naar hun onderscheidend vermogen. Zij willen beter en anders zijn, zij willen uniek zijn en hun eigenheid articuleren. Ze willen niet zo maar een stad zijn, maar liefst een unieke en in ieder geval een bijzondere stad. Dit heeft geleid tot een nieuw type stadsontwikkeling met veel aandacht voor soms heel opvallende [extravagante] architectuur. Een deel van dit type architectuur is in de binnenstad gerealiseerd [Nijmegen: Mariënborg; Eindhoven: Heuvelgalerie; Enschede: Van Heekplein].

5.6 DILEMMA'S VOOR DE BINNENSTAD

Het huidige debat over de binnenstad spitst zich toe op de onderlinge afstemming van discoursen over functie, beeld en sfeer van de binnenstad. Dit levert veel dilemma's op, waarvan ik er een aantal noem.

- Historische binnenstad als 'toeristenclave' versus multifunctioneel gebruik.
- Behoud karakteristieke familiewinkels versus 'verketening' van winkels.
- Winkels met allure versus 'pop-upwinkels', '1-Eurowinkels' en 'outlets'.
- Het bevorderen van wonen boven winkels versus behoud van de historische structuur van panden en leegstand van delen van die panden.
- De exploitatie van historische panden door huisjesmelkers met weinig begrip voor de historische betekenis van de bebouwing versus verwerving van monumenten door organisaties voor stadsherstel.
- De privatisering van de publieke ruimte door expansie van het commerciële domein versus de beheersing van de publieke ruimte door de lokale overheid.
- Het behoud van historische bestrating versus 'verasfaltering' van straten.
- Ingetogen reclamevoering passend bij de architectuur van het pand versus uitbundige reclamevoering die veelal een aantasting van de kwaliteit van de gevel impliceert.
- Het aanpakken van ongewenste leegstand op een oneigenlijke manier versus gepaste herbestemmingen van monumenten en monumentale complexen.
- Het treffen van grootschalige voorzieningen voor het cultuurtoerisme [horeca, hoteluitbreidingen waarbij panden aan elkaar worden gekoppeld, terrassen] versus zorgvuldige inpassing.
- Het ontkennen van het ritme van dag en nacht door permanente aanstraling van gebouwen en straatwanden versus het respecteren van het stedelijke bioritme.

VERLEISURING

Van een andere categorie zijn de ongemakken die de stad overkomen door onder meer de 'verleisuring' van de binnenstad. Markante stadspleinen worden bijvoorbeeld eenzijdig commercieel geëxploiteerd ten koste van de publieke openheid en toegankelijkheid van deze pleinen. Allerlei evenementen moeten blijkbaar op alle locaties kunnen plaatsvinden. Liever niet en daarom wordt op dit punt ook gemeentebestuur gemaakt. De 'eigentijdse' leefwijze van veel bewoners brengt overigens nog veel ander ongemak met zich mee. Aan het beheersbaar houden daarvan hebben de gemeentelijke diensten hun handen vol, vaak te vol: de vloedgolf van 'fastfood' eettentjes en op straat etende mensen, de uitdijende ambulante colportage in de binnenstad, de drukte aan straatmuzikanten, de toestroom van drugsverslaafden, de vervuiling van de straten en pleinen, de 'terreur' van brommers en scooters enzovoort. 'Enough is enough', toch!

5.7 VISIES OP DE BINNENSTAD

De wijze waarop met die dilemma's wordt omgegaan, is afhankelijk van de [ideologische en politieke] visie op de binnenstad en komt tot uitdrukking in de discoursen over die onderwerpen, in de agenda derhalve, en in de genomen besluiten. De visie op de binnenstad is afhankelijk van de waarden die men centraal stelt. Ik signaleer in de praktijk de volgende visies op de binnenstad:

- De *museale visie*. De binnenstad moet behouden blijven zoals ze in de loop der jaren is gegroeid. Zo nodig moet naar de vroegere situatie worden [terug]gerestaureerd.
- De *respectvolle visie*. De binnenstad kent belangrijke historische relicten die ook voor de toekomst van belang zijn. Dit betekent niet dat alles bij het oude moet blijven, maar dat nieuwe initiatieven moeten worden beoordeeld op hun toegevoegde waarde.
- De *woonvisie*. De binnenstad is primair om mensen te huisvesten. Iedereen moet in de binnenstad kunnen wonen en lege ruimte moet benut worden voor huisvesting van allerlei groepen bewoners. De bewoners zijn het 'cement van het gebouw'.
- De *bereikbaarheidsvisie*. De binnenstad is voor haar functioneren volstrekt afhankelijk van haar bereikbaarheid. De verkeerssituatie moet geoptimaliseerd worden door goede en snelle verbindingswegen naar en door de stad en door goede parkeermogelijkheden te scheppen, vooral voor het gemotoriseerde verkeer.
- De *werkgelegenheidsvisie*. De binnenstad is de plek bij uitstek voor arbeidsplaatsen. Er moet alles aan gedaan worden om de werkgelegenheid in de binnenstad te vergroten.
- De *horecavisie*. De binnenstad is de plek waar mensen hun vrije tijd besteden. De mensen hebben behoefte aan hun natje en hun droogje. Dit betekent dat de binnenstad ruimte moet bieden aan cafés, restaurants, hotels, terrasjes en dergelijke.

- De *shoppingvisie*. De binnenstad is vooral een kwestie van winkelen: voor de dagelijkse behoeften, maar ook voor het kopen van luxeartikelen, voor het gezellig etalages bekijken en om te genieten van het gevarieerde winkelaanbod.
- De *toeristische visie*. De binnenstad moet zo veel mogelijk toeristen aantrekken, ze moet binnen- en buitenlandse gasten ruimte en vertier bieden, ze moet ervoor zorgen dat mensen niet alleen één enkele dag naar de stad komen, maar er ook langere tijd verblijven en daarbij natuurlijk veel besteden.
- De *leisurevisie*. De binnenstad is de plek waar vertier moet plaatsvinden: overdag, in de avond en in de nacht. Er moet muziek zijn, film, toneel, concert, musea, disco en dans.
- De *pretparkvisie*. De binnenstad dient één groot spektakel te zijn: kermis, zomerfeesten, Winterland, Preuenemint en dergelijke. De stadskalender is vooral een festival- en evenementenkalender. Daarbij is het adagium: 'veel, groot en hard'.

SAMEN AAN DE SLAG

'Wyck is voor de economische positie van Maastricht van het allergrootste belang, met name door het kleinschalige, specialistische aanbod en de hoge mate van couleur locale. OIW, het Ondernemers Initiatief Wyck, wil inzicht geven in de huidige ontwikkelingen in Wyck en bewust maken van een mentaliteitsverandering die nodig is om Maastricht te behouden als een vitale, veilige en authentieke stad, waar het voor zowel bewoners, bezoekers als ondernemers, aangenaam is om te wonen, te verblijven en te werken. De bewustwording moet leiden tot een ander gezichtspunt, waardoor de bereidheid ontstaat om samen tot actie over te gaan. De bewoners, ondernemers, pandeigenaren en de Gemeente zullen SAMEN, met wederzijds respect, keuzes moeten maken om de economische en leefbaarheidbelangen in balans te brengen en de kwantiteit niet ten kosten te laten gaan van de authenticiteit van Maastricht.'

Sheila Oroschin, voorzitter O.I.W.

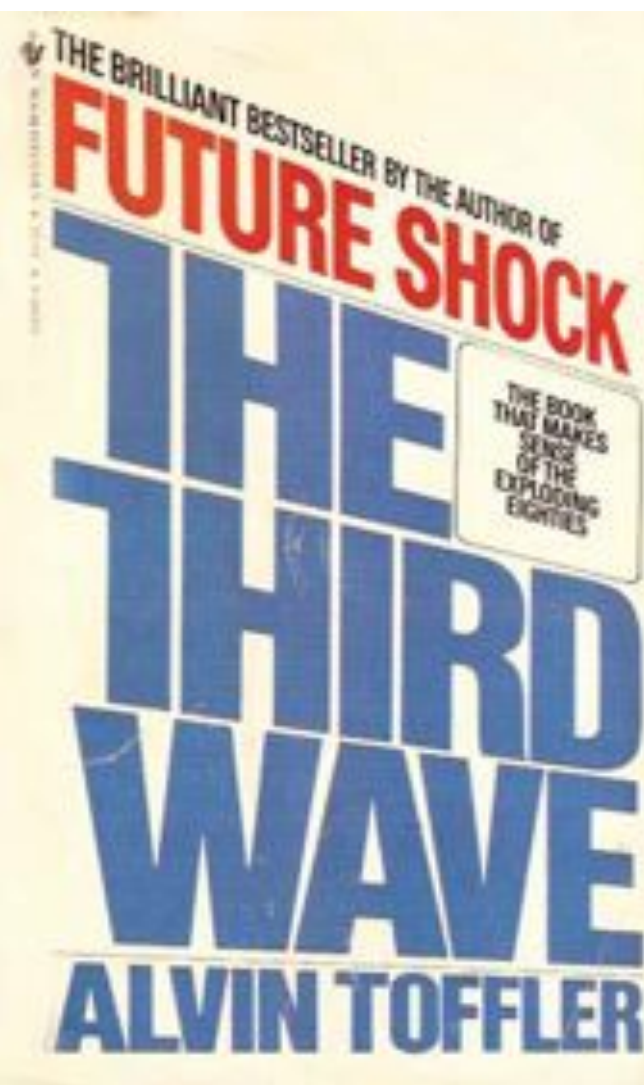
5.8 AANZWENGELN VAN HET DEBAT

Wat ik in meer algemene zin over binnensteden heb gezegd, geldt in specifieke zin ook voor Maastricht. De Maastrichtse binnenstad wordt met alle genoemde dilemma's geconfronteerd. Maastricht zal kleur moeten bekennen, het zal een keuze moeten maken. Het is goed om de discussie te stimuleren over welke binnenstadvisie de voorkeur verdient. Politiek en bestuur staan voor moeilijke keuzes: iedereen te vriend houden lukt nooit. Pappen en nathouden levert weinig op. De vele kleine en dagelijks te nemen beslissingen mogen het zicht op een werkzame toekomstvisie niet belemmeren. Er is voor de toekomst van Maastricht duidelijk behoefte aan **een coherente binnenstadvisie**, zodat er een duidelijke standaard is waaraan dagelijks te nemen maatregelen en nieuwe initiatieven getoetst kunnen worden. **De binnenstad van Maastricht is te belangrijk om haar toekomst aan het lot over te laten!**

BETREEDT MAASTRICHT EEN NIEUW TIJDPERK?

Maastricht verkeert in een proces van transformatie. Onze stad doet zijn intrede in het postmoderne tijdperk [‘what ever you name it’]. Wat houdt dit in? Wat betekent dit? Waar kunnen we dat dan zien? De bekende futuroloog Alvin Toffler publiceerde in de jaren tachtig van de vorige eeuw het boek *‘The Third Wave’*. In dit boek wordt de gedachte uitgewerkt dat zich belangrijke maatschappelijke veranderingsprocessen voltrekken die het karakter aannemen van een vloedgolf. De bestaande maatschappij wordt zo nu en dan overspoeld door een nieuwe golf die zorgt voor drastische verandering. De eerste golf trad op toen mensen hun nomadisch bestaan als jagers en verzamelaars inwisselden voor een sedentair bestaan gebaseerd op landbouw en ambacht. Deze eerste golf werd opgevolgd door een tweede golf verband houdend met de Industriële Revolutie. De agrarisch-ambachtelijke maatschappij maakte plaats voor een industrieel-urbane orde. Dit proces startte eind 18de eeuw en liep tot direct na de Tweede Wereldoorlog. Met de komst van de computer en de informatietechnologie ontstond een derde golf [*‘The Third Wave’*] die de bestaande industrieel-urbane orde transformeert in de richting van een postindustriële, postmoderne maatschappij. In feite ligt die derde golf ten grondslag aan wat genoemd kan worden: de instrumentele revolutie. Computers, satellietssystemen en containers zorgen er voor dat afstand en tijd nauwelijks meer gelden en dat de wereld zich compleet herdefinieert. Alles in deze wereld is ‘vloeibaar’ geworden: kapitaal, kennis en arbeidsplekken voorop. Alles in de maatschappij krijgt een nieuwe betekenis en een nieuwe vorm. Dat geldt zowel voor de productie, consumptie, primaire relaties, huisvesting, politieke en bestuurlijke orde, het culturele en maatschappelijke leven, als ook voor idealen, normen en waarden. Moderne transportmiddelen en moderne communicatie- en informatietechnologie vormen de basis voor een wereld die als ‘a global village’ kan worden gezien. Oost en West, Noord en Zuid zijn in toenemende mate op elkaar aangewezen en raken opgenomen in mondiale netwerken waarvan we de [toekomstige] implicaties nauwelijks kunnen overzien. De wereld is een **‘groot dorp’** geworden.

6.1 TRANSFORMATIE VAN MAASTRICHT

Die constatering lijkt ver weg te staan van Maastricht, maar het tegendeel is waar; ook hier zien we talrijke symptomen van deze transformatie. Het industriële tijdperk is op zijn retour en dat hebben we in Maastricht kunnen merken door het verdwijnen van bijvoorbeeld de Société Céramique en de Sphinx. We worden in toenemende mate een diensten- en kennisstad, als ook een internationale stad. Denk daarbij aan de ligging van Maastricht ‘midden’ in Europa en de effecten die dit nu al teweeg brengt. We zien grote aantallen internationale studenten die hun opleiding volgen aan Maastricht University, veel buitenlandse bezoekers en veel internationaal economisch verkeer. Dit alles heeft forse consequenties voor Maastricht. De veranderingen gaan vaak stukje bij beetje, soms goed zichtbaar, soms nauwelijks merkbaar, nu eens met sprongen, dan weer geleidelijk en weinig opvallend. Maar een ding is zeker: ze vinden plaats en zijn in alle sectoren van de Maastrichtse samenleving merkbaar. We kunnen het concreet zien als we letten op de nieuwe gebouwen die tot stand komen en op de functionele herbestemming van veel bestaande gebouwen.

ANDERE ‘MUTANTEN’

Daarmee is de veranderende wereld slechts gedeeltelijk aangestipt. Naast de radicale economische mondialisering van de wereld, zijn nog vele andere ‘mutanten’ aan het werk. Vele andere grote problemen houden die wereld evenzeer bezig, waaronder de opwarming van de aarde, het teruglopen van de biodiversiteit, de uitputting van visgronden, watertekorten, ontbossing, uitputting van grondstoffen, maar ook besmettelijke ziektes, drugsmisbruik, omvangrijke migratie, honger in de wereld en gebrekkige beheersstructuren in bijvoorbeeld het financiële verkeer. Ook de politiek-bestuurlijke controle van al die processen staat ter discussie: beschikken de bestaande politiek-bestuurlijke organen over inzicht, kennis en daadkracht om met de mondiale processen om te gaan? Zijn de gegroeide politiek-bestuurlijke instituties op Europees en op wereldniveau in staat om de ‘nieuwe vraagstukken’ aan te pakken? Leiden de nieuwe mondiale verhoudingen tot vormen van politiek en bestuur die te ver afstaan van de leefwereld van de ‘gewone’ mens?

6.2 DISCOURSEN OVER DE STAD

De positie van de stad - en dus ook van Maastricht - verandert, zowel in absolute, als in relatieve zin. De stad ziet er anders uit, ze functioneert anders en heeft een andere sfeer in vergelijking met vroeger. Dat hangt samen met het genoemde transformatieproces, met de overgang van de industriële naar ‘de postmoderne stad’. Een stad die niet meer als een autonome entiteit kan [over]leven, die opgenomen is in een netwerk met andere steden en deel vormt van een regio die in Europa en in de hele wereld een nieuwe positie moet verwerven.

138

DIFFERENTIËLE EN ANTAGONISTISCHE DISCOURSEN

Als we over de stad spreken, dan moeten we ons realiseren dat er zeer veel verschillende opvattingen zijn over wat een stad is. Dat niet alleen, maar ook over wat de stad behoort te zijn. Er zijn met andere woorden differentiële werkelijkheidsdefinities, die onderdeel vormen van uiteenlopende stadsidealen. Er ontstaan stadsvertogen, stadsdiscoursen. Die vertogen hangen samen met de positie van degenen die het discours hanteert [**'you think where you stand'**]. Er zijn **zeer veel differentiële discoursen**. In grote lijnen kan men onderscheid maken tussen de discoursen van marktpartijen met een commerciële interesse in de stad [projectontwikkelaars, bouwbedrijven, makelaars, middenstanders of horeca-exploitanten]; en die van niet-commerciële partijen [bewoners, overheid, politieke partijen, ontwerpers of cultuurhistorische verenigingen]. Het bewonersdiscours legt nadruk op de betekenis van de stad als woon- en leefomgeving. Het discours van een historische vereniging wijst op de betekenis van het behoud van het cultureel erfgoed in de stad. De horeca-exploitant ziet diezelfde stad als gebied waar men een drankje, een maaltijd of een slaapplek kan verkopen. De overheid ziet de stad als het domein waarop zij door middel van beleid ontwikkelingen kan sturen, c.q. kan belemmeren, dan wel faciliteren. Ontwerpers zien de stad als een laboratorium voor hedendaagse vormgeving. Met andere woorden er zijn meerdere stadsdiscoursen met allemaal hun veronderstelde legitimiteit. Tussen de vertogen onderling bestaan tegenstellingen: **antagonistische discoursen**. De tegengestelde discoursen vormen de basis van de strijd over concrete [bouw]initiatieven in de stad. Om die strijd te winnen, worden er discourscoalities gevormd. Men trekt samen op om iets tot stand te brengen of tegen te houden. De stad is een **'arena van vertogen'**.

6.3 DISCOURSEN OVER CRUCIALE PUNTEN

Wanneer we letten op de kernpunten van de discoursen, dan zien we dat de tegenstellingen zich vaak op vier zaken toespitsen.

- *Functie*. In de eerste plaats gaat het om uiteenlopende opvattingen over de wenselijkheid van bepaalde functies in de stad. Moet de winkelfunctie worden uitgebreid of moet er juist meer aandacht zijn voor de woonfunctie? Moeten er meer terrassen komen of moet een stad vermijden één groot terras te worden? Moeten er meer evenementen en festivals komen of moet er juist een halt aan de 'verfestivalisering' van de stad worden toegeroepen?
- *Massa*. In de tweede plaats zijn er verschillen in opvatting over de massa, dat wil zeggen de grootte van de voorgestelde bebouwing. Moet een pand zo volumineus worden of zou het zich qua massa juist meer moeten voegen naar de bestaande bebouwing? Is een groot-schalig project wel wenselijk of zou juist geopteerd moeten worden voor een veel geringere bouwmassa?
- *Vorm*. Een derde punt betreft de vormgeving. Moet een gebouw op een moderne manier worden vormgegeven of zou het beter zijn historiserend te bouwen? Is de vormgeving afwijkend, contrasterend,

139

OPZOEKEN VAN DE GRENZEN

‘Niet alleen in Nederland, maar zeker ook in de Euregio is er een grote behoefte aan beleid voor innovatief hergebruik. Maastricht kan met zijn grote voorraad architectonisch en stedenbouwkundig hoogstaand erfgoed, een toonaangevende rol gaan spelen in de nabije toekomst. Maastrichtse politici en burgers, ontwerpers en planners zullen zich echter moeten realiseren dat experimenteren en fouten maken een integraal onderdeel vormen van ieder succesvol leer- en innovatieproces. Een te sterke focus op preservatie van het bestaande werkt verlamdend. Alleen als men bereid is de risico's te dragen die horen bij het opzoeken van de grenzen aan hergebruik kan de stad innovatief en relevant ruimtelijk beleid ontwikkelen.’

Bas van der Pol, architect

of voegt die zich goed in de bestaande bebouwing? Zijn de gekozen materialen en de voorgestelde kleuren passend of doen deze juist afbreuk aan het bestaande?

- *Plek*. In de vierde plaats gaat de discussie over de gekozen plek voor een [bouw]initiatief. Is de plek geschikt voor de gedachte functie of kan het initiatief beter op een andere plek worden gerealiseerd? Is de voorgestelde massa op deze plek onacceptabel, maar op een andere plek misschien wel aanvaardbaar? Past de vormgeving op deze plek, of is die daar volstrekt ongeschikt?

TIJDGEEST EN DISCOURS

Deze vier punten manifesteren zich vaak in specifieke combinaties. Zo kan er sprake zijn van een initiatief waarvan op basis van het discours van een historische vereniging de voorgestelde functie, in die massa, met die vormgeving en op de voorgenomen plek absoluut niet kan, bijvoorbeeld een grootschalig evenement met veel industrieel ogende objecten moet niet plaatsvinden op een historisch waardevolle plek. Dit in tegenstelling tot het discours van een evenementenbureau dat stelt dat een activiteit met de beoogde uitstraling juist op die bepaalde plek het beste tot zijn recht komt. De stad is daardoor **‘een strijdtoneel van [pluriforme en antagonistische] discoursen’**. De vraag is welke discoursen voor de toekomst van een stad meer en minder perspectief bieden? Een ding is daarbij duidelijk: **De toekomst van een stad wordt bepaald door het vaak door de tijdgeest aangestuurde dominante discours!**

6.4 TRANSFORMATIESIGNALEN IN MAASTRICHT

Steden worden tegenwoordig geconfronteerd met allerlei, wat ik wil noemen, **‘urbane transformatiesignalen’**. Personen en organisaties nemen initiatieven, bijvoorbeeld om een winkel te starten, om een appartementencomplex te bouwen, om een stadskantoor uit te breiden of om een grand café te openen. In fysieke zin kan een dergelijk initiatief als consequentie hebben gedeeltelijke of volledige sloop van bestaande bebouwing, interne verbouwing van een pand, maken van een aan- of uitbouw, dan wel het realiseren van nieuwbouw. Overal in de stad komen deze initiatieven voor, waarvan een deel kan worden gezien als de **‘laatste stuiptrekkingen’** van de maatschappij waarvan we afscheid nemen en een ander deel als **‘herauten’** van een nieuw tijdperk. Deze transformatiesignalen zijn te bespeuren in alle sectoren van de samenleving: winkelen, wonen, werken, kantoren, onderwijs, zorg, cultuur, horeca, verkeer enzovoort. De ogenschijnlijk geïsoleerde signalen zorgen samen voor **een transformatie van de stad**. Wie zijn ogen goed de kost geeft, kan die signalen duidelijk zien. Ik zal voor de verschillende sectoren van het stadsleven een aantal transformatiesignalen noemen.

BEVOLKING

- De tijd van bevolkingsgroei is in Maastricht voorbij. De stad moet rekening houden met stabilisatie en mogelijk zelfs **lichte daling van de bevolking**. De thematiek van ‘krimp’ wordt vaak beschreven in termen van een rampscenario. Lichte bevolkingskrimp hoeft niet desastreus te zijn en kan zelfs in termen van een kansenscenario worden geformuleerd [als een reactie op oververhitte groei]. Maastricht zal een inwonertal van rond 125.000 behouden, waar gegeven de ‘carrying capacity’ van de stad niets mis mee is. Een lichte doorgroei in de richting van 150.000 inwoners is zeker denkbaar, maar daarvoor dient de locatie Belvédère daadwerkelijk ontwikkeld te worden. Gezien de prachtige ligging van dit gebied is dit een reële optie.
- In Maastricht treedt een [dubbele] vergrijzing op, vooral van de autochtone bevolking. Dit **‘grijze kapitaal’** zal in de toekomst meer benut moeten worden. Het gaat om mensen met veel kennis en ervaring die zich nog jong genoeg voelen om iets voor de stad te betekenen in intellectueel, organisatorisch of praktisch opzicht. De huidige benadering van ‘de irrelevantie van de senior’ dient plaats te maken voor een inviterende houding in de richting van deze **‘onbenutte, rustende, in te schakelen intelligentsia’**. Mocht dat niet gebeuren, dan is de kans niet uitgesloten dat deze ‘angry old men’ de revolutie prediken onder de noemer: ‘Senioren aller landen verenigt u’.
- De samenstelling van de bevolking zal behoorlijk wijzigen. Er is een groeiend aantal studenten te verwachten van buitenlandse nationaliteit. Dat zijn behalve universitaire en hbo-studenten, vooral ook studenten in de brede kunst- en cultuursector [Conservatorium, ABK, ABM, Jan van Eyck Academie]. Maastricht wordt, zeker wat de studentenpopulatie betreft, in toenemende mate een **‘melting pot’** [smeltkroes van culturen].
- Het absolute en relatieve aandeel van allochtonen zal toenemen. In vergelijking tot steden als Amsterdam, Rotterdam, den Haag en Utrecht is het huidige aandeel niet-westerse allochtonen zeer beperkt. Desondanks zal Maastricht toch een meer **‘multiculturele stad’** worden, niet alleen door immigratie, maar ook door een wat hoger geboortecijfer van deze groep mensen.
- De bevolkingsgroepen zullen over de stad mogelijk [nog meer] **‘segregeren’** dan nu al het geval is. Er dreigt een tweedeling in de Maastrichtse samenleving met als uitersten de kansrijken in de binnenstad, Villapark, Jekerkwartier en Sint Pieter en de kansarmen in het Wittevrouwenveld, Nazareth / Limmel en de parochiewijken [Caberg, Pottenberg, Malpertuis].

WONEN

- De laatste jaren mag het **wonen in de binnenstad** zich in een grote populariteit verheugen. Eerst was er de periode van restauratie van monumentale panden ten behoeve van een klein aantal welgestelden in de rijkere delen van de binnenstad [Stokstraatgebied, Verwershoek, Kanunniken Cour]. Toen was er de stadsvernieuwing voor grotere groepen in armere delen van de [binnen]stad waardoor tegen de achtergrond van het beginsel van ‘wonen voor de buurt’ de woonfunctie werd hersteld [Boschstraat-Oost, Oud-Wyck].

- Nu is een tijd aangebroken waarin hier en daar residenties en staetes in de stad worden gebouwd, met soms het karakter van een **‘gated city’**. Daarmee gaat een zekere ‘gentrificatie’ van de [binnen]stad gepaard.
- In de architectuur leidden deze impulsen in de afgelopen jaren tot de bouw van appartementencomplexen in een moderne stijl met plat dak [Capucijnengang, Aylvalaan], maar ook wel in een historiserende bouwstijl waarbij schaal, maat en materialen uit de directe omgeving als uitgangspunt werden gekozen [Kanunniken Cour, Charles Vos Cour].
- Om het wonen in de binnenstad te bevorderen, worden programma’s ontwikkeld voor het **‘wonen boven winkels’**. Hierbij spelen WbWM [Wonen Boven Winkels Maastricht], woningcorporatie Woonpunt en de Universiteit Maastricht een belangrijke rol. De wooneenheden zijn vaak voor studenten en alleenstaanden bedoeld. De invullingen op de bovenverdiepingen van panden verbonden door ‘bovenstraten’ leveren winst aan woonruimte op, maar verdienen niet overal de schoonheidsprijs.
- Historische panden ondergaan door de creatie van studentenhuisvesting en studio’s vaak indringende transformaties in de vorm van compartimentering van de ruimte, doorbraak van muren, inbouw van natte cellen en allerlei andere aanpassingen die helaas ten koste gaan van de monumentale waarden van het pand [Markt SNS-bank, gebied Hoenderstraat-Muntstraat, gebied Wolfstraat-Achter Het Vleeshuis].
- Door de terugval van de woningmarkt staan veel woningen **te koop en te huur**. Soms duurt het maanden en jaren voor de woningen nieuwe bewoners hebben. In een aantal gevallen zijn woningen zelfs nauwelijks verkoop- of verhuurbaar. Voor de stad levert dat geen vrolijk beeld op.
- Woningcorporaties spelen van oudsher, ook in Maastricht, een belangrijke rol op het gebied van de volkshuisvesting. Door de ontwikkelingen van de laatste jaren is de [vertrouwens]positie van deze corporaties behoorlijk aangetast. Het Calatrava-echec in Randwyck heeft de woningcorporatie Servatius behoorlijk in de problemen gebracht. De vraag is wat de rol van de corporaties in de toekomst zal zijn. Mogelijk kunnen we iets verwachten van het **Collectief Particulier Opdrachtgeverschap** [CPO].

WINKELN

- Winkels zijn van oudsher belangrijk in een stad. De cityvorming van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is voor veel steden vanuit esthetisch oogpunt desastreus geweest. Er zijn in het centrum van de stad **grootschalige winkel- en kantoorcomplexen** ontstaan met een architectuur die vaak haaks staat op die van de historische bebouwing. In Maastricht was daar maar in beperkte mate sprake van, bijvoorbeeld het voormalige Entre Deux-complex van het vermaarde architectenbureau Van den Broek & Bakema uit Rotterdam.
- In de winkelsector zijn nieuwe branches ontstaan, waarvan een deel samenhangt met de opkomst van de informatietechnologie. Het gaat om computerwinkels, telefoonwinkels, internetwinkels, printshops en dergelijke. Deze nieuwe winkels voegen zich gemakkelijk in het beschikbare winkelarsenaal.

HARTENKREET ...

RUE DE BRUXELLES

‘Sinds de restauratie en herbestemming van het Kruisherenhotel heeft het Kommelkwartier al een flinke kwaliteitsimpuls gekregen. Wat zou het mooi zijn als eindelijk de bestrating en opwaardering van de Grote Gracht en Brusselsestraat aangepakt worden. De fraaie stadspaleizen en monumenten zijn er al! De straat die naar de Hoofdstad van Europa leidt verdient beter, zeker in het licht van Via2018! Maak van de Rue de Bruxelles met al zijn geschiedenis een nieuwe icoon voor Maastricht!’
Camille L.J.M. Oostwegel, Propriétaire-Fondateur Camille Oostwegel ChâteauHotels & -Restaurants

- Winkels ondergebracht in monumenten gelegen in straten die door de cityvorming niet werden aangetast, hebben zich vaak verrassend ontwikkeld: het zijn de **‘echt leuke winkelstraten’** geworden. Er hebben zich daar speciaalzaken gevestigd en deze straten behoren tegenwoordig tot de meest attractieve van de stad. In Maastricht zijn dat de Bredestraat, Heggenstraat, Wolfstraat en bijvoorbeeld Stokstraat. In die winkelstraten komen winkelketens nauwelijks voor.
- De winkelfunctie is de laatste jaren in veel steden opnieuw complexmatig uitgebreid en de complexen hebben een prestigieuze naam gekregen. Daarbij heeft men lessen getrokken uit eerdere ervaringen. Deze nieuwe plannen zijn meestal **multifunctioneel** [winkelen gecombineerd met kantoren, horeca en wonen] en proberen het stedelijk weefsel waar mogelijk te herstellen. Dit gebeurt in een historiserende architectuurtaal [de nieuwe Entre Deux], dan wel in een eigentijdse taal [Mosae Forum]. De projecten hebben veelal ook een ondergrondse parkeergarage.
- Een nieuw discussiepunt is of winkelketens ook een plek moeten krijgen in exclusieve buurten. In Maastricht heeft men het beleid losgelaten om bijvoorbeeld in het Stokstraatgebied alleen exclusieve winkels toe te laten. Kunnen we binnenkort naar de Stokstraat als we willen winkelen bij Wibra of Zeeman?
- De laatste tijd komen, mede als gevolg van het gegroeide overaanbod en het telewinkelen, steeds meer winkels leeg te staan. Er zijn straten waar leegstand van winkels een echt probleem vormt [Brusselsestraat, Tweebergerpoort, Kleine Gracht, Grote Gracht]. Er wordt gesproken van **‘winkelstraten als kerkhoven’**, waar via **‘window dressing’** [bijvoorbeeld kunst in de etalage en fotogenieke activiteitentruccage] getracht wordt de armoedige uitstraling te verzachten.
- De openingstijden van winkels is een discussiepunt. Er is een 24-uurs economie ontstaan, waardoor de winkeltijden steeds ruimer zijn geworden, zelfs met nachtwinkels. Een **heet hangijzer** in deze zijn de koopavonden en de koopzondagen. De koopavonden verliezen aan populariteit en de animo van middenstanders om het aantal koopzondagen uit te breiden blijkt in Maastricht gering. Het zou goed zijn om deze kwestie ook eens voor te leggen aan de bewoners van de binnenstad die van de uitbreiding van de winkeltijden wellicht de meeste hinder ondervinden.

ONDERWIJS

- Basisscholen die vroeger in de binnenstad gevestigd waren, zijn geleidelijk verdwenen. Soms resten in de binnenstad nog oude schoolgebouwen waarvan sommige een nieuwe bestemming hebben gekregen [Herbenusstraat].
- Het middelbare schoolcomplex aan de Helmstraat is in de jaren zestig van de vorige eeuw gesloopt. Door de vorming van schoolgemeenschappen voor het middelbaar onderwijs zijn nieuwe, grote schoolgebouwen gekomen in de buitenwijken [Via Regia, Juliana van Stolberglaan, Oude Molenweg].
- Een nieuw fenomeen is de **Brede School**, een bundeling van school- en buurtvoorzieningen. Het is een nieuwe formule met perspectief.
- Steden leggen nogal wat nadruk op de kenniseconomie. Als onderdeel daarvan wordt veel waarde gehecht aan de **expansie van hbo-**

HARTENKREET ...

TWEE GEZICHTEN

‘Maastricht heeft twee gezichten. De zon doorklieft met moeite de oude “grijze” binnenstad, bepaald door smalle straten en hardstenen gevels. De wijk Céramique toont haar weidse straten en rode gevels, badend in de zon. Een ander licht. Heerlijk, om in deze stad beelden in de openbare ruimte te mogen maken!’

Desirée Tonnaer, beeldend kunstenaar

en universitaire opleidingen. De grote spelers op dit gebied zijn in Maastricht de Hogeschool Zuyd, Maastricht University en United World College. Door de invoering van de BaMa-structuur [bachelor-master] zijn gespecialiseerde opleidingen ontstaan voor kleinere groepen studenten. Daardoor zijn leegstaande gebouwen in de historische binnenstad interessant om de onderwijsfunctie erin onder te brengen.

- In Maastricht heeft men door de komst van universiteit en de Hogeschool Zuyd kans gezien om kloostercomplexen en overheidsgebouwen voor deze doeleinden te gebruiken. Daardoor wordt een **‘tweede leven’** aan dit soort complexen gegeven [Jezuïetenklooster, Bonnefantenklooster, Tweede Minderbroederklooster, Klooster Zusters van het Arme Kindje Jezus, voormalig Gouvernement]. Maastricht University heeft het oog laten vallen op het gebied van de Tapijnkaizerne om daar de masteropleidingen onder te brengen.
- Het **afstandsonderwijs en de telecommunicatie** hebben al een grote invloed gehad op de komst van instituten als de Open Universiteit in Heerlen. De vraag is of hier in de toekomst, door de toenemende individualisering en media-isering ook een rol weggelegd is voor de ‘grootschalige’ onderwijsaanbieders in Maastricht.

WERKEN

- In steden bevinden zich vaak nog gebouwen en complexen uit de hoogtijdagen van de industrialisatie. Veel daarvan hebben hun functie verloren. Omdat ze tegenwoordig als **waardevolle specimen van de industriële archeologie** worden gezien, heeft een aantal een beschermde status gekregen.
- Deze gebouwen en complexen wordt **nieuw leven ingeblazen**. Dat gebeurt door er een nieuwe bestemming aan te geven, door ze te restaureren en door er nieuwe elementen aan toe te voegen. Er zijn in Maastricht inspirerende voorbeelden op dit gebied. Soms betreft het individuele panden [Wycker Grachtstraat] of kleinere complexen [Timmerfabriek, AINSI], maar soms gaat het ook om grote gebieden waar in meer of mindere mate gebouwen en andere sporen van de vroegere functie behouden blijven en het gebied verder gevuld is met nieuwbouw in de vorm van appartementen, gecombineerd met andere voorzieningen, zoals bibliotheek, theater, restaurant, café en dergelijke [Céramiqueterrein].
- Een deel van de werkruimten staat **leeg**, vooral geïsoleerde werkpannen met beperkte parkeerruimte [Wycker Grachtstraat, Lage Barakken, Brusselsestraat, Uitbelderstraat, Bogaardenstraat].
- Bestaande bedrijventerreinen zijn toe aan **‘upgrading’ en renovatie**, dan wel aan afstoting. Het gaat nu vooral om het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit, die vooral gezocht moet worden in de verbetering van de openbare ruimte, maar ook in de verbetering van de staat van onderhoud van veel gebouwen.
- Het aantal ZZP’ers neemt snel toe. Deze mensen kunnen volstaan met een beperkte werkruimte. We zien de opkomst van woonwerkruimten waar de door Toffler genoemde ‘prosument’ goed kan gedijen.

- Aan de ‘**lukraak-creatie**’ van nieuwe bedrijventerreinen moet een halt worden toegeroepen. Er moet een einde komen aan de onderlinge concurrentie tussen gemeenten, waardoor soms bizarre situaties ontstaan, bijvoorbeeld de bedrijventerreinen tussen Maastricht en Eijsden. Er moeten afspraken worden gemaakt op Euregionaal niveau.

CREATIEVE INDUSTRIE

- De letters AINSI betekenen: *‘Art Industry Nature Society Innovation’*. Als multidisciplinair gebouw wil het voormalig industrieel complex aan de Maas de komende jaren uitgroeien tot **verzamelplaats voor de Creatieve Industrie** in Maastricht en regio. AINSI werkt samen met het Theater aan het Vrijthof. Het theater heeft een groot gedeelte van haar dansprogrammering en een aantal theatervoorstellingen hier ondergebracht. Er zijn bedrijfsruimtes voor creatieve bedrijven, ateliers voor professionele kunstenaars, en op de eerste verdieping een foyer en een podium met 150 zitplaatsen. Vooral de wat kleinere, experimentele toneel-, dans- of jeugdvoorstellingen worden hier gepresenteerd.
- Stichting Ateliers Maastricht voert in opdracht van de gemeente Maastricht het stedelijke atelierbeleid uit en heeft in AINSI een prima locatie gevonden, waar kunstenaarstalent van binnen en buiten Maastricht in alle rust kunnen werken en van tijd tot tijd hun atelier openstellen. Het is een illustratief voorbeeld voor de **opkomende creatieve industrie**. De financiële haalbaarheid en houdbaarheid van dit soort projecten is een punt van zorg.
- De Timmerfabriek is een plek waar de creatieve industrie een goede huisvesting zou kunnen krijgen. Creatieve industrie en cultuur gaan goed samen, wat kansen biedt om deze functies gecombineerd in de Timmerfabriek en omliggend terrein [Landbouwbelang] samen te brengen.

KANTOREN

- We zijn al vele decennia vertrouwd met de expansie van kantoren in de tertiaire en quataire sector, dat wil zeggen van commerciële dienstverlening [banken, assurantiekantoren, advocatenkantoren, notariaten en dergelijke] en van overheidsdiensten [Rijk, provincie, gemeente] en non-profitinstellingen [maatschappelijke dienstverlening, ideële instellingen en dergelijke]. In de postmoderne maatschappij komen daar nieuwe sectoren bij die vooral te maken hebben met kleinschalige dienstverlening in de sfeer van zorg, kunst, cultuur, media, ict enzovoort. Deze **nieuwkomers** vragen weinig ruimte. Bestaande kantoren of andere ruimten kunnen met een geringe aanpassing voor deze categorie geschikt worden gemaakt, maar ook wordt wel een deel van het woonhuis daarvoor in gebruik genomen of wordt een aanbouw gemaakt.
- Sommige prestigieuze dienstverleners prefereren een **representatieve huisvesting**. Die wordt onder andere gevonden in grote monumentale villa’s gelegen in de 19de eeuwse schil [Hertogsingel, Prins Bischopsingel, Wilhelminasingel], maar ook in nieuwbouw in de kern van de stad [binnenterrein OL-Vrouweplein].

- De laatste jaren zijn er enkele kantorencomplexen aan de rand van de binnenstad gebouwd, net buiten het beschermd stadsgezicht [Politiekantoor, De Colonel]. De consequentie is dat er niet zelden een abrupte overgang ontstaat tussen de hoogte en schaal van de bebouwing in de binnenstad en die van de gebouwen net buiten het beschermde stadsgebied.
- De lokale overheid heeft vaak behoefte aan het concentreren van haar diensten, bij voorkeur in de directe omgeving van het historische stadhuis. Zo ontstaan plannen die tot een **verdichting en een schaalsprong** in de historische binnenstad leiden [kantorencomplex Mosae Forum].
- In de kantorensector treedt ook een grote verandering op door het feit dat veel bedrijven en organisaties werken met ‘**flex-plekken**’. Er zijn geen vaste werkplekken meer, maar men logt in en beschikt over een verplaatsbaar ‘werkarchiefje’.
- De kantorensector verkeert in een diep dal. Er zijn de laatste decennia te veel kantoren gebouwd. Een tamelijk groot aantal [circa 15% van de totale voorraad] staat **leeg** [Franciscus Romanusweg, Randwycksingel, Limburglaan] en wacht op betere tijden, zo die er voor de kantorensector ooit komen.

ZORG

- Gasthuizen zijn slechts hier en daar overgebleven, bijvoorbeeld aan de Abtstraat. Ze herinneren aan het vroegere stelsel van zorg. Iets positiever is het lot van de voormalige hofjes voor ouderen, weduwen en weeskinderen [Grote Looiersstraat]. Het complexmatige karakter, de architectonische kwaliteiten en de bijzondere aanleg met groen hebben deze hofjes tot een aantrekkelijke woonomgeving gemaakt voor starters, voor bejaarden en voor studenten. In veel steden zijn deze hofjes in oude luister hersteld.
- De in de 19de en 20ste eeuw ontstane ziekenhuizen en bejaardentehuizen zijn veelal als stedenbouwkundig en architectonisch ensemble ontworpen [Sint-Annadalziekenhuis, Verpleeghuis Klevarie, Zorgcentrum Molenhof, Zorgcentrum Koepelhof, Polvertorenstraat, Vijverdal]. De schaalvergroting in de **zieken- en de bejaardenzorg** hebben ervoor gezorgd dat een aantal is komen leeg te staan en/ of ingericht is voor hergebruik [Sint-Annadalziekenhuis]. Nieuwe, moderne en naar universiteitsniveau getransformeerde ziekenhuizen aan de rand van de stand zijn daarvoor in de plaats gekomen [AZM].
- De tendens van de laatste jaren is om meer accent te leggen op de extramurale en kleinschalige zorg. In Maastricht is vooral Vivre actief als **instelling voor woon-, welzijn- en zorgdiensten**. Recent zijn moderne complexen toegevoegd aan bestaande voorzieningen [Zorgcentrum Croonenhoff in Heer], maar er zijn ook nieuwe gebouwd [Zorgcentrum Lenculenhof Abtstraat, Woon-zorgcomplex Hagerpoort in Amby, Verpleeghuis La Valence in Heugem, de Mins in de wijk Malberg]. De affuitenloods aan de Abtstraat is herbested tot Hospice Trajectum.

MAASTRICHT HEEFT ER EEN PLEIN BIJ

‘De overkapping van de eertijds open cour achter het 16de eeuwse Spaans Gouvernement en de nieuwe poort op de plaats van de oorspronkelijke koetspoort in de voorgevel aan het Vrijthof riepen tijdens de verbouwing in 2011 veel weerstand op. Na de opening in maart 2012 is de kritiek verstomd: de nieuwe poort maakt een gebaar van welkom naar bewoners en toeristen, de overdekte cour is een nieuw plein waar het bij alle weersomstandigheden goed toeven is. Zo heeft Museum aan het Vrijthof extra ruimte in de stad gecreëerd.’
Monique Dickhaut, directeur/conservator Museum aan het Vrijthof

150

- Door allerlei zorg **onder één dak** bij elkaar te brengen of dicht bij elkaar in de buurt te situeren, kan worden vermeden dat mensen van ‘hot naar haar’ moeten gaan voor hun zorg. In Maastricht bestaat de Zorgboulevard Caberg, waar deel van uit maken Apotheek Caberg, Fysiogroep Zuyd, Groenekruis/ Domicura, Huidkliniek Zuid, Logopediepraktijk Cornelussen, Medisch Centrum Caberg, Prima psychologen en Zorgpunt Thuiszorg maken deel uit van de Zorgboulevard Caberg.
- Een bemoedigende zaak is ook het starten van bedrijfjes waar mensen met een verstandelijke beperking werken, zoals het eetcafé ‘**Doe Gewoon**’ aan de Boschstraat.

CULTUUR

- Een van de meest dynamische functies in steden is cultuur. Culturele voorzieningen worden bij voorkeur in de binnenstad gesitueerd [Theater aan het Vrijthof, Museum aan het Vrijthof, Natuurhistorisch Museum, Kumulus, Lumière, Huis van Bourgondië, Het Pesthuys].
- De vereiste schaal en maat vragen echter om ruimtes die in het hart van de stad niet altijd voorhanden zijn, vandaar dat deze functies ook wel aan de rand van de binnenstad terecht komen. Daar zijn bibliotheken, musea, cultuurcentra en dergelijke gebouwd die zich vaak als prominente architecturale projecten manifesteren [Centre Céramique, Bonnefantenmuseum]. Het zijn **nieuwe iconen die positief bijdragen aan het stadsbeeld**. De projecten zijn soms het resultaat van een architectuurprijsvraag en vele gebouwen zijn ontworpen door een nationaal of internationaal vermaarde architect.
- Niet alleen deze cultuurtempels, maar ook kleinere cultuuruitingen zoeken hun plaatsje in de stadsplattegrond. Er is een forse toename waar te nemen op het gebied van galerieën, antiquariaten, kunstuitleen en dergelijke [OL-Vrouwegalerie, Arteaux Art & Design, Ekegardh Galerie, Bale Goed, Amarna, Docters Art, Karavanseraai Kunsthandel en vele andere]. Er is zelfs sprake van een echt **cultuurkwartier** [Pieterstraat, Tongersestraat, Bredestraat].
- Op cultuurgebied zijn er in Maastricht ook talrijke **evenementen**. Tot de bekende horen de TEFAF, Kunstmarkt, Kunsttour, Musica Sacra, Nederlandse Dansdagen en Jazz Maastricht.
- Muziek speelt in allerlei gedaanten en vormen in de Maastrichtse samenleving een prominente rol. Natuurlijk de Mestreechter Staar, André Rieu, maar ook het Bachkoor, de fanfares en harmonieën, de zangkoren [La Muze], de kerkzangkoren [Cappella Sancti Servatii], Opera Zuid, enzovoort.
- Voor jongeren is er behoefte aan een popcenter, waarbij vooral de locatiekeuze een probleem is in verband met potentiële [geluid]overlast.

MONUMENTEN

- Steden danken hun populariteit vaak aan het feit dat ze veel monumenten hebben. In Maastricht zijn uit alle perioden van de stadsgeschiedenis relictten te vinden. Er is vooral sprake van **een rijke afwisseling** van gebouwen uit de laatste drie à vier eeuwen. Ieder monument is uniek met als gevolg dat er een rijke variëteit is aan topgevels, lijstgevels, kappen, vensters, deuren, dakkapellen, aan- en

uitbouwen, materiaal- en kleurgebruik. Ondanks, of misschien beter dankzij die verscheidenheid, is er sprake van een **harmonisch overkomend geheel**.

- De restauratie van de grote beeldbepalende elementen heeft de laatste decennia een grote vlucht genomen [kerken, kloosters, stadhuis, Dinghuis, Hof van Tilly], maar ook veel monumentwoonhuizen zijn gerestaureerd.
- De zorg voor het cultureel erfgoed is op lokaal niveau geïnstitutionaliseerd. Monumentsteden hebben hun deskundigen op dit gebied. Ze worden bij wijzigingen van monumenten geadviseerd door een **deskundige commissie** [in Maastricht de Welstands-/ Monumentencommissie].
- De laatste jaren hebben ook de jongere bouwkunst en de archeologie meer aandacht gekregen. Het MIP [Monumenten Inventarisatie Project voor Jongere Bouwkunst] en het Verdrag van Malta [‘de verstoorder betaalt’] hebben in deze een stimulerende werking gehad.
- Om de relatie tussen oud en nieuw niet primair als een probleem maar juist als een uitdaging te zien, is het zogeheten Belvédèrebeleid opgezet. Op basis van de slagzin ‘**Behoud door ontwikkeling**’ wordt gepoogd om de ontwerpende disciplines en de bewakers van het cultureel erfgoed meer met elkaar in contact te brengen. In Maastricht zijn boeiende voorbeelden te vinden van deze nieuwe impuls [Huis met de Pelikaan, Kruisherhotel, Dominicanenkerk, Museum aan het Vrijthof]. Dit stimuleringsprogramma is stopgezet en wordt geacht onderdeel te zijn geworden van het reguliere ruimtelijke beleid.
- Maastricht heeft nationaal en internationaal een zeer goede naam op het gebied van het bestrijden van leegstand en het vinden van passende herbestemmingen voor monumenten. In samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werd in 2011 in Maastricht de ‘Internationale Biënnale Herbestemming en Leegstand’ georganiseerd.

TOERISME

- Steden zijn tegenwoordig vaak **toeristische trekpleisters**. Voor in cultuur geïnteresseerde bezoekers vormen ze een inspiratiebron om hun kennis over historie en cultuur van de stad uit te breiden en te proeven van de stadscultuur. Ze nemen deel aan een stadswandeling georganiseerd door de VVV of onder leiding van een lid van het Stadsgilde. Ze volgen uitgezette routes die via folders zijn aangereikt of via aanduidingen in de bestrating of via bebording zichtbaar zijn gemaakt. Ze wandelen over de restanten van de vestingwerken en bezoeken galerieën die in historische panden zijn ondergebracht. Ze maken een boottocht over de Maas of laten zich rondrijden in een toeristische trein.
- Voor andere bezoekers is de binnenstad een **aantrekkelijke ambiance** die zich goed leent voor shoppen of voor het gezellig een dagje op stap gaan. Zij bevolken de winkelstraten. Ze kijken naar de etalages, kopen voor zichzelf of voor anderen een cadeautje, breiden hun garderobe uit of zijn op zoek naar typische producten uit de streek.
- Weer andere groepen bezoekers voelen zich vooral aangetrokken door periodiek terugkerende festijnen, zoals jaarmarkten, rommelmarkten, boekenbeurzen en dergelijke.

151

- Verder zijn er bezoekers die vooral afkomen op evenementen en festivals. Zij verblijven enkele uren, hooguit een dag in de stad. Zij richten zich op dat ene evenement of festival en zien weinig van de rest van de stad.
- In Maastricht heeft vooral het bezoek van **‘dagjesmensen’**, gestimuleerd door speciale treinkaartjesacties van Hema, Blokker, Kruidvat [in samenwerking met NS] een grote vlucht genomen. Duizenden bezoekers stromen de stad vanaf het Centraal Station binnen en gaan in ‘optocht’ richting Grote Staat, Markt, Vrijthof en OL-Vrouweplein. Anderen komen met de auto of met de touringcar. Ze plaatsen hun auto in een parkeergarage of op een parkeerterrein en trekken dan de stad in.
- Door de grote toeloop van deze ‘dagjesmensen’ is er soms sprake van een ware **‘saturatie’** [verzadiging], zeker in de Stationstraat, Wycker Brugstraat, Servaasbrug, Maastrichter Brugstraat, Kleine Staat, Grote Staat, Vrijthof, Spilstraat, Nieuwstraat, Muntstraat, Wolfstraat, Platielstraat, Amorsplein, Achter het Vleeshuis en OL-Vrouweplein. Op zaterdagen en op drukke dagen lijkt het erop dat de stad [even] in handen van de toeristen is.
- Voor een toeristenstad als Maastricht met een behoorlijk aantal musea en met een uitgebreide hotelaccommodatie bestaat er een soort spanningsveld tussen vluchtig toeristisch bezoek en een vorm van **‘diepgaander’** bezoek. In het eerste geval wordt er geslenterd en geshopt, in het tweede geval worden er musea bezocht, wordt bewust cultuur geconsumeerd en wordt er overnacht. Met een transfer van vluchtig bezoek naar meer ‘diepgaand’ bezoek is voor een stad als Maastricht nog heel veel te winnen.

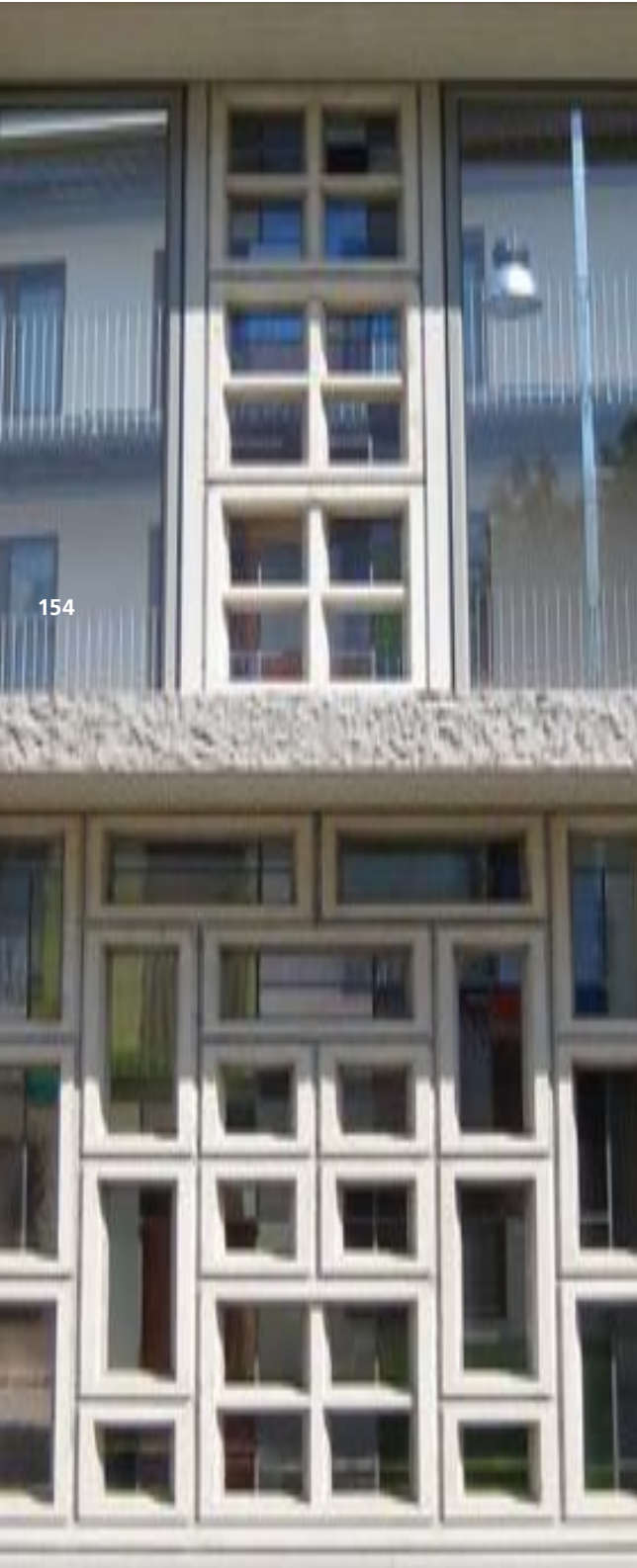
SPORT, RECREATIE EN VRIJE TIJD

- Sportverenigingen hebben het moeilijk om hun ledenbestand op peil te houden. Het bekostigen van hun accommodatie levert de nodige problemen op.
- Hetzelfde geldt voor harmonieën en fanfares, daar is ook de continuïteit een probleem. Gelukkig wordt het belang van deze cultuuruitingen ingezien en draagt het Provinciaal Bestuur van Limburg bij aan de instandhouding en het functioneren ervan.
- Het zwembad Geusselt is een grootschalige voorziening voor de hele stad. Het vervangt de vroegere sportfondsenbaden die op buurt- en stadsdeelniveau waren georganiseerd. Het zwembad Jekerdal is een levendige herinnering aan de vroegere bad- en zwemcultuur in Maastricht. De landschappelijke en parkachtige ligging in de voormalige ‘werken’ zorgt voor een hoogwaardige uitstraling, ondanks het noodzakelijke onderhoud van de kleedlokalen.
- Nieuwe sporten verschijnen aan het firmament, waarbij vooral sporten die voor **‘kick’** en **‘fun’** zorgen populair zijn. Zij bezorgen de beoefenaars verhoging van de adrenaline in het bloed. Er ontwikkelen zich speciale [grootschalige] terreinen voor dit soort vrijetijdsbesteding [Fun Valley bij Maastricht].

TOON JE CULTUREEL ERFGOED!

‘Graag wandel ik door mijn geboortestad Maastricht. Na Amsterdam de stad met de meeste Rijksmonumenten van Nederland. Waarom zijn de trekkeleisters van Maastricht voor veel mensen van boven de rivieren dan alleen de kerstmarkt en André Rieu? Maastricht, pronk met het cultureel erfgoed waar de stad zo rijk aan is!’

Lucas Janssen, verknocht aan Maastricht

154

- De traditionele **speeltuinen** leidt een moeizaam bestaan. Dankzij de inzet van vrijwilligers kan het functioneren ervan worden gegarandeerd [Speeltuin Fort Willem]. De voormalige Augustijnenkerk heeft een nieuwe bestemming gekregen en is ‘speelparadijs’ geworden, niet de meest waardige bestemming voor een dergelijk type gebouw.
- De verspreid over de stad ingerichte **kinderspeelplaatsen en sportvelden** verdienen niet allemaal de schoonheidsprijs. Vele ervan zijn ingericht met industrieel ogende speeltuigen en zijn niet afgestemd op de karakteristieken van de omgeving. Ze zijn er min of meer ‘ingeplempt’.
- Sport, recreatie en vrije tijd op het water wordt gekenmerkt door nieuwe verschijnselen, waaronder de veel lawaai veroorzakende waterscooters op de Maas en het aanmeren van grote riviercruiseschepen langs de oevers van de Maas.
- Een florierende branche in de sport- en vrijetijdssector zijn de vele ‘**wellness- en fitness**’ voorzieningen. Mensen willen iets doen aan hun lichamelijke conditie, hun lichaamsgewicht, hun ‘gezondheidsgevoel’ en ook hun psychisch welbevinden [yoga, meditatie, ontspanning]. Geen wonder dat er vele fitness- en ‘wellness-centra’, als ook ‘healthcenters’ en sportscholen zijn ontstaan, soms in nieuwbouw [Il Fiore Healthcenters Maastricht], maar meestal in bestaande bebouwing [Sportschool Zenden] of in een vroegere kerk [Sint-Hubertuskerk].

HORECA

- Mogelijk de meest dynamische [ogende] sector in steden is de horeca. Daarbij gaat het om cafés, eetcafés, bars, brasserieën, snackbars, cafetaria’s, ‘fastfood’ restaurants, pizzeria’s, exotische restaurants, wokrestaurants, toprestaurants, design hotels, ‘bed and breakfast’, erfgoedlogies, enzovoort. Men zou kunnen spreken van een ‘**horeca-boom**’.
- Veel mensen eten tegenwoordig geregeld buitenshuis, zeker wanneer de partners een volle en drukke baan hebben. De lunchpauze wordt vaak gebruikt om even ergens een broodje te halen of op een terrasje een vorkje te prikken en iets te drinken. Wanneer er wat te vieren is, wordt even een biertje of een wijntje in een passend etablissement gedronken. Wanneer men een stad bezoekt, dan moet er ook een kopje koffie met iets erbij worden genuttigd. Mogelijk wordt er ook geluncht of wordt er ’s avonds gedineerd.
- De horecazaken passen hier hun voorzieningen op aan, ook in Maastricht. In monumentale panden komt op de verdieping een keuken, in de kelder een toiletvoorziening en achter wordt een serre aangebouwd om meer klanten te kunnen bedienen. Deze impulsen hebben vaak ook [grote] negatieve consequenties voor de monumenten en de mensen die in de buurt wonen. Daar heeft de gemiddelde exploitant van een horecabedrijf in de regel weinig oog voor, zodat hier bijna automatisch een beduidende rol toevalt aan de gemeentelijke vergunningverleners en toezichthouders.
- De terrassen worden uitgebreid met verwarmingselementen, schotten, uitserveertafels en verlichting [vaak zonder of in strijd met de vergunning]. Het terrasmeubilair wordt afgestemd op de ‘behoefte’

aan ‘**lounen**’. Veel terrassen ondergaan in dit opzicht een gedaante-terwisseling. Ze passen blijkbaar in het relatieve strenge beleid dat we in Maastricht op dit punt kennen.

- Voor de rokers worden buiten zitjes in elkaar getimmerd met elementaire voorzieningen. Winterterrassen zorgen voor omzet in de wintermaanden. Luifels en markiezen ten behoeve van de terrassen verlengen het zomerseizoen. Maastricht lijkt, in ieder geval naar uiterlijke schijn, ‘**één groot café**’ te zijn, of misschien beter ‘**één grote horeca-uitbating**’.

ARCHITECTUUR

- Hedendaagse architectuur wordt de laatste jaren actief ingezet als instrument voor het bevorderen van ruimtelijke kwaliteit. Architectuur speelt een prominente rol bij ‘**citybranding**’.
- Het besef is gegroeid dat steden niet alleen een soort panopticum zijn van historische relictten, maar dat ze ook levende organismen zijn die zich moeten vernieuwen. Dit kan gebeuren door nieuwe lagen aan de geschiedenis van de stad toe te voegen. Hoogwaardige hedendaagse architectonische projecten worden als een probaat middel gezien om **nieuwe historiciteit te creëren**.
- In Maastricht bestaat een actief beleid gericht op het bevorderen van hoogwaardige architectuur in de binnenstad [Céramique, Kanunniken Cour, Charles Vos Cour, Mosae Forum, Entre Deux, Capucijnengang, Patersbaan]. De gemeente stimuleert hoogwaardige architectuur door het jaarlijks toekennen van een speciale prijs, de Victor de Stuersprijs.
- Ook lokale architectuurcentra [in Maastricht TOPOS] spelen op het gebied van het bevorderen van hoogwaardige architectuur een belangrijke rol. Het meedenken over de kwaliteit van het zich in vele facetten uitende ruimtegebruik en over architectonische toepassingen is hiermee als het ware geïnstitutionaliseerd en een vaste waarde geworden. Deze architectuurcentra dragen bij aan het sensibiliseren van de burgerij voor architectuur. Zij wijzen op het belang ervan voor de woon- en leefomgeving van de stad. Zij entameren de discussie. Via ideeënprijsvragen lokken ze creatieve en stimulerende voorstellen uit en door het organiseren van tentoonstellingen brengen ze alternatieven onder de aandacht.
- Historische verenigingen [in onze regio ruimschoots aanwezig] en burgerinitiatieven ontdekken in toenemende mate dat contact met de lokale architectuurcentra van betekenis kan zijn bij de strijd om behoud van het cultureel erfgoed en de creatie van hoogwaardige architectuur [LGOG, Stichting Maastricht Vestingstad, Vrienden [Binnen]stad Maastricht, Vrijhof Binnenste Buiten, Werkgroep Tapijn, alsook de vele heemkundige verenigingen voor het behoud van specifiek cultureel erfgoed].

OPENBARE RUIMTE

- Voor steden is de openbare ruimte zeer essentieel. Pleinen, markten, binnenhoven, parken en dergelijke zijn belangrijke **ankerpunten**. Dat geldt voor Maastricht in heel sterke mate. Inrichting en gebruik van deze ruimten worden in toenemende mate gezien als iets wat er-

155

toe doet. Vandaar dat tegenwoordig veel aandacht wordt geschonken aan de profielen van deze ruimten, straatmeubilair, verlichting en hoe daar met groen, water en beeldende kunst om te gaan.

- Steden verschillen onderling sterk in de zorg op dit gebied. In sommige gemeenten, zoals Maastricht, is het gebruikelijk dat deze zaken alle aandacht [ook van de Welstands-/ Monumentencommissie] krijgen. In andere plaatsen blijkt de openbare ruimte eerder een resultaat te zijn van gebrekkige afstemming van deelbelangen.
- Wanneer de openbare ruimte niet de aandacht krijgt die ze verdient, dan leidt dat tot **verrommeling**. De plekken worden een soort niemandsland, waar door gebruikers en passanten weinig respectvol mee wordt omgegaan. Ook Maastricht kent van die plekken, bijvoorbeeld Bosscherveld, Batterijstraat, Uitbelderstraat, Tregaterrein en Heugemerweg, maar ook hier en daar in buitenwijken.
- Een punt van aandacht is het onderhoud van het groen. In Maastricht wil men geen onkruidbestrijdingsmiddelen toepassen, wat er toe kan leiden dat bepaalde plekken minder 'spic en span' uitzien. De discussie over aanpassing van het beleid op dit punt lijkt inmiddels te zijn opgestart.

INFRASTRUCTUUR EN VERKEER

- Ook op het gebied van het verkeer en het parkeren zijn er allerlei nieuwe impulsen in steden te bespeuren. De kernwinkelgebieden zijn, ook in Maastricht, in vrijwel alle steden in Nederland verkeersvrij of -luw gemaakt. De **bevoorrading** in de ochtend is vaak een probleem, omdat de vrachtwagens veelal te groot zijn voor de specifieke textuur van de straten waaraan de winkels gelegen zijn. Stadsdistributie blijkt overigens in heel Nederland een veel aandacht vragende kwestie.
- Het autoverkeer wordt naar parkeergarages en parkeerplaatsen geleid. Deze liggen vaak toch nog in het hart van de stad [Vrijthof, Markt, OL-Vrouwewal], of er heel dicht tegen aan [Céramique], waardoor bewoners van de binnenstad met overlast van dit verkeer te maken krijgen. Helaas een nagenoeg irreparabel gegeven. Om de automobilist tegemoet te treden, vergoeden winkeliers soms een gedeelte van het parkeertarief van hun klanten.
- Door het verkeersaantrekkend karakter van deze parkeervoorzieningen wordt de verblijfswaarde van de binnenstad als gevolg van de grote hoeveelheid rijdend en stilstaand blik aangetast.
- In sommige gevallen probeert men het parkeer- en verkeerprobleem te verlichten door een systeem van parkeren op afstand met shuttles naar de binnenstad. In Maastricht probeert men de druk terug te brengen door te werken met **'doseerlichten'**. Een gevolg is dat er op topdagen lange files bij die doseerlichten staan. Mogelijk zal het voorstation Maastricht-Noord in deze tot een verlichting leiden.
- Het bevorderen van het openbaar vervoer betekent dat bussen vaak tot in de kern van de binnenstad komen, vaak via speciale busbanen. In Maastricht leidt dit in de Gubbelstraat en op de Markt, als ook op het Vrijthof tot duidelijk suboptimale [verkeers-]situaties.
- In enkele steden is of wordt de **tram** in ere hersteld. Steden in Duitsland [Karlsruhe] en Frankrijk [Valenciennes] dienen daarbij als voorbeeld. In Maastricht komt, zoals het er nu naar uitziet, ook een tram die een verbinding met Hasselt zal vormen.

- Voor de fietsers wordt ruim baan gemaakt via speciale fietsstroken en via het plaatsen van fietsrekken [fietsstulpen en fietsnietjes] in de straten direct grenzend aan het kernwinkelgebied. De daarvoor gekozen plaatsen leiden tot veel discussie en kritiek.
- In een aantal steden is voorzien in gratis [of tegen beperkte vergoeding] overdekte en bewaakte fietsstallingen [in Maastricht aan de Markt en de Kesselskade]. 'Moderne' fietsen met bakken en karretjes zorgen daarbij voor ongelukkige stallingsituaties. Wanneer wordt er orde geschapen in deze 'fietsgekte'?
- Er is een doorbraak te bespeuren op het gebied van de elektrische fiets. Vooral senioren maken van dit nieuwe aanbod gretig gebruik.
- Voor bromfietsen worden speciale opstelruimtes gecreëerd, maar het soms modieus nagestreefde snerpande geluid van opgevoerde bromfietsen is een bron van ergernis. Het behapbaar maken van het **brommer- en scooterprobleem** behoort tot een uitdaging, liever morgen dan in de toekomst. Mogelijk dat een doorbraak van de elektrische brommer en scooter de geluidsoverlast kan verminderen.
- In historische binnensteden heeft zich de laatste jaren een nieuw verschijnsel voorgedaan, namelijk de komst van allerlei vormen van transport voor de toerist: het **'fun-transport'**. OV-fietsen en scooters waren al langer populair, maar daar zijn tegenwoordig stappen, riksja's, overdekte fietsen met aanhangwagentje, solexen, cal  ches, Jan Plezierkarren, bierkarren, huifkarren, boerenkarren, dubbeldekkers, toeristentrammetjes, 'oldtimers', en wat al niet meer bijgekomen. Soms extra gestimuleerd via **'package deals'**, bijvoorbeeld hotelovernachting met scooter erbij. Men waant zich hierdoor in Walt Disney-land, een pretpark of in een openluchtmuseum.
- Voor Maastricht is de ondertunneling van de A2 de grootste ingreep van de laatste decennia. Op basis van het plan 'De Groene Loper' wordt een dubbelbaks tunnel aangelegd met op maaiveld een stadsboulevard. De verlenging van de aanlanding van de Noorderbrug in het kader van het Ruimtelijk Mobiliteitspakket Maastricht Noord en de aanleg van de tramlijn Maastricht-Hasselt zijn evenzeer ingrijpend.

EVENEMENTEN EN FESTIVALS

- De laatste jaren is het aantal evenementen en festivals in steden enorm toegenomen. Er blijft geen gelegenheid onbenut en geen aanleiding te veel om een evenement op te zetten of om een festival te organiseren. Er wordt gesproken van **'verfestivalisering'** van de stad. De omvang en aard van deze nieuwe impuls baren zorgen, vooral voor de hiermee klem gezette bewoners. Dat geldt overigens niet alleen voor de aard en omvang ervan, maar ook voor de frequentie en voor de plek waar evenementen en festivals plaatsvinden. Er is geen stad of er wordt wel een of ander evenement opgezet, maar er zijn steden waar het leven bijna het hele jaar door in het teken staat van evenementen en festivals.
- Maastricht is hard op weg om puur een podium voor evenementen en festivals te worden. Tientallen evenementen vinden jaarlijks in de stad plaats. Om er een paar te noemen: Magisch Maastricht, Carnaval, TEFAF, André Rieu Concerten, Kermis, Vertelfestival, Maastricht aan tafel, Orlando Festival, Bruis Festival, Musica Sa-

cra, Kunsttour, Open Monumentendag, Dag van de Architectuur, Nederlandse Dansdagen, Ridderronde, Festival Jong, Inkomdagen en De 11 van de 11de. Middenstand en ondernemers varen er wel bij, maar de laatste tijd valt er wat de druk van evenementen betreft **een kentering te bespeuren**. De vraag wordt nu tenminste gesteld of de stad door al die evenementen niet 'té bruisend en té efemeer' is.

- Naast deze inhoudsrijke evenementen is er een nieuwe markt ontstaan voor en de zo te noemen **hos- en drinkevenementen en -festivals**. Kwantiteit gaat hier vaak vóór kwaliteit. De plaatselijke horeca vaart er - op korte termijn - wel bij. Door bovendien een deel van de opbrengsten aan een goed doel te geven, wordt het mediocre karakter ervan met een schaamlap verdoezeld. Dat niet iedereen daar gelukkig mee is, blijkt uit het feit dat horecaondernemers aan de Markt zich verzetten tegen een daar gepland 'hardrock' concert [met een overdosis aan geluid].
- Daar komt bij dat de aard en de frequentie van de evenementen de kwaliteit van het wonen in de binnenstad behoorlijk kan aantasten. Dat geldt in het bijzonder voor historisch belangrijke plekken in de binnenstad die een grote aantrekkingskracht uitoefenen op evenementen organiserende partijen, het Vrijthof voorop. Er zal veel selectiever omgegaan moeten worden met plekken die zich wel en niet voor evenementen en festivals lenen. Door de evenementen en festivals staan er veelvuldig **'tijdelijke decors' in de stad van een mediocre karakter**. De Fransen zouden zeggen: 'moyen, moyen!' Op bepaalde plekken zo veelvuldig dat die tijdelijke decors daar een quasipermanent beeld opleveren. Met het inrichten van een 'state of the art'-evenemententerrein zou een deugdelijk alternatief kunnen ontstaan.

STRAATCULTUUR

- Lokaal georganiseerde gemeenschappen vieren feest niet alleen binnenshuis, maar ook buitenshuis. Pleinen en straten vormen de natuurlijke plek voor die feesten. Een aantal van die feesten kent een lange traditie. Denk in Maastricht bijvoorbeeld aan kermis, processies, optochten, carnaval, braderieën en dergelijke.
- Veel van deze vormen van straatcultuur zijn onschuldig en passen prima binnen het decor van de stad. Maar de huidige uitgaanscultuur, vooral van jongeren werkt ook belastend. Jongeren gaan veelvuldig pas 's avonds laat naar de binnenstad. 'Comazuipers' prepareren zich op een avondje lol: **'Ich will Spass'**. De uitgaansgelegenheden sluiten vaak diep in de nacht hun deuren. En dan begint voor deze jongeren de zelden stille tocht naar huis. Ze belasten, zeker in het weekend, het wooncomfort van mensen die [naïef] dachten in de binnenstad een aangename woonomgeving te hebben gevonden. Accepteren/incasseren, verhuizen of pleiten voor een aanvaardbaar niveau van overlast [wat dat ook moge zijn]: meer keuzes zijn er voor de bewoners niet. De toezichthoudende instanties lijken hier machteloos toe te [moeten] zien of volgen hier een ontsnappingsroute met de mededeling dat overlast een relatief begrip is en dat je dat moet weten als je in de binnenstad gaat wonen.

- De dagelijkse straatcultuur wordt ook bepaald door een soort nieuw gebruik van de openbare ruimte: door groepen [hang-]jongeren, door bromjeugd, door bedelaars en door straatmuzikanten. In de meeste gevallen voegen ze weinig tot niets toe aan de kwaliteit van het 'straatverkeer' en niet zelden is er sprake van overlast.
- In Maastricht komt daar de beruchte problematiek van de drugshandel en de wietpas bij. Dit is niet de plek om hier uitvoerig op in te gaan, maar het is de vraag of Maastricht gediend is met de reputatie van 'Drogen-Hochburg' die ze hier inmiddels heeft opgebouwd. Nee dus. Gelukkig worden er nu maatregelen genomen, waarvan de hoop en veronderstelling is dat ze de drugsoverlast zullen beperken.

DUURZAAMHEID

- Tot slot nog een andere postmoderne impuls, namelijk de grote[re] aandacht voor vraagstukken verband houdend met duurzaamheid. Het realiseren van duurzaamheid in een groot aantal 'domeinen' blijkt een veelomvattende en ingewikkelde klus die ook op lokaal niveau bijzondere aandacht vraagt. De gemeente Maastricht probeert duurzaamheid actief te stimuleren. Ze heeft er zelfs een fiks bedrag voor over om lichtende voorbeelden financieel te steunen, zoals blijkt uit de toekenning van gelden aan een zeventiental 'groene' ideeën in het kader van de **'Duurzaamheidimpuls'**.
- Afvalstromen worden zo veel mogelijk gescheiden ingezameld, onder andere via **milieustations**: niet altijd toonbeelden van architectonische hoogstandjes en soms ook nog ongelukkig geplaatst. De afvalverzamel punten in de wijken nemen hier en daar de vorm van publieke afvalputten aan.
- Er wordt geprobeerd om in het ontwerp en de realisatie van nieuwbouw, maar ook bij restauratie en renovatie veel meer met het milieu rekening te houden. Energiegebruik wordt gereduceerd en er worden campagnes gehouden om mensen veel milieubewuster te maken.
- Ook in Maastricht krijgt het groen in de stad meer aandacht [Sphinxpark], hoewel er over het ongewenste groen [onkruidbestrijding] vaak op buurtniveau veel kritiek is te horen.
- Zonnepanelen doen hun intrede, maar worden in Maastricht toch nog maar op bescheiden schaal toegepast. De beschikbare zonnepanelen verdragen zich esthetisch ook niet zo goed met het Maastrichtse dakenlandschap.
- Voor de 'Belvédèreberg' is, in het kader van restanten van de aanleg van een duurzame energiecentrale [DEC] - de windmolens zijn hier inmiddels uit geschrapt - de aanleg van een heuse solar-energiecentrale in beeld gekomen, als ook in het aangrenzende gebied een biomassa-centrale.

6.5 STUREN VAN TRANSFORMATIESIGNALLEN

Het boven gegeven overzicht van wat ik genoemd heb ‘**urbane transformatiesignalen**’ lijkt een nogal willekeurig en onsamenhangend geheel te zijn van allerlei nieuwe [en soms ook oude] ontwikkelingen. Toch vertonen die signalen onderling meer samenhang dan men zou denken. Ze dragen enerzijds het karakter van de laatste stuiptrekkingen van de op zijn retour zijnde industrieel-urbane orde, en anderzijds vormen ze de herauten van wat ik postmoderniteit heb genoemd. Het zijn signalen van het ‘nieuwe wonen’, ‘nieuwe werken’, ‘nieuwe recreatie’, ‘nieuwe cultuur’ enzovoort. In een overgangperiode is het niet altijd even duidelijk wat de kracht en de importantie van de transformatiesignalen is. Het is ook niet mogelijk om er één duidelijk lijn uit de destilleren, daarvoor zijn de signalen te rudimentair en soms te weinig uitgekristalliseerd. Maar dat ze ieder op zich, en vooral ook in onderlinge combinatie, tot een voortgaande **structuur- en gedaanteverandering van Maastricht** zullen leiden, is naar mijn mening evident. Maastricht heeft zijn intrede gedaan in een nieuw tijdperk en het moet zich daar ten volle van bewust zijn. We zullen een Maastricht krijgen dat zich zal moeten blijven aanpassen aan veranderende samenlevingsvormen en woonpatronen, aan nieuwe werkgelegenheid en van karakter veranderende arbeidsplaatsen, aan progressief veranderende onderwijs- en zorgvoorzieningen, aan nieuwe cultuur- en architectuuruitingen, aan een sterkere binding met het milieu, aan de ontwikkelingen op de toeristische, dagrecreatie en festivals- en evenementenmarkt, aan een veranderende straatcultuur en aan een nieuwe kijk op de openbare ruimte en nieuwe oplossingen voor de verkeer- en parkeerproblematiek. Maar onge oefend is Maastricht niet en niet alles is nieuw maar slechts onderweg. De globalisering van de wereld met al zijn inhoudelijke consequenties en veranderingen in de manier van samenleven is ook in Maastricht immers al ver gevorderd en onder andere als universiteit- en als toeristenstad heeft Maastricht al uiterst leerzame metamorfoses meegemaakt.

6.6 TRANSFORMATIESTURING IN MAASTRICHT

De urbane transformatiesignalen zijn enerzijds terug te voeren op initiatieven van marktpartijen, maar ook op gerichte plannen van de lokale overheid of op plannen die voortvloeien uit publiek-private samenwerkingsconstructies. De vraag rijst of de transformatiesignalen sturing behoeven of dat ze zich spontaan verder kunnen en moeten ontwikkelen. Zeker wanneer het over ruimtelijke kwaliteit gaat, ligt het antwoord hier voor de hand. Er is behoefte aan een gemeentelijke regierol. Die sturing kan op veel manieren vorm en inhoud krijgen. De belangrijkste instrumenten zijn gelegen op het vlak van ruimtelijke plannen, zoals bestemmingsplannen en beeldkwaliteitplannen, maar ook op het gebied van de beoordeling en mogelijk faciliteren van bouwplannen. In dit verband moet uiteraard worden gedacht aan de rol van de Welstands-/ Monumentencommissie bij de beoordeling van bouwplannen, waarover straks meer.

6.7 M’LAB ALS STURINGSPERSPECTIEF?

Tot slot nog een enkele opmerking over het recente initiatief M’Lab. Al in de jaren twintig van de vorige eeuw werd in Chicago gesproken van ‘the city as laboratory’. Snelle wijzigingen in de maatschappij vragen om ‘Umdenken’ en anders handelen. In een laboratorium kan met nieuwe vormen van denken en handelen worden geëxperimenteerd. Dat is ook de gedachte achter M’Lab. Er is een andere tijd aangebroken in het verder ontwikkelen en bouwen aan Maastricht, als gevolg van het stagneren van de economische en demografische groei. Maar ook doordat inwoners en ondernemers steeds meer invloed willen hebben op het gebruik en de inrichting van de stad. Dit noodzaakt tot een andere manier van stadsontwikkeling waarin herbestemmen, flexibiliteit, tijdelijk gebruik, geleidelijke transformatie, duurzaamheid en cocreatie centraal staan. Het M’LAB beoogt hiervoor een katalysator te zijn, een tijdelijke impuls van maximaal 2 jaar, om de transitie naar de nieuwe vorm van stadsontwikkeling te stimuleren. Het M’LAB is van en voor de stad. Iedereen die geïnteresseerd is, wordt uitgenodigd om mee te denken en te doen. Via verschillende workshops, tentoonstellingen en symposia kan men meedenken en vooral meedoen. De start was veelbelovend. Ook de plek waar een en ander zich afspeelt past binnen de visie van de [her]ontwikkeling van leegstaande gebouwen in Maastricht. De opgave zal zijn om een en ander uit de sfeer te halen van een kleine kring van direct betrokkenen en er een echt platform van te maken. Mogelijk is dit initiatief de opmaak voor een meer burgergeoriënteerde ruimtelijke planning en kan deze benaderingswijze een integraal onderdeel worden van het eerder genoemde ‘Maastrichtse model’. **Het M’Lab initiatief is zo boeiend en belangrijk dat het niet mag verworden tot lapwerk!**

NIEUWE MANIEREN ZOEKEN

‘We hebben behoefte aan nieuwe vormen van stadsontwikkeling, oude systemen werken niet meer. In het Maastricht-LAB experimenteren we met deze nieuwe vormen. Waar kan dat beter dan in Maastricht, een stad die al meer dan 2000 jaar continu in transformatie is? Mensen met diverse achtergronden zoeken samen naar nieuwe manieren waarin herbestemmen, flexibiliteit, tijdelijk gebruik, duurzaamheid en cocreatie centraal staan.’

Gerdo van Grootheest, wethouder Maastricht

HARTENKREET ...

HOE INTERNATIONAAL IS MAASTRICHT?

‘In cijfers uitgedrukt, is Maastricht een zeer internationale stad. Maar wie de stad in het hart kijkt, bespeurt een tekort aan nieuwsgierigheid. Buitenlanders blijven buitenstaanders. De stad is gastvrij maar het is geen tweerichtingsverkeer. Het werven van mensen heeft een hogere prioriteit dan hun betrokkenheid bij de lokale gemeenschap.’
Joop de Vries, scenario-planner

SPEELT MAASTRICHT IN OP DE VERANDERENDE WERELD?

Hoe gaat Maastricht om met alle veranderingen die zich voltrekken? Worden de transformatiesignalen herkend en erkend? Wat wordt er met die signalen gedaan? Hoe worden deze signalen bekeken in het licht van de wens om als stad vooral in te zetten op ruimtelijke kwaliteit als krachtig ‘selling point’? Is er behoefte aan een verbreding en verdieping van een beleid op dit gebied? Moet het ruimtelijk kwaliteitsbeleid niet breder worden opgezet in Euregionaal verband? Kortom: hoe speelt Maastricht in op de veranderende wereld?

7.1 RUIMTELIJKE KWALITEIT KERNASPECT

Het besef groeit dat ruimtelijke kwaliteit een kernaspect is van de identiteit van Maastricht, en dat de zorg ervoor noodzakelijk is om ook in de toekomst te kunnen blijven spreken van ‘Us Sjoen Mestreech’. Ruimtelijke kwaliteit bepaalt in hoge mate sfeer en uitstraling van een stad. Ze oefent daarmee grote invloed uit op het geluksgevoel, op de goede onderlinge verhoudingen en op saamhorigheidsgevoel. Door de hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit voelen mensen zich in Maastricht thuis, wonen ze er graag en spreken met respect en waardering over hun stad. Ze zijn er trots op dat ze Maastrichtenaar zijn en in Maastricht wonen! Ruimtelijke kwaliteit oefent ook een [grote] aantrekkingskracht uit op [kapitaalcrachtige] nieuwkomers [bewoners en bedrijven]. Ze is tegenwoordig zelfs één van de meest belangrijke vestigingfactoren. Maastricht kent veel goede voorbeelden op dit gebied: Campagne, Vroendaal, Sint-Pieter en Villapark. De ruimtelijke kwaliteit leidt ertoe dat de er wonende mensen zich met de buurt en de stad identificeren, dat het gevoel wordt gestimuleerd dat men samen de buurt en de stad vormt en er ook verantwoordelijkheid voor draagt. Ruimtelijke kwaliteit is niet alleen voor het huidige Maastricht, maar ook voor de toekomst van Maastricht belangrijk. Deze kwaliteit bepaalt namelijk mede de aantrekkingskracht voor [nieuwe] economische en maatschappelijke activiteiten. Het is goed om zich dat te realiseren, want **er staat op langere termijn veel op het spel!**

7.2 EEN VERANDEREND MAASTRICHT

Plaatsvindende transformaties vragen om een aangepast ruimtelijk beleid. Er moet antwoord worden gegeven op een zich in rap tempo veranderende samenleving. Maastricht verandert [heel] snel: de stad groeit minder, wordt pluriformer qua bevolkingssamenstelling, vergrijst en verjongt tegelijkertijd, heeft te maken met een veranderende bouwopgave, wordt in toenemende mate bezocht door dagjesmensen, neemt afscheid van de zogeheten 'maakindustrie' en stelt daarvoor de kennis-economie in de plaats, heeft een universiteit die docenten en studenten uit de hele wereld aantrekt, communiceert in toenemende mate via internet [linkedin, twitter, facebook], is steeds meer aangewezen op ontwikkelingen in de Euregio en in Europa, enzovoort. Deze veranderingen zijn rechtstreeks van invloed op haar ruimtelijke kwaliteit en op het beleid op dit gebied. Als je over een wat langere tijd kijkt, zijn ook de veranderingen die al hebben plaatsgevonden goed zichtbaar. Zo hebben we gedurende de laatste decennia de volgende zaken gezien: de komst van Europese instellingen, het AZM en andere universitaire faculteiten, de uitbouw van hogere beroepsopleidingen [ook op het gebied van kunst en cultuur], de vestiging van universiteitsgerelateerde initiatieven, de overdonderende toename van ICT-activiteiten, de uitbreiding van voorzieningen voor het toerisme, onder andere door de uitbreiding van het aantal hotels en van 'B&B'-faciliteiten, de bouw van appartementencomplexen, de herbestemming van monumenten, de verduurzaming van energievoorzieningen en bijvoorbeeld de groeiende aandacht voor regionale en lokale producten. Een hoofdstuk apart is en blijft voor Maastricht de noodzaak voor het 'uitgummen' van de landsgrenzen. De Euregionale samenwerking moet beter. Maastricht kan als geen andere Nederlandse stad profiteren van haar 'ligging midden in Europa'. Dat leverde in het [verre] verleden en ook nu nog een stukje **'internationalisering'** op van de Maastrichtse bevolking, onder andere via wonen en werken over de grens, en van winkelketens, bedrijvigheid, hoger onderwijs en zeker ook de cultuursector.

TWEELEDIG EFFECT

Het effect van dit alles is tweeledig. Enerzijds houdt Maastricht bij al deze veranderingen vast aan haar eigen cultuur en tradities. Denk daarbij aan communiefeesten, processies, kerkklokken, schuttersfeesten, zang-koren, harmonieën, concoursen, buurtfeesten, Preuvenemint en kermis. Anderzijds wordt Maastricht meegenomen in de brede [inter]nationale veranderingen van deze tijd. Daarvan getuigt de toepasselijke 'upgrading' van evenementen, festivals, popconcerten, boekmarkten, congressen, kunstmarkten, musea en tentoonstellingen. Het met elkaar verbinden van dit lokale aanbod en de internationale vraag is geen sinecure. De combinatie van beide moet leiden tot iets dat enerzijds getuigt van respect voor verleden en traditie, en anderzijds voldoende ruimte laat voor een **'open mind'** ten aanzien van de toekomst. In het licht van de stroomversnelling waarmee veranderingen in de [demografische, economische, sociale, culturele en ecologische] machtsverhoudingen in de wereld en in Europa / Nederland zich voltrekken, zal die 'open mind' tevens hard nodig zijn voor het bijstellen van het instrumentarium gericht op nieuwe dynamiek in Maastricht. Ook de 'Mestreechter Geis' zal zichzelf opnieuw moeten uitvinden door daar de dimensie van openheid naar de buitenwereld aan toe te voegen.

VANUIT EEN BREED PERSPECTIEF

Ruimtelijke kwaliteit dient in een bredere context te worden gezien. Ze is aan de ene kant een doel op zich, waarvan ook vastgesteld kan worden in welke mate dat doel bereikt wordt. Er is namelijk sprake van een wisselwerking tussen ruimtelijke kwaliteit en de algemene kwaliteit van wonen en werken. Ruimtelijke kwaliteit is voor de stad een graadmeter voor kwaliteit in algemene zin. Men kan zelfs nog verder gaan en zeggen dat 'Quality of life' in toenemende mate een belangrijke voorwaarde voor de urbane ontwikkeling is. Aan de andere kant is **ruimtelijke kwaliteit ook een middel!** Namelijk om demografische, economische, sociale, culturele en ecologische doelstellingen te realiseren. Door ruimtelijke kwaliteit te borgen en uit te breiden worden gunstige condities gecreëerd voor de aantrekkelijkheid en aantrekkingskracht [vestigingsklimaat] van de stad.

7.3 MAASTRICHT IN EUREGIONAAL VERBAND

Maastricht wordt al decennialang *'Het land zonder grenzen'* genoemd. De stad wordt in Nederland [en ook daarbuiten] getypeerd als de meest Europese stad. De verklaring daarvoor moet gezocht worden in de voor Nederland perifere ligging, maar tegelijkertijd ook in de erg centrale ligging in Europa. Er zijn meer factoren die een rol spelen. Ik noem het feit dat in Maastricht in de jaren vijftig van de vorige eeuw het initiatief werd genomen tot oprichting van de Raad der Europese Gemeenten en Regio's [REGR]. Het ging om een samenwerkingsverband tussen gemeenten in Nederland, aangesloten bij de internationale organisatie *'Conseil des Communes d'Europe'* [hoofdzetel Parijs]. Dit verband was een reactie vanuit lokale besturen op een tot dan toe zich vooral van bovenaf [via nationale staten] vormend Europa. De Europese samenwerking in het kader van EGKS, EEG en Euratom werd aangevuld [en gedeeltelijk gecorrigeerd] door een samenwerking binnen Europa tussen de lokale overheden [de bestuurslaag die het dichtste bij de burger staat]. Via jumelages [tweelingsteden] en uitwisselingen op allerlei vlak werd toenadering en vriendschap gezocht tussen gemeenten en regio's in Europa. Decennialang is deze organisatie zelfstandig actief geweest vanuit Maastricht, maar is later onderdeel geworden van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten [VNG]. Door bemiddeling van de REGR zijn talrijke andere Europese instellingen in het leven geroepen, zoals een Europees Instituut voor Bestuurskunde en de Permanente Conferentie voor de Europese Stadsvernieuwing. Ik heb deze REGR decennialang geadviseerd en ook studies voor deze organisatie verricht over allerlei onderwerpen die op de Europese agenda [vooral van de Raad van Europa] stonden, zoals het natuur- en milieubeleid [N'70], de monumentenzorg [M'75] en bijvoorbeeld de stadsvernieuwing [Europees Jaar van de Stadsvernieuwing 1984]. Minstens even steekhoudend is de oprichting geweest van talrijke Europese regio-organisaties; in ons gebied van de 'Euregio Rijn-Maas' met haar bestuurskantoor in Eupen. Over het effect van deze 'institutionalisering' is heel veel te zeggen en zeker niet altijd in positieve zin. In november 2009 publiceerde de Provincie Limburg hier nog de nota *'Limburg Experimenteer-Euregio'* met een groot aantal aanmoedigingen voor een effectievere Euregionale samenwerking.

HARTENKREET ...

WAT BETEKENT MAASTRICHT UNIVERSITY VOOR DE STAD?

‘Eerst en vooral is Maastricht University de groeimotor van stad en regio. Voorts is Maastricht University bepalend voor het internationale gezicht van de stad Maastricht en draagt de universiteit zorg voor het leefklimaat van de stad. Oude gebouwen worden gerestaureerd, de binnenstad is bevolkt met studenten, hetgeen het leefklimaat aanzienlijk bevordert.’

Gerard Mols, rector magnificus Maastricht University

BELEIDSDOEL

De gemeente Maastricht wil de stad **bewust profileren in de Euregionale context**. Dat wil ze op meerdere manieren doen. In de geactualiseerde versie van 2008 van de Stadsvisie 2030 staat daarover het volgende: ‘Maastricht wil samen met de grensregio een duurzame en hoogwaardige internationale kennisregio zijn. Om dit te bereiken zijn economische, ruimtelijke en culturele structuurversterkende investeringen noodzakelijk, die ertoe dienen de internationale concurrentiepositie op het vlak van kennis en innovatie uit te bouwen en te versterken. Met aandacht voor ‘expats’ en het internationaal georiënteerde bedrijfsleven.’ Zuid-Limburg als onderdeel van de Euregio Maas-Rijn beschikt, aldus de Stadsvisie 2030, over een grensoverschrijdend perspectief zonder weerga. ‘Mensen uit heel Europa komen in deze Euregio studeren en werken: ‘braingain’. Het is hier de normaalste zaak van de wereld om zakelijk en privé nationale grenzen te passeren. In de Euregio Maas-Rijn wonen 3,7 miljoen mensen en zijn 250.000 ondernemingen gevestigd. Deze Euregio huisvest vijf universiteiten: Universiteit Maastricht, Open Universiteit Nederland, Reinland-Westfälische Technische Hochschule [RWTH] Aachen, Université de Liège en de Universiteit Hasselt [Diepenbeek]. Er zijn drie academische ziekenhuizen - Maastricht, Luik en Aken - die zijn ingeweven in het weefsel van een hoogwaardig Europees en mondiaal kennis- en zorgnetwerk. De samenwerking tussen deze instellingen is al op gang gekomen en wordt in de toekomst uitgebreid.’ Wat hier wordt gezegd over de samenwerking op kennisgebied geldt grosso modo ook voor alle andere beleidsterreinen, zoals infrastructuur, werkgelegenheid, huisvesting, natuur en milieu, openbaar vervoer enzovoort.

VIA2018 ‘DISCOVERING OUR PHYSICAL QUALITY’

De Euregionale, en meer algemeen de Europese agenda van Maastricht heeft, zoals gezegd, ook betrekking op Via2018, de kandidatuur van Maastricht [& Euregio Maas-Rijn] voor de nominatie van Culturele Hoofdstad Europa 2018. De kandidatuur van Maastricht heeft als motto **‘Europa herontdekt’**. Het Verdrag van Maastricht [1992] is al weer een hele tijd geleden. Dit vergeten hoofdstuk moet nieuw leven worden ingeblazen, samen met alle burgers uit Europa en de andere grensoverschrijdende regio’s. Met een gericht programma wordt getracht om de stad in samenwerking met de hele Euregio extra op de kaart te zetten door een grote reeks activiteiten, vooral op cultureel gebied. De voornemens en voorlopige programmering beogen de Euregionale identiteit te versterken, waarbij talenkennis, culturele diversiteit en het voorbereiden op een nieuwe [economische, sociale en culturele] positie in Europa kernpunten zijn. Er zijn vier programmalijnen uitgezet:

- *Speaking in Tongues*: communicatie niet alleen via de taal, maar ook door lichaamstaal, beeldtaal en muziek.
- *Remembering the Future*: rituelen uit het verleden verbinden met heden en toekomst.
- *Mirroring Europe*: reflecteren op de Europese identiteit.
- *Living Europe*: realiseren van verscheidenheid van levens- en leevingswijzen.

Zou het een idee zijn om er een vijfde programmalijn aan toe te voegen, namelijk **‘Discovering Our Physical Quality’**? Op die manier zouden de mensen zich [nog meer] bewust kunnen worden van gemeenschappelijkheid en diversiteit in de ruimtelijke kwaliteit van de Euregio Maas-Rijn.

VIA2018-IMPULS

Twee kanttekeningen bij dit alles. Ten eerste. De voornemens van Via2018 hebben vooral betrekking op de ‘software’, op de [culturele] activiteiten. Het zal zaak zijn om ook te zorgen voor de bijpassende ‘hardware’ waaronder vooral de verkeersinfrastructuur. De betekenis van het Via2018-project voor de Euregionale samenwerking is groot. Hier komt immers een groot laboratorium voor meer Euregionale daadkracht tot stand dat richtingwijzend kan zijn voor de manier waarop ook in talrijke andere domeinen beter samengewerkt kan worden en voor de manier waarop personen en instanties als de Kamers van Koophandel, VVV’s, universiteiten, [landschap]architecten, stedenbouwers, ondernemers en burgers aan meer vooruitzicht op succes bij het internationaal acteren geboden kan worden. Een tweede kanttekening is de volgende. De voorbereiding van Maastricht & Euregio Maas-Rijn Culturele Hoofdstad van Europa 2018 is misschien nog wel belangrijker dan de realisatie zelf. Gedurende de afgelopen maanden zijn initiatieven tot stand gekomen die niet zouden hebben plaatsgehad wanneer Maastricht zich niet kandidaat zou hebben gesteld. Ik noem dit de **‘Via2018-Impuls’**. Of Maastricht nu wel of niet Culturele Hoofdstad wordt, het is uitermate belangrijk om wat in deze periode aan grensoverschrijdende samenwerking in de Euregio Maas-Rijn geïnitieerd wordt te continueren en te intensiveren. Daar zal een grote impuls vanuit gaan voor de hele regio!

RUIMTELIJKE KWALITEIT VAN DE EUREGIO

Euregionale samenwerking is ook geboden op het gebied van de ruimtelijke kwaliteit, immers deze houdt niet op bij de gemeentegrenzen. Sterker nog, de Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit kan niet los worden gezien van die van het omliggend gebied. Een paar voorbeelden onderbouwen deze stelling.

RICHTING MEERSSEN, VALKENBURG

■ Neem de Ring van Arcadië rondom Maastricht: de buitenplaatsen en landgoederen die we langs de Maas en aan de randen van Maastricht kennen [Kasteel Bethlehem, Kasteel Jerusalem, Grande Suisse, Petite Suisse, Kasteel Geusselt, Kasteel De Hoogenweerth, Kasteel Borg-haren]. Deze kunnen en mogen we niet los zien van die welke zich bevinden in Meerssen [Vaeshartelt, Hoeve Weerterhof] en Valkenburg [Château Sint-Gerlach]. Het is een landgoederenzone van hoge kwaliteit, die zich bovendien uitstekend leent voor stadslandbouw en stadstuinteelt, gericht op regionale producten. Ga door het Geuldal, langs het Oorlogsmonument Bronsdaelgroeve, de Ronald McDonald Kindervallei [naar een ontwerp van Friedensreich Hundertwasser], het Norbertinessenklooster en de Sint-Gerlachuskerk in Sint-Gerlach. Ga verder tot in Valkenburg [aan de Geul] met zijn mergelhuizen, stadhuis, museum, kasteelruïne boven op de berg en Oud-Valkenburg.

HARTENKREET ...

NIET HOVEEL DOCH HOE EDEL

‘De paralleliteit tussen de steden Maastricht en Luxemburg is treffend: beide Spaanse, Oostenrijkse, Franse en Belgische invloeden, beide gesitueerd op het raakvlak van de Romaanse en Germaanse cultuur en beide een rijk geschakeerd cultureel erfgoed. Beide ook voormalige industrie[aardewerk] steden en vestingsteden, Luxemburg [de uitgebreide vestingwerken en de oude stad] door de Unesco erkend als werelderfgoed en recent ook vereeuwigd in een vestingmuseum. Luxemburg de afgelopen 20 jaar bovendien twee keer Culturele Hoofdstad van Europa! Naast het internationale karakter [een culturele, sociale en economische smeltkroes], ervaar je er aan den lijve ook de betekenis van meertaligheid en van een goede culturele infrastructuur. Een uitdaging voor Maastricht om die parallel door te trekken op cultureel, toeristisch en ruimtelijk terrein en daarbij, naast zorgvuldigheid, kwaliteit te laten prevaleren boven kwantiteit. Ook voor de toekomst van Maastricht geldt immers onverkort: *Forma bonum fragile est.*’

Fernand Jadoul, honorair consul van Luxemburg

174

RICHTING KANNE, BASSENGE, TONGEREN

■ Fiets langs de Jeker en ontdek hoe deze kleine rivier het landschap van Maastricht verbindt met dat van Tongeren. Ontdek het Jekerdal, de Apostelhoeve, het Château Neercanne, het grensplaatsje Kanne, het Albertkanaal, het Fort Eben Emael, de mergelgroeves, het glooiende landschap, de kleine kernen met hun kerk en kerkhof, de lintbebouwing, de toren van Eben-Ezer, de vuursteengroeve, de tumulus van Emael, het hellingbos, de watermolens, de plaats Bassenge [Bitsingen], de Sint-Lambertuskerk, Natuurreservaat De Kevie, de Romeinse en middeleeuwse omwalling van Tongeren, de Moerenpoort, de gotische Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, de schatkamer, het Sint-Catharinabegijnhof, het standbeeld van Ambiorix, het Gallisch-Romeins Museum, de herbestemming en bijvoorbeeld nieuwbouw van het Shopping Center Julianus.

RICHTING MARGRATEN, GULPEN, VAALS, AKEN

■ Rij vanuit Maastricht richting Aken en verlaat het Maasdal om op het plateau in Cadier en Keer te komen met het klooster Sociëteit voor Afrikaanse Missiën, de wijngaarden en de vakwerkboerderijen. Ga verder langs deze route in de richting van Margraten en zie het Amerikaans Militair Kerkhof, de voorbeelden van Limburgse boerderijen [gesloten hoes], het Heuvelland, de Gulpenerberg, het plaatsje Gulpen, het klooster van Wittem, het Romaanse kerkje van Lemiers, het kloostercomplex Benedictusberg [Böhm, Dom van der Laan], het politiebureau [Wiel Arets], Museum Vaals met heiligenbeelden, het Drielandenpunt, de voormalige grenspost, het Klinikum, het stationsgebouw van Aken, de stadspoorten en stadsmuren, de nieuwbouw van AachenMünchener Versicherung, de Elisenbrunnen, de stadsfontein, de Dom van Aken, de Domschatkamer, het stadhuis, de aula, de markt, het Akense theater, het Couven Haus, het Suermondt-Ludwigmuseum, de Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule, het Casino en het Aachener Wald.

7.4 MAASTRICHT 'TOEKOMSTBESTENDIG' MAKEN

De bestuurlijke verantwoordelijkheid van Maastricht valt formeel samen met de gemeentegrenzen, maar het thema ruimtelijke kwaliteit houdt niet op bij de gemeentegrenzen. Deze worden overschreden door een sterke ruimtelijke samenhang die Maastricht heeft met de buur regio's, binnen en over de grens. En dit gebied is groter dan de bovengenoemde voorbeelden van ruimtelijke samenhang over de grenzen doet vermoeden. Dit strekt zich uit over een gebied met een straal van 50 km vanuit Maastricht en dit bevat een **ruimtelijke kwaliteitsrijkdom die in Europa vrijwel nergens benaderd wordt**. Tot dit gebied behoren behalve Sittard-Geleen, Valkenburg, Heerlen-Kerkrade in Nederland, ook de plaatsen Visé, Herstal, Liège in Wallonië, Tongeren, Hasselt en Genk in Vlaanderen; en Aken in Duitsland. **De toekomst van Maastricht ligt voor een groot deel juist in deze Euregio!** Door de hiervoor aangegeven grens van 50 km met nog eens 50 kilometer op te rekken, ontstaat een nog imposanter gebied: Keulen en Düsseldorf,

175

TAALSIGNAAL

‘Via lingua: Frans en Duits in Zuid-Limburg verplicht terug in voorgezet onderwijs! Doel: de Zuid-Limburgers boven zichzelf uitdagen. Signaalwerking: Zuid-Limburgers neem de Euregio/ Europa serieus. Den Haag: wij lossen onze typische problemen zelf op. De burens: wij leren Frans en Duits en jullie? Brussel: jullie willen toch meer Europa. Niet te missen ‘kapstok’: Via2018.’

Harry Welters, repatriant

Antwerpen en Brussel en ook Eindhoven mogen dan meedoen. Alleen al het aantal beschikbare vliegvelden wordt dan bijna nog groter dan het aantal kathedralen.

AMBITIE

Er staat veel op het spel. De Europese Unie gaf in haar toekomstvisie ‘EU2020’ aan dat Europa zijn uiterste best zal moeten doen om in de toekomstige ‘global world’ mee te kunnen blijven doen. Citaat: ‘Dit is het moment van de waarheid. Europa moet nu durf en daadkracht aan de dag leggen’. Geldt dat ook niet - breed benaderd - voor de Maastrichtse samenleving? En moet daarom niet alle nieuw of te herzien beleid van het lokaal bestuur getoetst worden aan de potentie die het heeft om ook Maastricht ‘toekomstbestendig’ te maken? Het antwoord op die vraag mag niet ontkennend zijn. Voor zover het de **ruimtelijke kwaliteit aangaat, moet die beleidsmatig zo worden gepositioneerd dat het zich tot een aansprekende factor van het Maastrichtse vestigingsklimaat kan ontwikkelen**. Kritische meetpunten daarbij zijn: de mate van ‘aansprekingskracht’ van ruimtelijke kwaliteit, de verbindingskracht van ruimtelijke kwaliteit, dat wil zeggen de mate waarin dit aspect overkoepelend kan zijn voor alle betrokkenen en het omzettingspotentieel van ruimtelijke kwaliteit, dat wil zeggen de mate waarin het ruimtelijke kwaliteitsaspect omzetbaar is in reële toepassingsmogelijkheden. Maar voor de ‘toekomstbestendigheid’ van het lokaal beleid is meer nodig dan het herpositioneren van de ruimtelijke kwaliteitsagenda. Zeker ook de Euregionalisering van de economie moet daarbij versterkt aan bod komen.

INTER- EN INTRA-URBANE RIVALITEIT

De concurrentie tussen steden, de **inter-urbane rivaliteit**, leidt tot grotere onderlinge verschillen, op een schaal van creatieve ‘hot spots’ tot steden waar op demografisch, economisch en maatschappelijk gebied vrijwel niets meer gebeurt. Die laatstgenoemde steden zijn de ‘verliezers’, maar dat betekent wellicht niet meer dan dat ze in rustig[er] vaarwater terechtkomen, waar het goed toeven is. Uiteindelijk zijn het de bewoners, die beslissen waar ze willen wonen en werken. Iedereen optimaliseert de eigen situatie voor zichzelf en voor zijn huishouden. De ‘winnaars’ kunnen mogelijk met hyperactiviteit en moeizame integratie te maken krijgen; het kunnen steden worden die maatschappelijk gezien uit los zand bestaan. De rivaliteit geldt behalve voor steden onderling ook tussen buurten in een stad, met andere woorden **intra-urbane rivaliteit**. Binnen Maastricht is er bijvoorbeeld de tegenstelling tussen elitebuurten en Vogelaarwijken, tussen oude en nieuwe buurten, tussen binnenstad en buitenwijken, tussen ‘stenige’ buurten en groene buurten. In de praktijk speelt deze competitie zich af rondom de kwaliteit en ‘uitstraling’ van de woningen en van de openbare ruimte, maar zeker ook rondom aard, karakter en omvang van voorzieningen [winkels, bibliotheek, huisarts, apotheek, buurtcentrum] en rondom aspecten als het terugdringen van overlast, verkeershinder en overmatige drukte [bijvoorbeeld bij evenementen]. Om een variant op de slagzin: ‘Zuid-Limburg, je zult er maar wonen’ te hanteren: **‘Maastricht, je zult er maar wonen’**, maar dan is het wel de vraag waar je in Maastricht woont!

VENSTERS WAGENWIJD OPEN

‘Als Maastricht en de Euregio Maas-Rijn in 2018 Culturele Hoofdstad van Europa worden, dan heeft de stad en het gebied een instrument in handen om haar vensters wagenwijd open te zetten. In zo’n stad, in zo’n gebied wil een mens graag wonen.’

Guido Wevers, artistiek directeur Maastricht & Euregio Maas-Rijn kandidaat Culturele Hoofdstad van Europa 2018

INTER- EN INTRAREGIONALE RIVALITEIT

Maastricht raakt in toernemende mate verweven in een Euregionale setting. Het quasi wegvallen van de binnengrenzen in Europa heeft in principe de uitwisseling van personen en goederen gemakkelijker gemaakt. Zo zijn de grensposten opgeheven en is de infrastructuur via Trans Europese Netwerken [TEN’s] sterk verbeterd. Desondanks lukt het wat de Euregionale samenwerking betreft toch nog niet zo goed. Voor allerlei zaken blijven de steden in deze Euregio erg afhankelijk van de nationale regeringen. Allerlei grensoverschrijdende vormen van samenwerking verlopen moeizamer dan gedacht en gehoopt. De positie van Maastricht moet naar de toekomst steeds meer in relatie worden gezien tot die van de omringende steden, zoals Geleen-Sittard, Heerlen-Kerkrade, Aken, Luik, Tongeren, Genk en Hasselt. Al deze steden proberen zich sterk te maken in de Euregio en gaan de concurrentie met elkaar en met Maastricht aan. De noodzaak tot gezamenlijk optrekken in de Euregio wordt vooral gevoeld als er initiatieven worden genomen waarbij de steun van de andere steden wenselijk is, zoals bij Via2018, Manifesta 9 en Wereldtentoonstelling 2017. In dat opzicht is er op dit schaalniveau ook sprake van rivaliteit: enerzijds **‘interregionale rivaliteit’** en anderzijds **‘intraregionale rivaliteit’**.

7.5 RUIMTELIJKE KWALITEIT IN ALLE GELEDINGEN

In alle geledingen van Maastricht wordt gewerkt aan verbetering en uitbreiding van ruimtelijke kwaliteit. Het stadsbestuur speelt in deze een belangrijke rol. Zij beschikt over beleidsinstrumenten om actief iets aan en voor ruimtelijke kwaliteit te doen. Zij stelt stedenbouwkundige plannen op [of laat deze opstellen], zij maakt structuur- en bestemmingsplannen, zij faciliteert of ontmoedigt bouwplannen van particuliere initiatiefnemers, zij zorgt voor de inrichting van de openbare ruimte, zij stelt beeldkwaliteitplannen op, zij stelt architectuurnota’s op, zij organiseert architectuurprijsvragen, zij kent architectuurprijzen toe, verricht talrijke andere wettelijke en buitenwettelijke taken op het gebied van de ruimtelijke kwaliteitszorg en zij heeft een Welstands-/ Monumentencommissie die oordeelt over [ver]bouwplannen. Niet alleen de lokale overheid speelt in deze een belangrijke rol, ook de particuliere sector. Want veel plannen worden gemaakt op initiatief van particuliere opdrachtgevers: bedrijven, banken, beleggers, projectontwikkelaars, woningcorporaties, schoolbesturen, horecabedrijven, culturele instellingen en gewone burgers. Het samen optrekken van overheid en bedrijfsleven krijgt doorgaans gestalte in PPS-constructies. Vrijwel alle grote projecten in Maastricht worden door de private en publieke sector gezamenlijk gefinancierd. De verdeling van lasten en baten is daarbij een steeds weer terugkerend discussiepunt.

7.6 RUIMTELIJK KWALITEITSBELEID IN EEN EUREGIONALISERENDE WERELD

Maastricht verandert. Bestaande ruimtelijke kwaliteit staat onder druk, maar nieuwe omstandigheden bieden kansen. Maastrichts ruimtelijke kwaliteit is uitzonderlijk en is daarmee ‘goudgeld’ waard. Passende antwoorden op gewijzigde omstandigheden kunnen nieuwe ruimtelijke kwaliteit stimuleren. Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit kan aangevuld worden met de ruimtelijke kwaliteit die zo ruim vertegenwoordigd is in de Euregio. **De aanwezige parels moeten nog door een snoer met elkaar worden verbonden! 1+1 wordt dan 3!**

BIJSTELLING EN AANVULLING

Maastricht in een Euregionaliserende wereld is een perspectief dat zeker ook van het gemeentebestuur vraagt om bijstelling van en aanvulling op het ruimtelijk kwaliteitsbeleid. Bijstelling in de zin van het nog meer bewust worden van de rijke Maastrichtse ruimtelijke kwaliteit en van de verleidingsfunctie daarvan voor nog meer samenwerking op dit terrein met de nabuurlanden. Een en ander moet leiden tot een aansprekende aanvulling en opwaardering van het gezamenlijke Euregionale arsenaal aan ruimtelijke kwaliteitselementen. Op welk punt van de ‘**dynamiek-index**’ voor samenwerking met de Euregio zit Maastricht op dit moment eigenlijk? Moet hier nog iets, nog veel of nog heel veel gebeuren? Met de [uitgebreide] rijkdom, met die grote hoeveelheid schatten kan deze Euregio concurreren met Toscane, Andalusië, Sicilië, de Loires-treek en noem maar andere belangrijke cultuurregio’s in Europa op. Het is even wennen: de Maastrichtse ramen, die nu al op een kier staan, gaan helemaal open: naar de Euregio, naar Europa en naar de hele wereld. Een evenwichtige combinatie van lokale, interlokale en globale oriëntatie lijkt geboden om enerzijds chauvinistisch ‘lokalisme’ te vermijden en de stad anderzijds te behoeden voor nivellerend ‘globalisme’. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan!

ÉÉN GEZAMENLIJKE OPENBARE RUIMTE

'Maastricht erkent op papier al jaren het belang van de Euregio, maar heeft ook een trekkersrol te vervullen bij het concretiseren daarvan. In het proces Maastricht kandidaat Culturele Hoofdstad Europa 2018 samen met de Euregio Maas-Rijn, is de vrijblijvendheid omgezet in echte samenwerking op vele fronten [ook financieel]. Ruimtelijk is een belangrijke stap gezet: "De Euregio is één gezamenlijke openbare ruimte".'

Huib Smeets, bestuursvoorzitter Stichting Maastricht Culturele Hoofdstad 2018

WAT DOET DE GEMEENTE AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT?

Ruimtelijke kwaliteit was en is voor de stad Maastricht van wezenlijk belang. Voor de toekomst, zo betoog ik, zal dat in nog versterkte mate gelden. Maar wat doet de gemeente aan ruimtelijk kwaliteitsbeleid? Is het een zaak die leeft? Is men op politiek en bestuurlijk niveau overtuigd van het belang ervan? Wat wordt er concreet gedaan en is dit ook voldoende? Ik ga in op de politiek-bestuurlijke, de ontwerpende en administratieve aspecten van het gemeentelijke ruimtelijke kwaliteitsbeleid. In theorie is er reden tot optimisme; in de praktijk moeten hier en daar vragen worden gesteld naar de relatie tussen droom en werkelijkheid.

8.1 LOKALE POLITIEK EN LOKAAL BESTUUR

LOKALE POLITIEK

De zorg voor de instandhouding van bestaande en de creatie van nieuwe ruimtelijke kwaliteit mag men in de eerste plaats verwachten van lokale politiek en lokale bestuur. De lokale politiek is op dit terrein behoorlijk actief, maar tegelijkertijd ook [licht] verdeeld over het absolute en relatieve belang van ruimtelijke kwaliteit. Veel politieke partijen in Maastricht staan positief tegenover ruimtelijke kwaliteit en het belang ervan voor de stad. Sommige politieke partijen kennen er niet de hoogste prioriteit aan toe en zetten eerder in op zaken als werkgelegenheid, lokale economie en ruimte voor de markt. Zij vinden het thema weliswaar belangrijk, maar willen een bescheiden rol van de overheid. Mijn ervaringen zijn dat het overgrote deel van de politieke partijen in Maastricht zich [minstens verbaal] positief opstelt tegenover ruimtelijke kwaliteit. Ik heb dat steeds kunnen constateren toen ik als voorzitter van de Welstands-/Monumentencommissie, samen met mijn commissieleden en de leden van de raadscommissie, een rondgang door Maastricht maakte. Ik had bovendien niet de indruk dat de positieve houding ten opzichte van ruimtelijke kwaliteit slechts bij woorden bleef.

nota
architectuur-, de
monumenten- en keuze
welstandsbeleid voor
gemeente kwaliteit
maastricht

LOKAAL BESTUUR

Het lokaal bestuur, i.c. het College van B&W hecht [grote] waarde aan ruimtelijke kwaliteit en is er zich ook van bewust dat dit een kritische succesfactor van Maastricht is. Dat is al decennialang het geval, maar is nog eens expliciet benadrukt in de nota *'De keuze voor kwaliteit; Nota architectuur-, monumenten- en welstandsbeleid'* [Maastricht, 1998], in de *'Welstandsnota Maastricht'* [Maastricht 2004] en in de culturele erfgoednota *'Springlevend verleden'* [Maastricht, 2008]. Voor zover tussen de portefeuillehouders onderlinge verschillen van opvatting zijn, hangen deze samen met de relatieve prioriteit die de coalitiepartners hieraan toekennen. Daarbij moet ruimtelijke kwaliteit, voor het aspect hoeveelheid en kwaliteit van aandacht die er aan wordt besteed, de strijd aangaan met economie, werkgelegenheid, milieu, duurzaamheid, enzovoort.

AMBTELIJKE ORGANISATIE

Ook binnen de ambtelijke organisatie leeft het thema ruimtelijke kwaliteit, maar op een zeer diverse manier. Het ruimtelijke kwaliteitsaspect huist in veel kamers en heeft veel loketten. Dit leidt niet zelden tot verkokerde aandacht voor het beleid met betrekking tot de ruimtelijke kwaliteit. Binding aan externe belangen levert hierbij niet zelden een extra complicatie op. Sommige afdelingen hebben slechts zijdelings met ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke kwaliteitszorg te maken. Andere ontnemen juist hun functie aan het feit dat ze zich er direct mee bezig houden. Tot deze laatste behoren de gemeentelijke stedenbouwers.

GEMEENTELIJKE STEDENBOUWERS

Wie een beetje vertrouwd is met dit onderwerp weet dat op het gebied van stedenbouw de laatste jaren fundamentele veranderingen hebben plaatsgevonden. Functie en rol van de gemeentelijke stedenbouwers zijn veranderd. Ik zal dat zo meteen nader toelichten. Maar nu kan ik al zeggen dat er in gemeenteland sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw heel veel veranderd is in hun positie en rol. In een aantal gemeenten is de eigen stedenbouwkundige dienst opgeheven of aanzienlijk afgeslankt. Daar waar de dienst is blijven bestaan, speelt hij een minder prominente rol. Bij PPS-constructies wordt vaak gebruik gemaakt van externe stedenbouwkundigen. Vroeger waren er gemeentelijke stedenbouwkundige diensten die zelf de stedenbouwkundige plannen maakten. In de loop der tijd is er, mede door de sterk toenemende complexiteit van de materie en toenemende kwaliteitseisen, steeds meer een beroep gedaan op externe coryfeeën. Toch is er ook **behoefte aan eigen gemeentelijke stedenbouwers** om de grote lijnen in de gaten te houden in het kader van een duidelijke stadsvisie. Externe stedenbouwers kunnen in het planvormingsproces best als gesprekspartner fungeren, maar de gemeente moet zelf een samenhangende visie hebben op de toekomst van de stad.

VERGUNNINGVERLENERS EN HANDHAVERS

Een categorie ambtenaren die mogelijk niet direct in verband wordt gebracht met ruimtelijke kwaliteit zijn de vergunningverleners [en ook de handhavers]. Deze ambtenaren handelen aanvragen voor vergunningen op het gebied van bouwen en wonen, monumenten, ambulante handel, horeca, evenementen en dergelijke vaak zelfstandig af. Ze zijn daartoe

PARADOX

‘Het Vrijthof, het mooiste plein van Nederland, is een open en spatieus plein met panoramisch zicht op Sint-Servaas- en Sint-Janskerk. Dit karakter mag niet worden aangetast, ook niet tijdens evenementen. Voor het Vrijthof geldt de paradox: Vol=Leeg en Leeg=Vol.’

Piet Nelissen, betrokken Vrijthofbewoner en -observant

door het college van B&W gemandateerd. Ik zal het handelen van deze categorie ambtenaren straks tegen het licht houden. Daarbij komt de vraag aan de orde hoe serieus door ambtenaren in de dagelijkse praktijk met ruimtelijke kwaliteit rekening wordt gehouden. In deze sfeer doet zich het probleem voor van wat in de bestuurskunde bekend staat onder de namen: ‘bureaupolitiek’ en ‘cliëntelisme’.

8.2 GEMEENTELIJKE STEDENBOUWERS

In de loop van de jaren tachtig van de 20ste eeuw is stedenbouw door de lokale overheid wat buiten de deur gezet, ook in Maastricht. Gemeentelijke stedenbouwers vloeiden af en daarvoor in de plaats kwamen [externe] stedenbouwkundigen om een kwalitatieve impuls te geven aan een vernieuwende stedenbouw. In Maastricht werd eind jaren tachtig en begin jaren negentig een stedenbouwkundige aangetrokken [Rein Geurtsen] die door middel van onderzoekend ontwerpen en het maken van beeldende plannen gebaseerd op een nauwkeurige stadsanalyse, kans heeft gezien om op cruciale plekken in de stad boeiende plannen te maken. ‘Ontwerpen door de schalen heen’ en ‘het primaat van de stedenbouw’ zijn als adagia kenmerkend voor die periode. Over de huidige positie en rol van de gemeentelijke stedenbouwkundigen heb ik in het kader van een stedenbouwproject van het Stimuleringsfonds voor de Architectuur gesprekken gevoerd met gemeentelijke functionarissen, maar ook met gemeentelijke stedenbouwkundigen. Deze gesprekken hebben mijn inzicht in hun positie en rol verdiept. Op basis daarvan ben ik in staat om in te schatten wat de gemeentelijke dienst betekent voor de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht.

EROSIE ‘MIDDENGEBIED’

Vanaf 2000 is er in Maastricht sprake van een zekere erosie van wat wordt genoemd het ‘middengebied’ van de stedenbouw. Dat wil zeggen dat de gemeentelijke stedenbouwer nog wel sturing geeft op het totale stedelijke niveau en dat plannen voor de openbare ruimte nog wel zelf worden gemaakt, maar de wat grotere ontwikkelingsplannen worden vaak [niet altijd] uitbesteed aan externe stedenbouwkundige bureaus, architecten of aan supervisors. Deze zijn aangewezen door de opdrachtgever, geselecteerd door de deelnemers aan een PPS-constructie of ook wel aangesteld op basis van aanwijzingen van gemeentelijke projectleiders. Men wil een externe stedenbouwer [of architect] hebben die door alle partijen wordt geaccepteerd. Indien de gemeente een van de opdrachtgevers is, of als er sprake is van een PPS-constructie, heeft zij vanuit dien hoofde uiteraard invloed op de keuze van de externe stedenbouwkundige of architect.

PASSEN BINNEN MAASTRICHTSE RUIMTELIJKE CONDITIES EN AMBITIES

In Maastricht wordt, vanuit een sterk zelfbewustzijn bij de ruimtelijke planontwikkeling niet primair voor avant-gardistische plannen gekozen. Bij de keuze van externe stedenbouwkundigen wordt daar rekening mee gehouden. De plannen moeten passen binnen de karakteristieken van de Maastrichtse ruimtelijke condities en ambities. Men wil niet

hijgerig achter de nieuwste trends op dit gebied aanlopen. Er is grote variëteit in het al dan niet aantrekken van externe stedenbouwkundigen of architecten. Op bouwplanniveau worden de gemeentelijke stedenbouwers veelal geconfronteerd met al gemaakte keuzes. Indien dat niet het geval is, dan kunnen ze wel namen noemen van potentiële ontwerpers, maar een plan mag niet worden toegeschreven naar een bepaalde ontwerper. Bovendien speelt de kwestie van de openbare aanbesteding die de uiteindelijke keuze mee bepaalt. Daar waar het grotere gebiedsontwikkelingen betreft, of de inrichting van de openbare ruimte, hebben de gemeentelijke stedenbouwers meer invloed op de keuze van planontwerpers.

8.3 PARTNERS IN PROCES

In de plannen die door externe ontwerp bureaus worden opgesteld, zijn de gemeentelijke stedenbouwers partners in het proces geworden. Dit roept de vraag op wat in die situatie van de eigen gemeentelijke stedenbouwers mag en moet worden verwacht. Naar hun mening is het zo dat je je bij zo'n planproces niet moet laten meeslepen, maar een eigen geluid moet laten horen. In je specifieke rol lever je kennis over de lokale situatie, maar bewaak je ook de samenhang tussen project en stad. Als gemeentelijke stedenbouwer ben je de inhoudelijke schakel tussen het project en de eigen organisatie, zo wordt gesteld.

FORMULEREN VAN RANDVOORWAARDEN

Voor gemeentelijke ontwerpers die eerder bij een particulier bureau hadden gewerkt, was het in het begin zoeken naar wat precies hun rol moest zijn. Ze waren gewend om te ontwerpen, maar nu werd gevraagd om die rol anders in te vullen: niet zelf meer ontwerpen, althans minder, en meer een rol spelen bij het formuleren van randvoorwaarden en het begeleiden van het planproces.

PROCESBEGELEIDER

Naarmate ze meer inzicht hebben gekregen in rol en positie van de gemeente bij ruimtelijke planontwikkeling en het proces beter overzien, wennen ze aan de rol van procesbegeleider. Te meer omdat ze ontdekken dat ze meerwaarde hebben door achtergrondinformatie die ze hebben over de opgave en ook beter de complexiteit en de eigenheid van de opgave kunnen overzien. Dit type kennis en inzicht van de gemeentelijke stedenbouwer zorgt ook voor continuïteit.

FASE IN PLANVORMINGSPROCES

De rol van de gemeentelijke stedenbouwer en buitenruimteontwerper varieert ook per fase van het planvormingsproces. Hij is vaak sterk betrokken in de fase van het definiëren van de opgave [definitiefase]. In de planontwikkelingsfase speelt hij een rol ten aanzien van het formuleren van uitgangspunten en voorwaarden, maar bij de uitwerking komt het accent te liggen op de externe stedenbouwer of architect, terwijl in de realisatiefase veel aan de uitvoerders wordt overgelaten. Een nadeel van deze procesgang is dat van gemeentezijde weinig controle op de realisatiefase is. Soms worden kwaliteiten niet waar gemaakt en zijn de mogelijkheden vanuit de gemeente om die als nog te garanderen beperkt.

INTEGRATOR

Als gemeentelijke stedenbouwer heb je, zo wordt gezegd, met allerlei disciplines te maken. Je moet binnen de gemeente allerlei informatie gaan inwinnen, je moet gaan shoppen bij milieu, bij cultureel erfgoed, bij verkeer enzovoort. Je bent in feite een integrator. Als gemeentelijke stedenbouwer beschik je daardoor over kennis waar externen minder gemakkelijk aan komen. Zo ken je de gemeentelijke situatie goed en ken je de planlocatie door en door. Bovendien bewaakt de gemeentelijke stedenbouwer de chirurgische ingrepen in de stad en zorgt voor continuïteit wat betreft de lange termijn ontwikkeling van de stad. Belangrijkste taak van de gemeentelijke stedenbouwer is om ervoor te zorgen dat ruimtelijke ontwikkelingen bestendig zijn. Hoe doet de gemeentelijke stedenbouwer dat? Door er voor te zorgen dat ruimtelijke ontwikkelingen aanstuurbaar zijn en dat vooral ook blijven.

8.4 ONTWERPENDE ROL

Er is ooit, in het kader van bezuinigingen, door de raad gesteld dat de gemeente niet zelf moet ontwerpen. Volgens de gemeentelijke stedenbouwers werkt dat niet en is dat ook niet wenselijk. De gemeentelijke stedenbouwer beweegt zich in het spanningsveld tussen sterk wisselende actuele [politieke] vraag en met veel grotere golfbewegingen op en neer gaande maatschappelijke ontwikkelingen. Het is logisch dat hij zijn rol voortdurend moet aanpassen. Een ding blijft echter onveranderd: de integrerende rol die hij heeft in ruimtelijke processen en de focus daarbij op de lange termijn. Het ruimtelijk ontwerp wordt ingezet als belangrijkste instrument om daarin te kunnen sturen. Ontwerpen is sturen en sturen is ontwerpen. Je moet vaak ook eerst zelf ontwerpen om de plek te begrijpen, om de opgave aan te voelen. Dus, ondanks de verschuiving van de rol van gemeentelijke stedenbouwer in de richting van procesbegeleider [randvoorwaarden stellen en toetsen], moet hij zelf mee blijven ontwerpen. Hij moet ervoor zorgen dat hij het ontwerpen blijft beheersen waardoor hij ook kan sturen. Het opstellen van randvoorwaarden en het beoordelen van plannen zijn pas goed mogelijk als jezelf ook goed kunt ontwerpen.

TIJDSBESTEDING

De tijd die de gemeentelijke stedenbouwer aan het eigenlijke ontwerpen [schetsen, tekenen, CAD] besteedt, wordt geschat op ongeveer 10% van de werktijd. De overige tijd wordt gevuld met het verzamelen van materiaal bij andere afdelingen, het voeren van overleg met andere afdelingen, het begeleiden van planprocessen, het binnen en buiten presenteren van plannen, het formuleren van randvoorwaarden en uitgangspunten, en het toetsen van plannen op die uitgangspunten. Hoe de tijd precies gevuld wordt, varieert sterk per opgave: nu eens wordt er veel tijd besteed aan overleg en bij een andere opgave moet er bijvoorbeeld meer tijd worden gestoken in het ontwerpen zelf. Tussen de gemeentelijke stedenbouwers onderling zijn er ook verschillen in accenten die zij leggen, wat ook weer afhankelijk is van het type opgave waarmee ze worden belast.

RESTAUREREN IN MAASTRICHT

'Bij restauraties in Maastricht gaat het zelden alleen om instandhouding, maar ook altijd om herbestemming en daarmee samenhangende transformatie. Hergebruik van bestaande gebouwen zit de vestingstad Maastricht al eeuwen in het bloed. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat juist de Maastrichtenaar Jhr. Victor de Stuers in 1873 de basis legde voor de hedendaagse monumentenzorg in Nederland onder het motto dat een gebouw het beste beschermd wordt door het te herbestemmen.'

Rob Brouwers, architect / interieurarchitect

STERKE REGIEROL BIJ GEMEENTE

‘Maastricht moet kiezen voor een ontwikkelingsstrategie, die evenwicht moet realiseren tussen dynamiek en beheer, tussen de uitbouw van een hoogwaardig woon- en werkklimaat en de koestering van de attractieve stad. Dit alles met veel aandacht voor de culturele rijkdom van het stedelijk landschap. “Kwaliteit als opgave”, met samenhang tussen stad en landschap, tussen stedelijke ruimte en bebouwing, tussen grandeur en intimiteit, met daarnaast het benutten van het verschil in karakteristiek tussen beide rivieroever.’ ‘Dit citaat uit de Structuurvisie Maastricht 1990/2000, laat zien dat de hartenkreet: “Maastricht: inzetten op ruimtelijke kwaliteit” een echo uit het verleden is. De waarheid is dat behalve het helder formuleren van ambities, het uitvoeren van die ambities en het daarvoor noodzakelijke stedelijke ontwikkelingsmanagement het uiteindelijke resultaat bepaalt. Dit betekent een sterke regierol bij de Gemeente en het realiseren en bewaken van een creatief proces dat stadsontwikkeling heet. Een procesmanagement, door dik en dun door de politiek gesteund, dat kwaliteit tot een beslissende factor maakt. Door alle lagen van de besluitvorming, van eerste plan tot laatste baksteen, door alle “koninkrijkjes” heen. Een herkenbare regisseurs- en opdrachtgeversrol in de top van het apparaat is belangrijk, onder andere gesteund door een kleine, maar slagvaardige groep stedenbouwers, met grote stadsontwerpende capaciteit en dito communicatiekracht. Datzelfde geldt voor de discipline verkeer, waar altijd het gevaar dreigt van geïsoleerd functioneren. En steeds centraal staat: de openbare ruimte als aangrijpingspunt. Het betekent, ook in tijden van crisis, een organisatie die het dilemma van flexibiliteit én volharding, van publiek én private samenwerking, van stilstand én groei, weet te tackelen met één leidende gedachte. Het gaat om de kwaliteit die vandaag zichtbaar wordt en op lange termijn houdbaar en zichtbaar blijft. Het gaat om de “longue-durée” is voor Maastricht van levensbelang.’

Huub Smeets, oud-directeur Stadsontwikkeling en Grondzaken Maastricht 1988-2000

KOESTEREN EN EXPOSEREN

‘Als galerie koester en exposeer je je kunstwerken. Zou Maastricht met haar binnenstad ook moeten doen!’

Monique Thelen, galleriste OL-Vrouwegalerie

WIE IS UITEINDELIJK VERANTWOORDELIJK?

Verder wordt opgemerkt dat het tegenwoordig niet meer zo is dat je als ontwerper bij alle fasen van het planproces betrokken wordt en dat je een soort eindverantwoordelijke bent. Opvallend daarbij is dat er niet direct wordt verwezen naar de directie van de Dienst, maar eerder naar de eigen verantwoordelijkheid. Het lijkt alsof niet alleen de gemeente de regie op stedenbouwkundig gebied uit handen heeft gegeven, maar ook de directie een en ander vooral aan de individuele stedenbouwkundigen overlaat. De opgave is over allerlei partijen en personen verdeeld, met het risico dat uiteindelijk niemand meer voor het totaalresultaat verantwoordelijk is. Bij sommigen leidt dit tot een gevoel van vervreemding ten opzichte van het eindproduct. Men voelt zich emotioneel minder met dat eindproduct verbonden. Vanuit hun beroepsmotivatie en beroepsethiek wordt soms tot in de details gegaan om op die manier kwaliteit te borgen. Dat kost veel tijd en energie, terwijl daar op het niveau van de dienst vaak nogal nonchalant mee wordt omgegaan.

8.5 VERLIES STATUS

Door boven omschreven ontwikkelingen hebben gemeentelijke stedenbouwers het gevoel dat hun vakgebied binnen de eigen dienst aan status heeft ingeboet. Ze mogen over het plan nog een aardig sausje heen gooien om het mooi te maken, maar zij moeten zich vooral meegaand opstellen en niet te kritisch worden. De huisvesting van de gemeentelijke stedenbouwers wordt gezien als een indicatie voor hun status: ze hebben een ‘gewone’ werkplek; er is geen ruimte voor specifieke onderdelen van de vakuitoefening, zoals ruimte voor maquettes of grote tekeningen. Het lukt de gemeentelijke stedenbouwers niet om zo’n typische ruimte die bij de werksfeer past, een atelier, af te dwingen.

KENNIS VAN ANDERE DISCIPLINES VEREIST

Het werken met andere disciplines en integraal ontwerpen impliceert dat je ook kennis moet hebben van andere disciplines, zo stellen de gemeentelijke stedenbouwers. Anders word je meteen aan de kant gezet, omdat bijvoorbeeld een wettelijke regel iets niet toestaat. Je moet met andere disciplines in debat kunnen gaan, waarbij het vormgevende deel door de andere disciplines vaak als subjectief wordt gezien. Dit impliceert dat je toch ook kennis op andere terreinen moet hebben om argumenten uit die hoeken te kunnen pareren. Gemeentelijke stedenbouwers hebben veel te maken met juridisering en standaardisering, waardoor hun werk steeds meer aan banden wordt gelegd. De gemeente is bevreesd voor eventuele rechtszaken, waardoor gevraagd wordt zich strikt aan regels, wetten en normen te houden. In dat licht is het van groot belang, dat ze hun ontwerpvaardigheid en hun ambachtelijkheid bewaken, zo stellen zij. In de praktijk werkt het vaak anders. Als voorbeeld: de kennis van aanleg van bestratingen en beplantingen holt achteruit; en dus ook het vermogen om de uitvoering goed te begeleiden en te toetsen. Men geeft soms veel te veel invloed aan aannemers. De laatste vakmensen binnen ons domein, zo stelt men, gaan binnen afzienbare tijd met pensioen. Het is zaak om nu nieuwe, jonge krachten op te leiden en in te werken.

8.6 GEWIJZIGDE STEDENBOUWKUNDIGE OPGAVE

De zich wijzigende rol van gemeentelijke stedenbouwers wordt mede gezien tegen de achtergrond van verandering in de stedenbouwkundige opgave. Om het simpel te stellen: vroeger ging het om grote uitbreidingen aan de rand van de stad op zogeheten maagdelijk terrein. De huidige opgave is veel meer gericht op herstructurering van de bebouwde ruimte waar veel belangen spelen en waar talrijke actoren opereren. De opgave is daardoor veel complexer geworden. Vroeger speelde deze zich af op een groot schaalniveau, terwijl het tegenwoordig vaak gaat om gevoelige invullingen in het bestaande stedelijke weefsel. Vroeger geloofde men in de maakbaarheid van de samenleving en was er sprake van een eenduidig maatschappijbeeld. De burger voegde zich gemakkelijker naar wat anderen vonden dat goed was. Tegenwoordig gelooft men steeds minder in die maakbaarheid. De mensen zeggen zelf wel wat goed voor hen is.

VERSCHUIVING IN BENADERING

Niet alleen in de aard, maar ook in de benadering van de opgave is sprake van een duidelijke verschuiving. Er wordt in tegenstelling tot vroeger meer gedacht in termen van programma’s en minder in termen van ruimtelijke beelden. Het onderzoek beperkt zich tegenwoordig vaak tot de programmatische opgave, terwijl juist ook een analyse van de ruimtelijke karakteristieken van de plek van belang is. Elke gemeentelijke stedenbouwer kiest daarbij zijn eigen weg. Er is geen specifieke methode door de afdeling ontwikkeld. Bovendien is elke opgave zo uniek dat ook steeds wisselende onderzoeksgegevens relevant zijn. Nu eens is dat de historiciteit van de plek, dan weer het bouwen voor een specifieke groep. Er wordt opgemerkt dat het onderzoek naar hoe een plek zich moet verhouden tot het geheel, een structuur- en ontwerpdiscussie, best wat meer ontwikkeld zou kunnen worden. Onderzoek krijgt binnen de afdeling weinig aandacht. Leidinggevend en zijn vaak generalisten met weinig vakinhoudelijke kennis van het metier van stedenbouw. Sociologisch en statistisch onderzoek wordt binnen de gemeente niet of nauwelijks meer gedaan, terwijl juist deze kennis voor de toekomstige benadering van de ontwerpogave van groot belang is.

VERZAKELIJKING WERKKLIJMAAT

Gemeentelijke stedenbouwers signaleren ook een verschuiving in de wijze waarop binnen de dienst met hun vakgebied wordt omgegaan. De tijd is voorbij dat een bepaalde persoon, een stadsarchitect, de regie voerde en alle touwtjes in handen had. In die tijdperiode werd geacht aan de maakbare samenleving en aan beeldende plannen met veel aandacht voor de kwaliteit van de openbare ruimte. Daarvan is in de huidige opzet bepaald geen sprake. Er heeft een verzakelijking van het werken plaatsgevonden. Je moet voor alles een opdracht krijgen. In dat geheel van opdrachten is er weinig ruimte meer voor onderzoek van meer algemene aard, bijvoorbeeld het ontwikkelen van ideale plattegronden, ideale groenstructuren. Er zou ook meer ruimte moeten zijn voor evaluatie, in de zin van wat was het doel, wat is er van terecht gekomen, hoe worden gebouwen en omgevingen gebruikt en welke conclusies kunnen daaruit voor nieuwe plannen worden getrokken?

ZELF STUDIEUZE INITIATIEVEN NEMEN

Er worden ook nauwelijks nog externe [onderzoek]opdrachten meer verleend die niet-projectgebonden zijn. Binnen de afdeling stedenbouw wordt daarom naar alternatieven gezocht en bijvoorbeeld afgesproken om een bepaald onderwerp uit te diepen in de vorm van een workshop. Je moet op dit gebied zelf initiatieven nemen, vanuit de leiding wordt onderzoek niet geëntameerd. Degenen die deze verdiepingsmogelijkheid missen, zoeken andere mogelijkheden om aan hun trekken te komen. Door bijvoorbeeld 'buitengaats' actief te worden bij onder andere de Academie van Bouwkunst of in een ander gremium, waar verdieping van kennis op de agenda staat.

VERDEDIGEN BESTAANSRECHT

Het lijkt er op dat gemeentelijke stedenbouwers hun bestaansrecht steeds meer moeten verdedigen, of anders geformuleerd, dat zij de rechtvaardiging van hun werk als het ware moeten afdwingen. Dit leidt tot een defensieve attitude van de stedenbouwers. Stedenbouwers vinden dat je vaak meer kunt bereiken door te werken in een tandem, bijvoorbeeld samen met een projectleider. Je kunt dan gezamenlijk naar buiten treden en je met één gezicht presenteren. Dat is dan niet dankzij de organisatie, maar eerder ondanks de organisatie. Er wordt dan op een 'eigenwijze' manier door gangbare structuren gelaveerd.

BURGERPARTICIPATIE

Naar de toekomst gezien, verwachten gemeentelijke stedenbouwers dat er meer accent zal komen te liggen op wensen van burgers, niet alleen op microniveau, maar mogelijk ook op hoger schaalniveau. De politici willen meer afgaan op wensen van burgers, ze zoeken voor hun handelen politieke legitimatie. Gemeentelijke stedenbouwers signaleren een risico als men te zeer op deze vaak particuliere en korte termijn belangen ingaat. Als raad zou je daar boven uit moeten stijgen. Er zou aandacht moeten zijn voor de stad als geheel en voor de langere termijn. Van gemeentelijke stedenbouwers vraagt het heel veel flexibiliteit om met het dilemma korte termijnbehoeften en lange termijnsturing om te gaan. In de praktijk blijkt dat als gevolg van het ingaan op wensen van burgers, plannen zonder overleg veranderd worden. De gemeentelijke stedenbouwers worden soms geacht in overleg met bewoners alternatieven te ontwikkelen en besluitvorming voor te bereiden, waarbij een terugkoppeling naar het stadsniveau en de langere termijn niet meer mag plaatsvinden. Er wordt gesignaleerd dat ook de tendens is dat burgers contra-expertise inhuren, of dat contra-expertise wordt toegewezen. Burgers gaan dan zelf een plan maken, met als gevolg dat je een gemeentelijk plan hebt en een tegenplan. Het uiteindelijke resultaat is dat een plan wordt gekozen waarbij een stukje van dit en een stukje van dat aanwezig is. Dit is geen wenselijke formule. In zo'n geval zou een nieuwe integratieslag gemaakt moeten worden.

VRAAGGERICHT BOUWEN

Het nu populaire 'vraaggerichte bouwen' lijkt op het oude maakbaarheidsideaal, maar dan in een nieuw jasje. Ruimtelijke ordening is het anticiperen op een ideale afstemming tussen gebouwde omgeving en gebruikers. Het is echter een illusie om te denken dat de gebruiker weet

wat hij vraagt: als dat zo zou zijn, en Apple de marktvraag had gevolgd, dan had het nooit de iPad en de iPhone ontwikkeld, laat staan dat het de meest succesvolle producten van de afgelopen jaren waren geworden. De gebruiker [vrager] is [en vaak ook noodgedwongen] aanbodvolgend. De markt bepaalt het aanbod en daarmee wat er gevraagd kan worden. Gemeentes moeten daarom niet vraagvolgend zijn, maar aanbodsturend. Daarvoor moet onderzoek worden gedaan naar behoeftes. Het probleem van deze tijd is juist dat de gemeente te vraagvolgend is geweest in de verkeerde richting, want daarbij niet heeft geluisterd naar de behoefte van de gebruikers, maar naar de vraag van de aanbieders [markt]. Bij ontwikkelende partijen ontbreekt de creativiteit om tegemoet te komen aan de aanwezige behoeftes, omdat ze alleen terug kunnen kijken en redeneren: dit verkoopt, dus dit is de vraag. Het is het aloude dilemma van de DDR-burger in de staatssupermarkt: wat eten we vandaag? Kool, kool of kool?

VRAAG STUREN DOOR AANBOD TE STUREN

Het is dus de taak van het lokale bestuur om de vraag te sturen door het aanbod te sturen. Door innovatief te zijn, gericht op kwaliteit en identiteit, maar vooral: door keuzes te maken. Door je te profileren als internationale kennisstad, door gebruik te maken van de culturele context en door synergie op te zoeken. Bij de keuze is ruimtelijke kwaliteit vaak doorslaggevend. Stedelijke of ruimtelijke kwaliteit is een rekbaar begrip. De beleving ervan verschilt van persoon tot persoon. Het is per definitie subjectief. Hoe kan het dan objectief worden vastgesteld? Niet door de grootste gemene deler op te zoeken en iedereen daarmee waarschijnlijk een minimum aan te bieden, maar door een gelaagdheid in te brengen die multi-interpretabel is: zodat iedereen er een kwaliteit in kan herkennen. Dat hoeft niet voor iedereen dezelfde kwaliteit te zijn. Flexibiliteit als stad vraagt om gelaagdheid van je aanbod. Aan de ontwerpers de schone taak om die te tonen.

8.7 VERGUNNINGVERLENERS EN HANDHAVERS

Naast deze categorie direct bij ruimtelijke kwaliteit betrokken ambtenaren is er een andere categorie die actief is op het gebied van vergunningverlening en handhaving. Er worden vele honderden vergunningen per jaar door de gemeente afgegeven. Niet allemaal hebben ze te maken met ruimtelijke kwaliteit. Hoewel, als je het goed zou bekijken, zijn het er toch veel meer dan je zou denken, laat staan dan de vergunningverleners zelf zouden denken. Die vergunningen worden verleend op basis van allerlei wetten en regelingen die samenhangen met ruimtelijke ordening, bouwen en wonen, horeca, evenementen, milieu en vele andere onderwerpen. Veel van die wetten vallen tegenwoordig onder de Wabo en in de toekomst onder de zogenaamde Omgevingswet. Naast deze landelijke wettelijke regelingen is er ook de APV [Algemene Plaatselijke Verordening] waarin eveneens veel zaken zijn geregeld die direct of indirect met ruimtelijke kwaliteit te maken hebben, hoewel ook hier degenen die geacht worden ermee te werken de dimensie van ruimtelijke kwaliteit vaak veronachtzamen of minder relevant achten.

Deze wat weerbarstige materie zal ik hier niet in detail uit de doeken kunnen doen, maar wel wil ik gezegd hebben dat juist op het vlak van de vele honderden kleine beslissingen in het kader van de vergunningverlening **ruimtelijke kwaliteit op de proef wordt gesteld**. Immers, wanneer de met deze zaken belaste ambtenaren vergunningaanvragen niet of onvoldoende beoordelen vanuit het bredere belang van ruimtelijke kwaliteit [waartoe de wet- en regelgeving overigens voldoende aanknopingspunten biedt], dan wordt de hoogdravende retoriek die aan de top van de ambtelijke organisatie en bij het bestuur wordt uitgesproken over ruimtelijke kwaliteit, in de dagelijks vergunningverleningpraktijk de das omgedaan. En dan kan en mag toch niet de bedoeling zijn! Hoe valt dat te verklaren?

‘BUREAUPOLITIEK’ EN ‘CLIËNTELISME’

In tegenstelling tot wat velen denken is er niet sprake van één ambtelijke organisatie, één administratie, maar van veel onderdelen met allemaal hun eigen beleidsterrein, hun eigen cultuur, hun eigen doelstellingen en eigen belangen. Dit betekent dat men de [lokale] overheid niet moet beschouwen als een harmonisch, in een duidelijke richting werkende organisatie, maar als een geheel van bureautjes met allemaal hun eigen doeleinden en belangen. Binnen de muren van de administratie speelt zich een strijd af die zich vaak aan de waarneming van de buitenstaander onttrekt [**‘bureaupolitiek’**]. In die strijd worden machtsspelletjes gespeeld, specifieke tactieken toegepast en eigen argumentatiereksen gehanteerd. Het uiteindelijke doel van elk bureautje is het doorzetten van wat men zelf van belang acht. Een van de methoden daarbij is het voor zich opeisen van handelingsbevoegdheid, bijvoorbeeld door mandatering. Daarmee heeft men een machtsinstrument in handen waarover anderen niet beschikken. Daar komt bij dat vergunningverleners vaak specifieke banden hebben met personen en partijen op het gebied waarvoor vergunningen ‘moeten’ worden verleend [bijvoorbeeld bouwvergunning, horecavergunning, milieuvergunning]. Vanwege die bindingen met het betreffende maatschappelijke veld hebben ze de neiging om de belangen van die ‘cliënten’ centraal te stellen en andere uit het oog te verliezen of te marginaliseren [**‘cliëntelisme’**]. Op deze manier ontstaat een eenzijdig op de belangen van de cliënten georiënteerd besluitvormingssysteem. Het gevolg is een bedreiging van ruimtelijke kwaliteit door ‘het systeem vergunningverlening’, dat sporen in zich draagt van de nefaste drie O’s: Onwetendheid, Onverschilligheid en Onwilligheid.

HANDHAVERS

Wat ik hierboven in theoretische zin heb gezegd over vergunningverleners geldt grosso modo ook voor de categorie ambtenaren die werkzaam is als handhaver. Zoals bekend is handhaving het natuurlijke sluitstuk van de beleidscyclus, dat wil zeggen dat na beleidsontwikkeling, beleidsvaststelling en beleidsuitvoering, handhaving moet zorgen dat ook daadwerkelijk wordt gecontroleerd dat gebeurt wat er moet gebeuren. In theorie is dat het geval, maar in de praktijk is handhaving **het zorgkind bij uitstek**. Het aantal handhavers is structureel te gering, met als gevolg dat te weinig wordt gecontroleerd, te weinig overtredingen worden geconstateerd en te weinig acties worden ondernomen om

strafrechtelijk of administratief op te treden. Het storende hierbij is dat personen die zich niet aan de regels houden minstens een vaag besef hebben van het feit dat de **‘pakkans’ door handhavers** gering is en zij denken zich dan veel meer te kunnen permitteren op het gebied van het niet of in onvoldoende mate naleven van vergunningvoorwaarden. Ook langs deze weg wordt ruimtelijke kwaliteit in de praktijk uitgehold. Een kwalijke zaak, waar plaatselijke politiek en bestuur iets aan moeten doen, wil men de hoge ambities op het gebied van ruimtelijke kwaliteit daadwerkelijk gestand doen!

EEN WERELD TE WINNEN

Het is duidelijk: ruimtelijke kwaliteit wordt niet alleen gemaakt op het niveau van de top van het lokale bestuur en de ambtelijke organisatie, maar ook onderin de ambtelijke organisatie waar vergunningverleners en handhavers dagelijks actief zijn. Deze **‘street level bureaucrats’** hebben de neiging om hun taak relatief ‘eng’ op te vatten en zich puur technisch administratief op te stellen. Daarbij wordt door deze mensen onvoldoende beseft hoe zij met vergunningverlening en handhaving direct betrokken zijn bij het al dan niet realiseren van ruimtelijke kwaliteit. Ik hoor ze al zeggen, ja, maar daar zijn wij niet voor, daarvoor hebben we onze stedenbouwers en onze Welstands-/ Monumentencommissie. Nee, ook vergunningverleners en handhavers dienen doordrongen te zijn van het feit dat zij in de dagelijkse praktijk juist specifiek kunnen bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit door deze dimensie bij de beoordeling van aanvragen en bij de handhaving bewust in de beschouwing te betrekken. De wet- en regelgeving geeft er meer dan voldoende basis voor. Hier valt naar mijn mening nog een hele wereld te winnen!

8.8 EEN GEMENGD BEELD

Welke conclusies kan men trekken over de wijze waarop lokale politiek, lokaal bestuur, gemeentelijke stedenbouwers, vergunningverleners en handhavers van Maastricht ruimtelijke kwaliteit borgen en bevorderen?

- De meeste politieke partijen in Maastricht, vertegenwoordigd in de gemeenteraad, kennen - in algemene zin [belijden dit minstens met de mond] - grote waarde toe aan ruimtelijke kwaliteit en de zorg ervoor.
- Maastricht heeft een college van B&W dat ruimtelijke kwaliteit en de zorg ervoor als een betekenisvol thema ziet, maar dat af en toe de concurrentie met andere waarden [belangen] moet aangaan.
- De lokale overheid moet meer oog krijgen voor de urbane transformatiesignalen en deze constructief oppakken met burgerinitiatieven. Op die manier kan een **‘nieuw lokaal bestuur’** ontstaan dat minder intern en op de belangen van specifieke [commerciële] doelgroepen is gericht.
- De gemeentelijke stedenbouwers signaleren dat de ‘klassieke’ ontwerpersrol, dat wil zeggen dat hij of zij een blauwdruk voor een gebied maakt, is veranderd in een reeks van rollen waarbij in toenemende mate de nadruk is komen te liggen op ook andere rollen, te weten

- opdrachtgever, procesbegeleider, kadersteller, voorwaardensteller, uitgangspuntenformuleerder, coördinator en strateeg.
- De veranderde rol van de gemeentelijke stedenbouwers wordt in verband gebracht met zich wijzigende politieke kaders, gewijzigde maatschappelijke, economische en culturele omstandigheden.
- In Maastricht is de rol van externe stedenbouwers gedurende de afgelopen jaren sterker geprofileerd. Dat hangt onder andere samen met het feit dat de gemeente deel neemt aan PPS-constructies en dat dan ook andere partijen mee mogen beslissen over een stedenbouwkundige [en architectonische] supervisor voor het betreffende project.
- De gemeente Maastricht blijft een belangrijke rol spelen bij de ruimtelijke ontwikkeling, maar heeft daarvoor ook andere partijen [vooral marktpartijen, woningcorporaties, belangengroepen en burgers] nodig. Zij probeert processen op gang te brengen waarin al die partijen hun rol spelen en vraagt van de gemeentelijke stedenbouwers om hiervoor heldere uitgangspunten en voorwaarden te formuleren, ontwikkelde plannen kritisch te beoordelen tegen de achtergrond van het gemeentelijke beleid en processen zodanig te begeleiden dat de geformuleerde doelstellingen worden bereikt.
- De gemeentelijke stedenbouwers dragen weliswaar nog in belangrijke mate bij aan ruimtelijke kwaliteit, maar zij hebben zeker niet meer [mochten ze dat ooit gehad hebben] een monopoliepositie op dit gebied. Ze zijn in toenemende mate voor de realisatie van ruimtelijke kwaliteit van marktpartijen en burgerinitiatieven afhankelijk.
- Naar de toekomst toe moet worden gewaakt voor een [verdere] uitholling van de **‘orkestratierol’** van de lokale overheid bij ruimtelijke plannen. Er moeten vraagtekens worden geplaatst bij een blind vertrouwen van de zijde van de gemeente in de markt, vooral als het om de ‘verkeerde’ markt gaat.
- Bij vergunningverleners in de gemeente Maastricht lijkt het facet ruimtelijke kwaliteit nog steeds **‘ondermaats’** van belang. Voorop lijkt de facilitering van aanvragers van een vergunning te staan. Een en ander hangt samen met de verschijnselen ‘bureaupolitiek’ en ‘clientelisme’. Hierdoor worden kansen gemist om aan de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht mee te werken!

8.9 EUREGIONALE SAMENWERKING

Door de toenemende verweving van Maastricht in de Euregio rijst de vraag van samenwerking tussen overheden op dit schaalniveau. De **Euregio Maas-Rijn** [EMR], met circa 3,9 miljoen inwoners, is een van de vele Euregio's. Het bijzondere van de EMR is, dat het gaat om een samenwerking van een aantal provincies en andere bestuurseenheden die verspreid liggen over drie landen. Deze gebieden bevinden zich rondom de rivier de Maas en ten westen van de rivier de Rijn, rond de zeshoek Hasselt-Maastricht-Luik-Aken-Heerlen-Eupen. Het gebied van de regio vormde in vroeger tijden al een samenhangend cultuurgebied tussen Maas en Rijn. Het oorspronkelijke hertogdom Limburg lag in het centrum daarvan. Nadat in 1976 al een werkgroep was opgericht die dit samenwerkingsverband omvatte, kreeg de Euregio in 1991 een juridische

status. Het Bestuur van de EMR telt 20 leden, 4 uit elke partnerregio. Het voorzitterschap wisselt om de 3 jaar. Daarnaast heeft de EMR twee adviesorganen: de Euregioraad [51 afgevaardigden vanuit de ‘parlementen’ van de partnerregio’s] en de Sociaal-Economische Raad [30 vertegenwoordigers van de sociale partners]. Binnen de EMR zijn zogeheten strategische begeleidingsgroepen actief. Dit zijn werkgroepen van ambtenaren en experts in de acht beleidsdomeinen waarop de EMR actief is: economische ontwikkeling, kennisinstituten, arbeidsmarkt & opleiding, cultuur & toerisme, gezondheid, veiligheid, mobiliteit & infrastructuur, klimaat & energie. De werking van de EMR wordt gecoördineerd door het EMR-bureau. De EMR staat ook in voor het beheer van het gelijknamige INTERREG-programma. De EMR wordt gekenmerkt door toenemende samenwerking tussen universiteiten, hogescholen, gezondheidsinstellingen en het bedrijfsleven. Voorbeelden van samenwerking zijn:

- Transnationale Universiteit Limburg
- Maastricht-Aachen Airport
- Samenwerking Hogeschool Zuyd en Fachhochschule Aachen waarbij de studenten zelf kunnen kiezen aan welke hogeschool ze colleges willen volgen
- euPrevent: grensoverschrijdend samenwerkingsverband van zorginstellingen gericht op preventieve gezondheidszorg
- Samenwerking bij diverse culturele en toeristische evenementen

VOLDOENDE SAMENWERKING OP GEBIED RUIMTELIJKE KWALITEIT?

De vraag is echter of er voldoende [Eu]regionale samenwerking is op het gebied van ruimtelijke kwaliteit. Samenwerking tussen de gemeenten Maastricht, Margraten-Eijsden, Meerssen, Valkenburg en Heerlen-Kerkrade beperkt zich in het algemeen tot het bespreken van pijnpunten [drugsoverlast, bedrijventerreinen, landgoederen, hotelvestiging en dergelijke]. Echte constructieve samenwerking lijkt ver weg. De samenwerking in EMR-verband beperkt zich tot eerder genoemde initiatieven met een zekere mate van vrijblijvendheid. Zou de [Eu]regionale ruimtelijke kwaliteit het vertrekpunt kunnen zijn voor meer onderlinge samenwerking? Het is in ieder geval het gemeenschappelijke ‘ruimtelijke kapitaal’, waarvoor gezamenlijke zorg geboden is. Er zijn in het verleden tussen stedenbouwkundige afdelingen van enkele gemeenten in de Euregio workshops gehouden. Moeten deze een doorstart krijgen of zijn niet veel meer nog nieuwe originele initiatieven aan de orde? In het culturele domein heeft Via2018 de allure van een dergelijk nieuw initiatief. Moeten de voor de ruimtelijke kwaliteit verantwoordelijke instanties daar niet eens te rade gaan? [Huub en Guido zullen graag helpen]. **Eu-regionale samenwerking op het gebied van ruimtelijke kwaliteit is zeker gezien de toenemende interdependentie in de Euregio geen overbodige luxe!**

WAT IS DE ROL VAN WMC BIJ RUIMTELIJKE KWALITEIT?

Ruimtelijke kwaliteitszorg wordt in de praktijk ook bepaald door een belangrijk adviesorgaan van de gemeente, te weten de Welstands-/ Monumentencommissie [WMC]. Deze onafhankelijke commissie adviseert de gemeente in den brede zin van het woord, dat wil zeggen niet alleen over aspecten van welstand en monumentenzorg bij vergunningaanvragen in het kader van de Woningwet en de Monumentenwet [tegenwoordig Wabo-vergunning], maar ook over algemene ruimtelijke ontwikkelingen, stedenbouwkundige plannen, structuurplannen, bestemmingsplannen, beeldkwaliteitplannen en plannen betreffende openbare ruimte, reclames en dergelijke. In dat kader hanteert WMC een **door de gemeenteraad vastgestelde Welstandsnota** waarin kwaliteitscriteria voor de beoordeling zijn opgenomen. De Welstandsnota vormt ook het kader voor de beoordeling van bouwplannen. Dat was lange tijd niet het geval.

9.1 RUIMTELIJKE KWALITEITSZORG EN WMC

In feite kennen we in Maastricht pas, evenals in andere Nederlandse gemeenten, een Welstandsnota vanaf 1 juli 2004, 18 maanden na de invoering van de nieuwe Woningwet 2003. In de welstandsparagraaf van die wet werd bepaald, dat gemeenten die plannen willen toetsen op redelijke eisen van welstand, daarvoor een door de raad vastgestelde Welstandsnota moeten hebben, waarin de criteria zijn geformuleerd voor de beoordeling van bouwplannen. Nooit eerder had de wetgever dit als voorwaarde gesteld. De vraag is wat zin en onzin van een dergelijk Welstandsnota is? Wordt daarmee bereikt wat werd beoogd? Hoe wordt ermee in de praktijk omgegaan? Zijn de ervaringen daarmee bevredigend? Wat zijn de voor- en nadelen ervan? Hoe moeten we de toekomst van de Welstandsnota zien? Voor wie daarmee niet bekend is, maak ik melding van het feit dat ik ruim zes jaar voorzitter van WMC ben geweest en wel in de periode van 2003-2009. Deze functie vervulde ik eerder ook in de gemeente Nijmegen, Venray en Den Bosch.

In totaal heb ik dit type werk 25 jaar gedaan en gedurende die periode heb ik duizenden plannen met mijn commissies mogen beoordelen en daarover B&W mogen adviseren. Ik ben daarom een ‘ingewijde’ en ook iemand die het belang van dit werk onderschrijft. Dat weerhoudt mij er niet van om ook hier een kritische distantie te behouden. Maar laat ik beginnen met het in herinnering roepen van de achtergronden van welstand en welstandszorg.

9.2 WMC EN WELSTANDSNOTA

Welstandszorg in de moderne zin van het woord bestaat al ongeveer een eeuw. In het begin van de 20ste eeuw gingen enkele gemeenten ertoe over om bouwplannen te laten beoordelen op hun esthetische kwaliteit. Daartoe werden zogeheten schoonheidscommissies in het leven geroepen. Het functioneren van die commissies was gebaseerd op regels uit een plaatselijke verordening. Het duurde tot 1962 alvorens in de Woningwet een regeling werd opgenomen waarin werd gesteld dat voor vergunningplichtige bouwwerken onder andere een positief welstandsadvies vereist was, alvorens een bouwvergunning af te geven. De wetgever sprak toen van een onafhankelijke commissie van deskundigen. In de daarop volgende jaren zijn in veel gemeenten plaatselijke welstandscommissies in het leven geroepen en hebben veel kleine gemeenten gebruik gemaakt van de dienstverlening van op provinciale schaal in het leven geroepen organisaties als Gelders Genootschap, Het Oversticht, Libau en Hús en Hiem. Bij de wijziging van de Woningwet in 1992 werd bepaald dat de werkwijze van en de inhoudelijke beoordeling van bouwplannen door een welstandscommissie zouden moeten worden geregeld in de plaatselijke verordening [APV]. De wetgever gaf daarvoor indicaties. Veel gemeenten hebben toen gekozen voor het opnemen van een passage over deze materie ontleend aan de modelverordening van de VNG. Aan de ene kant werden procedureregels [zittingsduur, samenstelling en werkwijze van de commissie] en anderzijds inhoudelijke beoordelingscriteria opgesteld. Die laatste werden in globale termen geformuleerd, zowel wat betreft de kwaliteiten waaraan het gebouw op zich, als ook in zijn omgeving moest voldoen. De praktijk was niet in alle opzichten bevredigend. De criteria werden door marktpartijen en door ontwerpers als te vaag of te algemeen ervaren. De wens werd uitgesproken om nader te bestuderen of de criteria mogelijk explicieter en gedetailleerder zouden kunnen worden geformuleerd. Bovendien werd nadruk gelegd op het meer transparant functioneren van de welstandscommissie en op het limiteren van de zittingsduur van de leden. Verder werd de kwestie aan de orde gesteld of het voor de democratisering van het stelsel niet goed zou zijn om ook anderen dan deskundige leden in de commissie op te nemen.

WELSTAND OP EEN NIEUWE LEEST

Op verzoek van de Tweede Kamer werd aan de toenmalige rijksbouwmeester gevraagd om hieromtrent te adviseren. Hij riep een commissie in het leven die over deze materie zou moeten rapporteren. Deze commissie, waar ik deel van vormde, bracht in 1999 het rapport *‘Welstand*

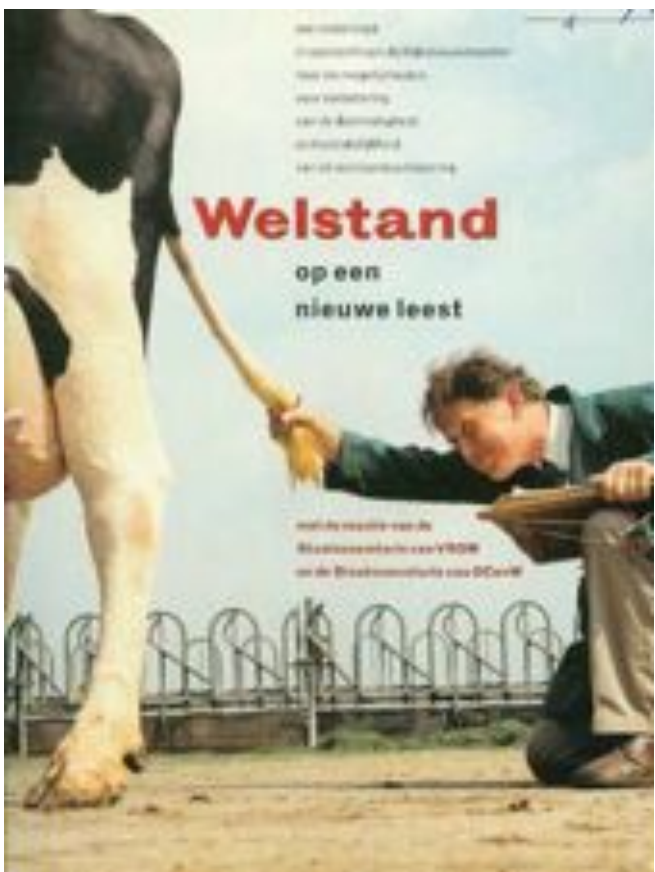
op een nieuwe leest’ uit. In dit rapport werd gewezen op het belang van een welstandsadvies die transparanter, democratischer, effectiever en efficiënter zou moeten zijn. Aanbevolen werd om het welstandstoezicht in te bedden in het lokaal ruimtelijk kwaliteitsbeleid. Ook werd aanbevolen om de lokale politieke betrokkenheid te vergroten door de gemeenteraad nadrukkelijk verantwoordelijk te stellen voor het welstandsbeleid. In dit advies stond de gedachte centraal dat er een wel omschreven beoordelingskader voor de welstandsadvies zou moeten zijn. Dit beoordelingskader zou onder andere rekening moeten houden met verschillen tussen gebieden binnen de gemeente. Daarmee was de basis gelegd van wat later de Welstandsnota zou worden genoemd. De regering nam de hoofdconclusies van het rapport over en werkte dit uit in een wetsartikel waarin werd bepaald dat gemeenten die de welstandstoets wilden doorvoeren over een door de raad vastgestelde Welstandsnota dienden te beschikken.

WELSTANDSPARAGRAAF WONINGWET 2003

De Woningwet 2003 probeerde tegemoet te komen aan klachten en bezwaren tegen wat wel werd genoemd de dictatuur van de gegroeide welstandspraktijk. Er werd een regeling ingevoerd, die inhield dat er vergunningvrije bouwwerken zouden zijn [waarvoor geen welstandstoets geldt], dat er licht vergunningplichtige bouwwerken zouden zijn [waar de beoordeling op redelijke eisen van welstand ambtelijk zou kunnen plaatsvinden op basis van zogeheten sneltoetscriteria] en dat er regulier vergunningplichtige bouwwerken zouden zijn [waarvoor een regulier welstandsadvies verplicht is]. Naast een welstandscommissie zou een gemeente ook een stads- of dorpsbouwmeester belast met deze adviestaak kunnen aanstellen. Commissies zouden ook niet-deskundigen, zogeheten burgerleden kunnen benoemen. Verder werd de zittingsduur van de leden gelimiteerd tot drie jaar, met de mogelijkheid om nog een keer met eenzelfde termijn te verlengen. Het beoordelen van de bouwplannen door de welstandscommissie of de stads-, c.q. dorpsbouwmeester zou moeten plaatsvinden op basis van een door de raad vastgestelde Welstandsnota. Aldus werd bepaald. Vanaf de datum van vaststelling van de Welstandsnota door de gemeenteraad is deze gang van zaken praktijk geworden. Er zijn enkele gemeenten die hun hele grondgebied welstandsvrij hebben verklaard. Er is een groter aantal gemeenten dat een paar gebiedsdelen welstandsvrij heeft verklaard. Verder zijn er gemeenten die aan gebieden binnen hun grondgebied verschillende niveaus van welstand hebben toegekend. Het merendeel van de gemeenten heeft geen welstandsvrije gebieden aangewezen.

9.3 HET OPSTELLEN VAN DE WELSTANDSNOTA

Na het uitbrengen van het advies *‘Welstand op een nieuwe leest’* is een proces op gang gekomen dat zich voor een groot deel heeft afgespeeld op het ministerie van VROM. Vooral de juristen daar stonden voor de opgave om de aanbevelingen uit dit rapport in wettelijke regels te vertalen. Zo werd onder andere de regel uitgewerkt om de welstandstoets te koppelen aan een Welstandsnota. Hoewel de omschrijving veel ruimte

WIE HET KLEINE NIET EERT, IS ...

‘Juist kleinere bouwplannen worden onder een vergrootglas gelegd. Immers men heeft sneller greep op het ontwerp door de beperkte omvang ervan. Vaak is er een wezenlijk verschil tussen het eerste ontwerp en de uiteindelijk gekozen oplossing. Tijdens de procedure die een plan doorloopt, doen zich [te] veel momenten voor waarbij derden, opdrachtgevers, overheid, ambtenaren, beleids mensen enzovoort, zomaar ingrijpen in een creatief proces. Vallen, opstaan, een stapje vooruit en een stapje terug, met uiteindelijk een voor allen bevredigend resultaat. Vervolgens moet kunst, vakmanschap en inzicht worden gecombineerd om dit gekozen ontwerp uit te voeren en goed te detailleren tot een klein pareltje aan de snoer van het totaal.’

Jo van de Staay, architect

liet, bleek in de praktijk dat veel gemeenten daaruit afleidden dat er een uitgebreid stelsel van criteria in de betreffende Welstandsnota opgenomen zou moeten worden. In Nederland wierpen zich enkele gespecialiseerde bureaus op [waaronder de welstandsorganisaties op provinciale schaal en enkele stedenbouwkundige en architectenbureaus], die een methodiek ontwikkelden met een uitgebreide reeks van criteria. De zogeheten sneltoetscriteria werden vooral ontleend aan een document dat door Dorp, Stad en Land was ontwikkeld. Veel gemeenten hebben deze criteria geheel overgenomen. Verder werden algemene criteria in de Welstandsnota opgenomen die sterk steunden op een artikel dat eerder door de voormalige rijksbouwmeester Dijkstra was geschreven. De gebiedsgerichte criteria werden in veel gemeenten ontwikkeld op basis van een methodiek waarbij onderscheid werd gemaakt tussen verschillende bebouwingstypen. Per gebied kon aan de hand van de bebouwingstypen worden vastgelegd wat de criteria waren voor het gebouw op zich, het gebouw in zijn omgeving en de kleuren en materialen. De wetgever had erin voorzien dat, voordat de gemeenteraad de Welstandsnota zou vaststellen, er eerst inspraak zou moeten plaatsvinden. Dat is ook in Maastricht gebeurd. In den lande waren grote verschillen over hoe dit is gegaan en hoe intensief de bevolking eraan deelgenomen heeft. In de meeste gemeenten was het een routinezaak die volgens de gebruikelijke kanalen werd afgedaan met inschakeling van de afdeling communicatie. Het aantal deelnemers aan de inspraakbijeenkomsten was in veel gevallen bedroevend laag. Er waren uitzonderingen. In enkele gemeenten was er veel volk op de been en werd uitgebreid over de inhoud van de concept-Welstandsnota gedebatteerd. Hoe dit ook zij, rond 1 juli 2004 beschikten vrijwel alle gemeenten [ook Maastricht] over een door de gemeenteraad vastgestelde Welstandsnota.

9.4 WELSTANDSNOTA IN DE PRAKTIJK

Voor de welstandscommissie, dan wel de stads- of dorpsmeester, was het – na vaststelling door de gemeenteraad van de Welstandsnota – de opgave om met de criteria aan de slag te gaan. In het begin was dat wenen, omdat noch opdrachtgevers, noch architecten, noch de ambtelijke organisatie en evenmin de leden van de welstandscommissie gewend waren om met een dergelijk nota te werken. Leden van welstandscommissies waren [en zijn] gewend om vanuit de eigen discipline op plannen te reageren. Zij hanteren daarbij de methodologie en kennis die bij hun professie horen. Het gaat dan niet om het nalopen van een lijstje met welgedefinieerde criteria, maar om een totaalimpressie van het plan. In de praktijk vormen de leden van de commissie zich een oordeel op basis van hun professionele onderlegger en minder op basis van de geformuleerde criteria. Wanneer geattendeerd werd op het feit dat de criteria de basis voor de toetsing van de plannen zouden moeten zijn, werden alsnog de bij het plan behorende criteria geraadpleegd en werd achteraf gewezen op de criteria waaraan het plan niet voldeed. Deze gang van zaken is weliswaar iets meer verschoven in de richting van het zich vooraf bewust zijn van de criteria, maar de professionals blijven toch vooral hun eigen professionele onderlegger als basis voor de beoordeling

gebruiken. Daar is overigens niets mis mee, omdat de geformuleerde criteria overeen kwamen met de professionele standaarden.

WELSTANDSNOTA ALS CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE

Toen op 1 juli 2004 de meeste gemeenten in Nederland hun Welstandsnota hadden vastgesteld, kon ik signaleren dat we daarmee beschikten over een uitgebreide inventarisatie van de ruimtelijke kwaliteiten in Nederland. De gemeenten hadden serieus werk gemaakt van het opstellen van de Welstandsnota. Er verschenen uitvoerige nota's waarin de morfologie, historische geografie, stedenbouwkundige structuur, bebouwingsstructuur, landschap, historische ontwikkeling van de gemeente en vele andere zaken werden beschreven. Nooit eerder beschikten we in Nederland over zo veel informatie over de ruimtelijke kwaliteit als na deze operatie. Hoewel dat niet het primaire doel was, had deze operatie dus tot gevolg dat we over gegevens beschikten, waarvan we voordien slechts durfden dromen. Mogelijk is dit wel het meest positieve effect geweest van de gemeentelijke verplichting om een Welstandsnota op te stellen. Achteraf moeten we blij zijn dat we over deze gegevens beschikken. Maar, het is slechts een momentopname. Ruimtelijke ontwikkelingen zijn permanent aan verandering onderhevig. De gegevens moeten periodiek geactualiseerd worden. De Welstandsnota moet als een dynamisch document worden gezien. De wetgever voorzag in de verplichting tot het actualiseren en aanpassen van de nota. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want er moet dan permanent worden bijgehouden welke veranderingen optreden, welke nieuwe ontwikkelingen zich aandienen en wat de ervaringen met de toepassing van de Welstandsnota in de praktijk zijn. Daar heeft het in de meeste gemeenten aan ontbroken. Er is nog geen systematiek ontwikkeld om dit op een goede en efficiënte manier te doen. In Maastricht is ervoor gekozen om eerst een paar 'pilots' te verrichten, in dit geval door het bureau dat destijds ook de nota [mede] had opgesteld. De resultaten van de 'pilots' zouden moeten aangeven of actualisering en aanpassing van de [hele] nota geboden is. En daarbij bleek dat de praktijk van aard en omvang van de geconstateerde aanpassingen meeviel en dat het niet nodig was om de hele nota aan te passen, maar slechts op onderdelen, te weten op het vlak van de gebieden die van kleur zijn veranderd [dat wil zeggen een andere invulling in de afgelopen jaren hebben gekregen], het taalgebruik en het vakjargon, en ook ten aanzien van in de praktijk gebleken onjuistheden en onduidelijkheden. Daarbij rees de vraag of het dan nodig zou zijn om deze wijzigingen als 'echte' wijzigingen te zien, zodat de aangepaste nota weer in de inspraak zou moeten worden gebracht, of dat het slechts om een 'technische' aanpassing gaat, die geen inspraak behoeft.

9.5 WELSTANDSNOTA EN BUREAUCRATIE

Wie de Welstandsnota kent, zal zich ongetwijfeld de vraag stellen of een dergelijk document niet leidt tot bureaucratisering van het adviesproces. Immers, wanneer bij elk plan eerst de gebiedsgerichte criteria moeten worden opgezocht en het plan op deze [en eventueel andere criteria] moet worden getoetst, dan ontstaat gemakkelijk de neiging om de cri-

teria [bureaucratisch] na te lopen en ‘af te vinken’. In enkele gemeenten gebeurt dit op deze manier. Daar bestaat een standaardformulier met criteria. Dit kan ertoe leiden dat niet meer het plan het uitgangspunt vormt, maar slechts de criteria. Risico daarvan is dat doel en middel worden omgekeerd. In Maastricht wordt [gelukkig] niet op die manier gewerkt. Daar wordt het plan op zijn inhoudelijke merites beoordeeld, waarbij de criteria opgeslagen in de hoofden van de commissieleden, zeker een belangrijke rol spelen, maar niet tot bureaucratisch ‘afvinken’ leiden. Dit neemt niet weg dat bij de uiteindelijke formulering van het welstandsadvies duidelijk moet worden verwezen naar de criteria waarop de planbeoordeling dan wel heeft plaatsgevonden.

9.6 ZIN EN ONZIN VAN DE WELSTANDSNOTA

Hoe kijk ik nu tegen de Welstandsnota aan? Zoals met alles, zijn er argumenten voor en tegen, is er sprake van zin en onzin. Laat ik beginnen met de onzin. Wanneer een Welstandsnota alles probeert vast te leggen, wordt er voorbij gegaan aan het feit dat elk plan uiteindelijk uniek is. Immers de plek is uniek, het programma kent zijn eigen inhoud en de vormgeving is naar het oordeel van de ontwerper op dat programma en de plek afgestemd. Criteria zijn een hulpmiddel bij de beoordeling, maar doen zelf geen uitspraak. De commissie doet die uitspraak. Ieder commissielid hanteert de criteria op een eigen manier. Dat is niet erg, want juist door onderlinge gedachteswisseling wordt bepaald in hoeverre het plan aan de criteria voldoet. Men zal ook altijd gekwalificeerde mensen nodig hebben om de criteria volwaardig toe te kunnen passen. Soms wordt wel beweerd dat, wanneer men een Welstandsnota heeft, dat dan iedereen die zou kunnen toepassen op een plan. Zo eenvoudig is dat niet. Het feit dat we wetten in Nederland hebben, betekent niet dat we geen rechters meer nodig hebben! **Ergo het feit dat we een Welstandsnota hebben, betekent niet dat we geen professionele beoordelaars meer nodig hebben!** Het is naar mijn mening onzin wanneer we de Welstandsnota in plaats van als middel, als doel zouden gebruiken. Dat zou leiden tot een bureaucratisering van het adviesproces. Het zou dan niet meer gaan om de inhoudelijke discussie, maar om de technische benadering van het adviesproces. Al met al denk ik dat de Welstandsnota meer voor- dan nadelen heeft. De zin van de Welstandsnota is vooral gelegen op het vlak van expliciete criteria waarop door de commissie wordt getoetst. Dat heeft vooral ook een preventieve werking, immers opdrachtgevers en ontwerpers kunnen bij de planontwikkeling al van te voren rekening houden met die criteria. In deze ‘preventie’ schuilt vermoedelijk zelfs het grootste effect van de Welstandsnota. Men weet dat bij de planbeoordeling de criteria uiteindelijk de doorslag geven. Of dit nu betekent dat daardoor slechts ‘brave’ plannen tot stand komen, dat wil zeggen plannen die zich keurig voegen naar de opgestelde criteria, is niet helemaal duidelijk. Dit risico is ongetwijfeld aanwezig en de ervaring leert dat ontwerpers bovendien niet zelden ‘eigengereid’ zijn en het juist spannend vinden om plannen te ontwikkelen die tegen de grenzen van de criteria aanliggen en deze zelfs overschrijden. Dat is ook de kracht van deze ontwerpers, dat ze in weerwil van wat is vastgelegd,

proberen grenzen te verleggen en daarover graag de discussie met de commissie aangaan. Dat geeft ruimte voor vernieuwing. De Welstandsnota biedt die ruimte ook. In de Welstandsnota is namelijk bepaald dat plannen die afwijken van de gebiedsgerichte criteria, ook op de algemene criteria kunnen worden beoordeeld. Die algemene criteria bieden de noodzakelijke ruimte voor vernieuwende architectuur.

9.7 DE TOEKOMST VAN WELSTANDSNOTA EN WELSTANDS-COMMISSIE

WELSTANDSNOTA

Wat is de toekomst van de Welstandsnota? Heeft de Welstandsnota überhaupt toekomst? De verwachting is dat gemeenten die voor ruimtelijke kwaliteit kiezen, zoals Maastricht, de Welstandsnota als **een handig en probaat middel** blijven zien. Mogelijk dat de Welstandsnota in de toekomst compacter en concreter zal zijn. Het is niet uitgesloten dat de nota exacter zal aangeven wat niet en wat wel in het betreffende gebied mag.

WELSTANDSCOMMISSIE

Gemeenten met kwaliteitsambities zullen het belangrijk vinden dat de beoordeling van de plannen door **een onafhankelijke instantie** plaatsvindt, om te voorkomen dat er een vermenging van belangen optreedt. Gemeenten die ruimtelijke kwaliteit belangrijk vinden, zullen hechten aan het feit dat de beoordeling in commissieverband plaatsvindt, om ook te vermijden te zeer afhankelijk te zijn van het oordeel van één enkele persoon.

WELSTANDSCOMMISSIE REVISITED

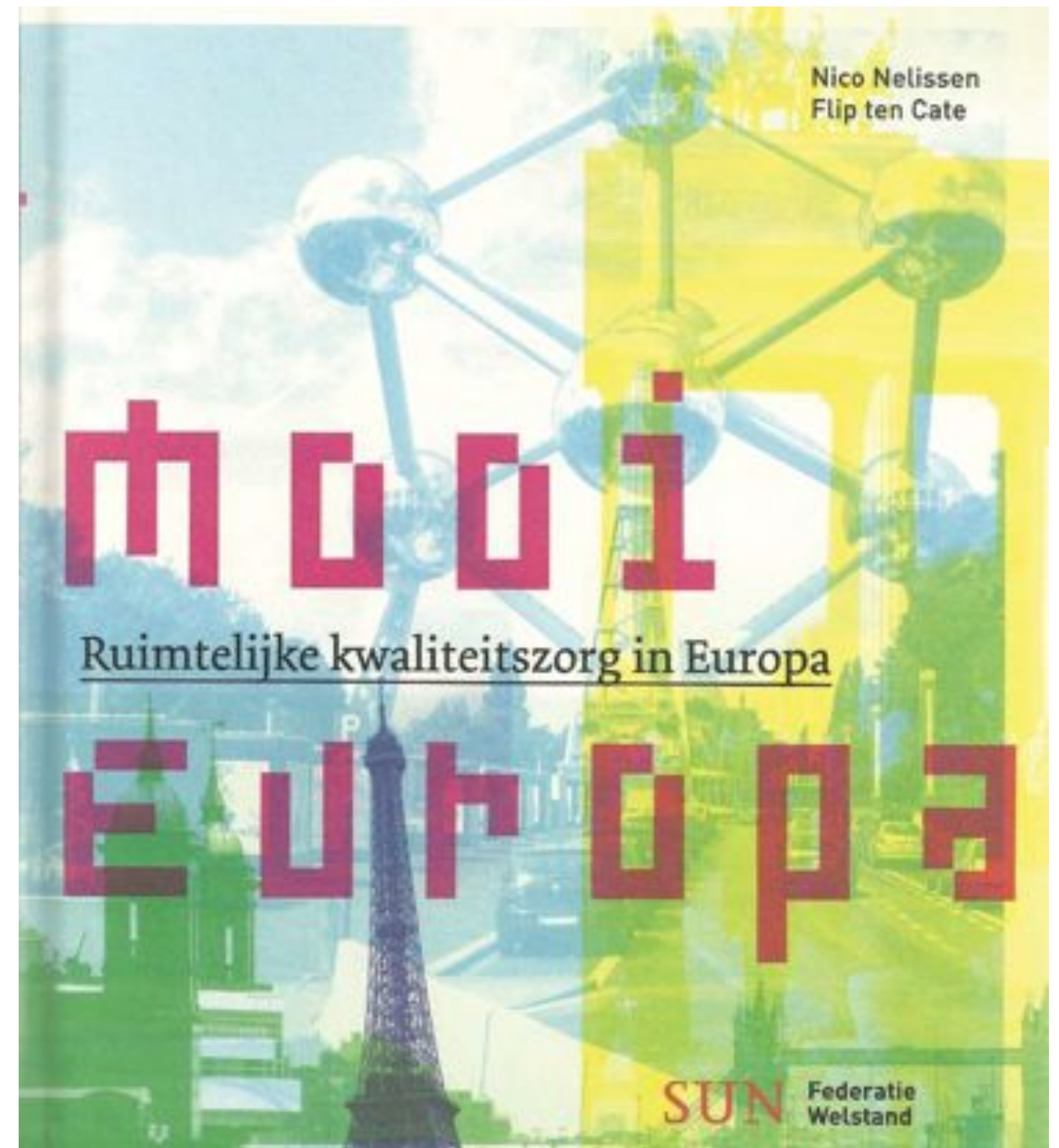
Deze toekomst van Welstandsnota en welstandscommissie lijkt voor de hand te liggen in gemeenten die ruimtelijke kwaliteit als een hoeksteen van hun beleid zien. In dit opzicht is er voor deze gemeenten niets nieuws onder de zon. Ook niet als het kabinet zou besluiten, en het Parlement dit zou onderschrijven, dat gemeenten zelf moeten bepalen hoe ze met welstand in hun gemeente willen omgaan. Gemeenten die voor kwaliteit gaan, zullen **Welstandsnota en Welstands-/Monumentencommissie blijven gebruiken om ruimtelijke kwaliteit te borgen!** Op het moment dat Maastricht ruimtelijke kwaliteit tot een prioritair na te streven doelstelling verheft, zal dit ongetwijfeld ook zijn uitwerking hebben op de taakopdracht aan en de functioneringswijze van de Welstands-/ Monumentencommissie.

9.8 EUREGIONAAL KWALITEITSTEAM

Het bovenstaande stelsel van ruimtelijke kwaliteitszorg beperkt zich tot Maastricht. Dat ligt ook voor de hand, omdat het om de beoordeling van plaatselijke plannen gaat. Maar de commissie adviseert niet alleen over concrete bouw- en verbouwplannen, ze adviseert ook over ruimte-

lijke plannen met gevolgen die verder reiken dan de gemeentegrenzen en soms zelfs voor de hele [Eu]regio van belang zijn. Dat geldt niet alleen voor Maastricht, maar ook voor alle andere gemeenten binnen de Euregio. De gemeenten binnen de Euregio hebben allemaal hun eigen systeem van welstands- en monumentenzorg. Is dit geheel toereikend om op elkaar afgestemde hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit in de Euregio te borgen? Ik denk het niet. Daar is iets meer voor nodig op een [Eu]regionaal schaalniveau. **Zou Maastricht ook nu weer een voortrekkersrol kunnen vervullen door het initiatief te nemen tot het in het leven roepen van een Euregionaal kwaliteitsteam?** In de Euregio zijn zo veel deskundigen op dit vlak aanwezig [denk hierbij ook aan Universiteit Maastricht, Open Universiteit, Diepenbeek Hasselt, RWTH Aachen en de Université de Liège], dat in ieder geval de bemensing ervan geen probleem hoeft te zijn. Op de agenda van dit Euregionaal ruimtelijk kwaliteitsteam zouden alle grote plannen van de gemeenten van de Euregio moeten staan en van Euregionaal commentaar moeten worden voorzien. Op die manier is men geïnformeerd, maar kan er ook onderlinge afstemming plaatsvinden. Zullen we het onderwerp eens op de agenda proberen te krijgen van de EMR? Kan Via2018 in deze een rol spelen? Of moet de WMC van Maastricht hier het voortouw nemen?

WAT DOEN STICHTINGEN EN DERGELIJKE AAN RUIMTELIJKE KWALITEIT?

Ruimtelijke kwaliteit is niet alleen een onderwerp voor de overheid, maar voor iedereen. Het vraagt ook inspanningen van velen. Er zijn in Maastricht allerlei particuliere initiatieven in de vorm van stichtingen en verenigingen die direct of indirect zich voor ruimtelijke kwaliteit inzetten. Uit de vele particuliere organisaties noem ik de afdeling Maastricht van het LGOG, de Stichting Vesting Maastricht, de Vrienden [Binnen]stad Maastricht, Vrijthof Binnenste Buiten, Werkgroep Tapijn, enzovoort.

10.1 PARTICULIER INITIATIEF

In dit verband is het goed om te attenderen op een stichting die expliciet in zijn doelstellingen heeft staan om de burgerij actief te interesseren voor het onderwerp ruimtelijke kwaliteit. Ik doel op het architectuurcentrum van Maastricht: TOPOS. Deze stichting is in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw in het leven geroepen door enkele architecten uit Maastricht. Net als andere lokale architectuurcentra in den lande is het doel van TOPOS om aandacht voor architectuur en stedenbouw te stimuleren. De bemoeienis van de eerste jaren was gericht op het maken van een architectuurgids, vooral de 20ste eeuwse ontwikkelingen. Later zijn de activiteiten uitgebreid in de richting van lezingen en debatten. TOPOS heeft dit met wisselend succes gedaan. ‘Ups and downs’ van TOPOS hingen samen met financiële beperkingen, grote onzekerheid over de toekomst en wisselende animo van vrijwilligers om de kar te trekken. Enkele jaren geleden werd de vraag gesteld of er voor TOPOS nog toekomst zou zijn. Het antwoord was dat TOPOS een ‘kwantumsprong’ zou moeten maken. Een solide organisatie, een voldoende financiële basis en een aansprekend programma waren daarvoor noodzakelijk. Tegen deze achtergrond heb ik het voorzitterschap van het bestuur van TOPOS op mij genomen en heb ik samen met het bestuur en de programmaraad onder leiding van Bas van der Pol

gewerkt aan wat we noemden de ‘revitalisering’ van TOPOS. Dus ook hier ben ik een direct betrokkene en heb ervaren dat je je voor ruimtelijke kwaliteit in Maastricht kunt inzetten, ook buiten het gemeentelijke bestuurlijke kader om.

10.2 TOPOS

TOPOS vervulde en vervult een belangrijke rol wat betreft **informatieverstrekking, opinievorming en debat over architectonische en ruimtelijke kwaliteit in Maastricht**. TOPOS vervult die rol als onafhankelijke stichting, wat betekent dat ze zelf geen mening over deze zaken formuleert, maar een platform voor de discussie biedt. TOPOS is niet de enige ‘speler’ op dit veld. Ook andere instellingen dragen hun steentje bij aan het debat over de architectonische en ruimtelijke kwaliteit van Maastricht. Uiteraard is dat de gemeente die via afdelingen stedenbouw, stadsontwikkeling, bouw & woningtoezicht, als ook via de Welstands-/ Monumentencommissie actief bijdraagt. Dat zijn ook particuliere architecten- en stedenbouwbureaus die in opdracht van initiatiefnemers [particulieren, overheid, beleggers, projectontwikkelaars, woningcorporaties en dergelijke] bouw- en stedenbouwkundige plannen ontwikkelen. Verder spelen uiteraard ook de opleidingen voor de ontwerpende en culturele disciplines een rol in de vorming van nieuwe generaties specialisten. Hierbij moet men denken aan de ABM [Academie van Bouwkunst Maastricht], de Jan van Eyck Academie, de Academie voor Beeldende Kunsten [ABK] en de Universiteit Maastricht [faculteit Cultuur- en Maatschappijwetenschappen]. Op het vlak van voorlichting en sensibilisering speelt het NaiM [Bureau Europa] een rol. Deze instelling verzorgt exposities en lezingen, waarbij gekozen is voor een positie als balkon van Europa. Verder zijn er de vele verenigingen en stichtingen die zich voor een bepaalde thematiek, dan wel voor een bepaald gebied of object inzetten. Deze instellingen hebben verschillende doelstellingen, activiteiten en programma’s, maar allemaal zetten ze zich in voor ruimtelijke kwaliteit in Maastricht.

10.3 DOELSTELLING EN STRATEGIE

DOELSTELLING

TOPOS heeft als lokaal architectuurcentrum, net als alle andere architectuurcentra in Nederland, tot doel om architectuur dichterbij de bevolking te brengen. De gedachte is om de bevolking te sensibiliseren voor de waarde en betekenis van goede architectuur en stedenbouw. De beroepsgemeenschap van architecten speelt in deze een belangrijke rol, omdat deze geacht wordt architectonisch hoogwaardige producten af te leveren die bijdragen tot een esthetisch verantwoorde en duurzame samenleving. De stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van Maastricht, als ook de knelpunten en perspectieven op dit gebied, staan centraal bij de programmering van de activiteiten. De doelstelling van TOPOS is met andere woorden het onder de aandacht brengen, bij

een zo breed mogelijk publiek, van het belang van goede ruimtelijke kwaliteit. TOPOS wil de belangstelling voor de [lokale] ruimtelijke kwaliteit vergroten en verdiepen. Door kennis daarover te verspreiden en de discussie op dat gebied te voeren, wil TOPOS de totstandkoming van een kwalitatief hoogwaardige omgeving bevorderen. In 2010 is TOPOS als een feniks uit zijn as herrezen. In september 2009 is een nieuw bestuur aangetreden en is ook de programmaraad nieuw leven ingeblazen.

STRATEGIE

De strategie van TOPOS komt op het volgende neer. Door middel van lezingen en debatten wordt een zo breed mogelijk publiek bij actuele ruimtelijke thema’s in Maastricht betrokken. Daarbij wordt gebruik gemaakt van expertise die niet alleen in Maastricht zelf, maar ook daarbuiten, in den lande en in de omringende landen, aanwezig is. Met een relatief klein team gekwalificeerde vrijwilligers wordt een ambitieus jaarprogramma opgesteld, waarvan de realisatie mogelijk is door financiële bijdragen van het Stimuleringsfonds voor de Architectuur, de gemeente Maastricht, als ook sponsors en vrienden. Er wordt gewerkt met een tamelijk klein budget om vooral de externe kosten te dekken. De inzet van vrijwilligers is pro Deo. TOPOS beschikt niet over betaalde krachten en heeft ook geen eigen ruimte ter beschikking. Voor lezingen en andere activiteiten wordt steeds een geschikte [en betaalbare] locatie gezocht. Bestuur en programmaraad komen enkele malen per jaar bijeen om het Jaarprogramma op te stellen en dit akkoord te verklaren.

10.4 PROGRAMMA

TOPOS stelt per jaar een bepaald thema centraal, dat vervolgens wordt uitgewerkt in deelactiviteiten. Dat is in de eerste plaats een algemene lezingenreeks, maar daarnaast ook een reeks ‘Raakvlakken’, een reeks lezingen over het werk van jonge architecten, de Dag van de Architectuur, cursussen, excursies en andere activiteiten.

LEZINGENREEKS

De kernactiviteit van TOPOS is het jaarlijks verzorgen van een algemene lezingenreeks. In totaal worden per jaar in dit kader tien lezingen georganiseerd. Welke thema’s zijn in de afgelopen jaren behandeld?

TRANSFORMATIE: EEN STAD OP EEN KRUISPUNT VAN WEGEN

In 2010 werd de aandacht gericht op belangrijke transformaties in Maastricht op demografisch, stedenbouwkundig, architectonisch, bouwecologisch en [volks]huisvestelijk gebied. De hoofdgedachte daarbij was de volgende. De stad Maastricht verkeert in een belangrijk transformatieproces. Binnen het beperkte grondgebied van de gemeente is sprake van veel partijen die claims leggen op zowel de particuliere als de publieke ruimte. Door zich wijzigende demografische en sociaaleconomische omstandigheden is er sprake van wisselende animo en wisselende partijen die bij [bouw]initiatieven de leiding nemen. Hier en daar

IS MAASTRICHT OOK EEN 'SCHONE' STAD?

'Mestreech is Sjieck en Sjoen. Daarover is iedereen die onze mooie stad bezoekt het eens. Maar is Maastricht ook een 'schone' stad? Daarover kunnen de meningen verschillen. Kom bijvoorbeeld eens na schooluitgang kijken op een plein met supermarkt in de buurt van de school en zie hoe in recordtijd het plein daarna bezaaid ligt met lege verpakkingen. De medewerkers van de MTB staan dan meestal gauw paraat om de rotzooi van onze toekomst op te ruimen. Beter voorkomen dan genezen is nog altijd een juist gezegde en daarom stel ik voor om als onderwijsproject jongeren minimaal een dag mee te laten lopen met de MTB. Wedden dat ze dan beter de geplaatste prullenbakken weten te vinden?'

Andrea de Pont, bewoner van Maastricht

wordt gesproken van 'krimp'. Veelal wordt dit verschijnsel als pejoratief gezien. Er worden doemscenario's gepresenteerd in de hoop en veronderstelling dat dit nieuwe energie oproept voor het op gang brengen van nieuwe stimulerende ontwikkelingen. Maar krimp kan ook anders worden geïnterpreteerd, namelijk als het terugbrengen van hyperactiviteit tot 'normale' proporties. Krimp biedt trouwens nieuwe en andere kansen. Het doel van het jaarprogramma was om dit vraagstuk uit te diepen en van verschillende kanten te bekijken, en vooral te illustreren met voorbeelden van architectuur, stedenbouw en landschap.

TERUG UIT DROMENLAND

Het centrale thema van 2011 was: 'Terug uit dromenland'. Voor dit thema werd gekozen om de nieuwe situatie van architectuur en stedenbouw onder invloed van de crisis nader in ogenschouw te nemen. Veel opdrachten, en vooral ook de grote, zijn in de koelkast gezet en de vraag is wanneer die er weer uit komen. Een en ander betekent dat de aanvankelijke dromen tot realisatie van voor Maastricht belangrijke projecten [voorlopig] niet uitkomen. Wat te doen in een periode waarin dromen geen werkelijkheid worden en met nieuwe realiteiten moet worden gewerkt? In het jaarprogramma 2011 werden meerdere aspecten ter beantwoording van deze vraag aan de orde gesteld. Zo werden de volgende vragen opgeworpen: Of historiserend bouwen voor consumenten en markt [meer] perspectief biedt? Of de afbouw van een voor Maastricht belangrijke tak van industrie [cementindustrie] ruimte oplevert voor realisatie van een nieuwe droom? Of de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit van de landgoederenzone rondom Maastricht een nieuw hoopvol perspectief bieden? Of herstructurering van bedrijventerreinen tot een betere kwaliteit van deze gebieden kan leiden? Of de benutting van ruimte boven winkels in de binnenstad nieuwe aantrekkelijke woongelegenheden oplevert? Of de schaal waarop gedacht moet worden aan opschaling toe is? Of de universitaire campus na het debacle van Calatrava toch nog een nieuw hoopvol perspectief oplevert? Al deze vragen beogen een bezinning op de situatie die is ontstaan nu we ruw uit het dromenland zijn weggehaald en moeten denken en handelen onder gewijzigde omstandigheden.

EEN BLIK VAN BUITEN GEWENST

De positie van Maastricht in een zich snel herdefiniërende en in haar eigen veranderende nabije omgeving vraagt om bezinning en heroriëntatie. Veel elders ontwikkelde kennis, inzichten en benaderingen kunnen ook voor Maastricht van betekenis zijn. Dit was de reden voor TOPOS om in het jaarprogramma 2012 actief de blik naar buiten te richten en te leren van relevante ervaringen elders. Maastricht wordt geconfronteerd met indringende demografische, sociaaleconomische en ruimtelijke problemen. Lokale beleidsmakers, ontwerpers en ontwikkelaars proberen oplossingen voor deze problemen te vinden. Volgens TOPOS is het meer dan ooit van belang dat Maastricht / Zuid-Limburg aansluiting zoekt bij de dynamiek van de Euregio. Enerzijds om het risico van introspectie en zelfbeklag in een 'krimpende regio' te vermijden, anderzijds om te leren internationale ervaringen op hun waarde te schatten voor de eigen lokale en regionale problemen.

LEZINGENREEKS

RAAKVLAKKEN

ARCHITECTUURCENTRUM MAASTRICHT
TOPOS

Topos organiseert een reeks lezingen onder de titel 'raakvlakken', specifiek bedoeld om het blikveld op het vakgebied van architectuur en stedenbouw te verbreden. Een viertal kunstenaars wiens oeuvre raakvlakken heeft met de architectuur zijn uitgenodigd om vanuit een onverwachte hoek nieuwe inspiratie toe te laten in het debat over ruimtelijke ontwikkeling.

Er zullen vier lezingen plaatsvinden op woensdagavonden in de maanden maart-april-mei-juni 2011, in de oude porselein fabriek van Koninklijke Mosa aan de Meerssenerweg 358 in Maastricht. De zaal zal vanaf 19.30 geopend zijn voor het nuttigen van een drankje. De lezingen zullen beginnen om 20.00 uur en worden afgesloten met een debat. Ter afsluiting verzorgt Koninklijke Mosa een borrel. <<

WWW.TOPOSMAASTRICHT.NL

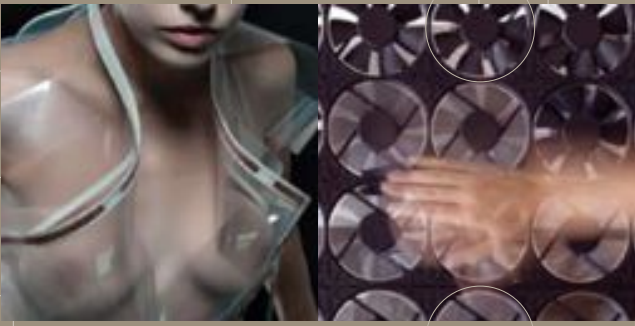
FRANK HAVERMANS

FRANK HAVERMANS

OSTERHOLT-UITENTUIS

STUDIO ROOSEGAARDE

23 03 11
OSTERHOLT-UITENTUIS

20 04 11
STUDIO ROOSEGAARDE

18 05 11
FRANK HAVERMANS

15 06 11
LAWRENCE MALSTAF

LAWRENCE MALSTAF

MOOI EN RELEVANT

‘Centre Céramique: wat begon als een cultureel centrum met bibliotheek, archief en stadshal, ontwikkelt zich anno nu tot een dynamisch forum voor kennis, cultuur en informatie. Maastricht heeft nood aan een plek voor discours, culturele ontwikkeling, zicht op archeologie en al het andere dat het leven mooi en relevant maakt.’

Eric Wetzels, directeur Kumulus, Natuurhistorisch Museum Maastricht en Centre Céramique

‘RAAKVLAKKEN’

Naast de algemene lezingenreeks worden ook andere bijeenkomsten georganiseerd, specifiek bedoeld om de kijk op het vakgebied te verbreden en kritische inspiratie uit onverwachte hoek op te doen. In 2011 is de aandacht uitgegaan naar een jong en gevarieerd publiek uit het brede culturele veld. Door middel van presentaties op het kruisvlak van architectuur en beeldende kunst werd in 2012 getracht deze domeinen dichter bij elkaar te brengen. Het doel van deze bijeenkomsten was het opdoen van inspiratie uit onconventionele hoek in het debat over ruimtelijk ontwerp. Kunstenaars en ontwerpers uit verschillende disciplines werden gevraagd hun [internationale] ervaringen te tonen.

THE NEXT GENERATION

In samenwerking met de Academie van Bouwkunst Maastricht en de faculteit Architectuur van de Universiteit van Luik werd in 2012 een reeks voordrachten georganiseerd waarin de nieuwste generatie architecten aan het woord kwam. De context waarin architecten momenteel opereren, is sterk gewijzigd. Maastricht en Limburg worden wellicht harder geraakt dan centraal gelegen gebieden, omdat architecten hier momenteel niet alleen met economische, maar ook met demografische problemen geconfronteerd worden. Bovendien is Maastricht altijd een ‘architectrijke’ stad geweest. Architecten van de ‘gevestigde orde’ zoeken naar nieuwe werkwijzen en nieuwe markten. Maar hoe gaat de nieuwste generatie architecten in Nederland, België en Duitsland om met het veranderde speelveld? Wat zien zij als hun taak en wat zijn voor hen de nieuwe uitdagingen en kansen?

DAG VAN DE ARCHITECTUUR

De Dag van de Architectuur, een initiatief van de BNA, is een uitgelezen gelegenheid om een breed publiek bij architectuur te betrekken. TOPOS organiseert deze dag al vele jaren samen met de Kring Zuid-Limburg van de BNA en de gemeente Maastricht. Tijdens de Dag van de Architectuur worden inleidingen verzorgd over het centrale onderwerp van de dag, worden projecten bezocht [bijvoorbeeld SNS bank, Huis met de Pelikaan, Museum aan het Vrijthof, maar ook architectenbureaus] en wordt een speciale publieksactiviteit georganiseerd [zandkastelen bouwen, architectuur-taartbakwedstrijd]. Het is ook altijd een goede mogelijkheid om mensen te interesseren voor de overige activiteiten van TOPOS. Het thema in 2012 was: ‘Architectuur & Voedsel’. Gegeven dit bijzondere onderwerp werd samengewerkt met het Teaching Hotel van Château Bethlehem van de Hoge Hotelschool te Maastricht.

CURSUSSEN

Architectuur komt in de hedendaagse literatuur geregeld zijdelings, maar zeker ook rechtstreeks ter sprake. TOPOS organiseerde in 2012 samen met het Centre Céramique een cursus van vier bijeenkomsten waarin werd nagegaan hoe enkele hedendaagse literatoren met de gebouwde omgeving en architectuur omgaan. Ten behoeve van deze cursus werd bewust gekozen voor diversiteit aan auteurs en hun werken. De auteurs refereren zowel aan vroegere, als aan hedendaagse architectuur. Hun benadering is soms descriptief, soms analytisch, maar vaak ook kritisch en moraliserend. De auteurs [Sebald, Houellebecq,

De Botton, Bryson] en hun boeken werden toegelicht, van illustratieve [architectuur]beelden voorzien. Passages uit hun literaire werk werden geselecteerd en becommentarieerd. Uiteraard was er ook gelegenheid tot het stellen van vragen en voor discussie. Van de deelnemers werd verwacht dat ze het betreffende boek vooraf hadden gelezen.

EXCURSIES

TOPOS organiseert ieder jaar een excursie naar een stad waarvan de problematiek analoog is of waar gekozen wordt voor oplossingsrichtingen die voor de Maastrichtse situatie betekenisvol zijn. Zo werden excursies georganiseerd naar de studentenstad Leuven, de zich transformerende werkstad Eindhoven en de zich op een groot evenement voorbereidende stad Luik [Wereldtentoonstelling].

INCIDENTELE ACTIVITEITEN

KUNSTTOUR MAASTRICHT 2012

Al jaren is de Kunsttour in Maastricht een begrip. Hier presenteren professionele kunstenaars hun recente werken. De Kunsttour Maastricht 2012 stond in het teken van de ‘genius loci’: de geest van de plek. Zoals gebruikelijk, vond de Kunsttour plaats op meerdere locaties in de stad. Daartoe behoren bijzondere gebouwen die bijvoorbeeld deel uit maken van het rijke industriële verleden van Maastricht. Bij de Kunsttour 2012 werd, voor het eerst in samenwerking met TOPOS, speciale aandacht geschonken aan deze categorie gebouwen. Door middel van informatieve presentaties werden de kunstwerken in hun architectuurhistorische en stedenbouwkundige context geplaatst, aangevuld met bezichtiging en/of rondleiding. Daarnaast werd de kwaliteit van de gebouwen en de plek mede gebruikt om de raakvlakken tussen architectuur en kunst te ‘triggeren’. Architecten en kunstenaars, individueel of in combinaties, werden gevraagd om aan de hand van projecten, performances en presentaties te reageren op de betreffende gebouwen en locaties. Tijdens het kunstenaarsontbijt werd in het Mosa-gebouw aan de Meerssenerweg te Maastricht een debat gehouden over de betekenis van de ‘genius loci’, meer in het bijzonder de rol en betekenis van geluid in de architectuur.

THEATERMONOLOG HENDRIK WIJDEVELD

In de voorstelling *‘Boven de stof’* stond het leven en werk van de visionaire architect Hendrik Wijdeveld centraal. Deze architect hield zijn lange leven lang – hij werd 101 – niet op met grootse plannen maken. Veel van zijn ideeën zijn nooit uitgevoerd, maar hebben menig kunstenaar geïnspireerd. De verteller in *‘Boven de stof’* raakt ook gefascineerd door het utopische gedachtegoed, maar wordt tegelijkertijd aan het twijfelen gebracht: is het wijs om groots te willen dromen? Hij lijkt zich net als de visionair soms te verliezen in het woord en de schoonheid van de fantasie. Deze theatermonoloog bracht een hommage aan architect en visionair denker Wijdeveld. Bovendien bood het stuk stof tot nadenken en discussie over de waarde van visionaire standpunten in de huidige architectuur.

10.5 BEZOEKERS

TOPOS richt zich op een breed publiek. Dit bestaat uit architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, interieurarchitecten, onderzoekers, historici, studenten, bestuurders provincie en gemeenten, politici, woningcorporaties, beleggers, projectontwikkelaars, bewonersorganisaties, buurt- en wijkverenigingen, schooljeugd, particuliere opdrachtgevers en 'de gewone burger'. Bepaalde programmaonderdelen zijn gericht op specifieke doelgroepen. **De opkomst bij de bijeenkomsten is [zeer] positief.** Bij de algemene lezingen zijn tussen 75 en 150 personen aanwezig. De deelnemersaantallen bij de reeks Raakvlakken en Jonge Architecten ['The Next Generation'] liggen ietsjes lager. Het waren behalve architecten, stedenbouwers, landschap- en interieurarchitecten en andere professionals, ook gewoon burgers en burgergroepen. Via een debat worden de deelnemers actief betrokken bij het besprokene.

10.6 ONDERSTEUNING

Bestaan en functioneren van TOPOS zijn mogelijk dankzij inzet en bijdragen van velen. Dat betreft in de eerste plaats de vrijwilligers, die naast hun drukke besognes, zeer veel uren besteden aan het opstellen en uitvoeren van het Jaarprogramma. De inhoudelijke en organisatorische kwaliteiten van vrijwilligers vormen een garantie voor het effectief functioneren. Maar menskracht alleen is niet voldoende, er moet ook een goede financiële basis zijn. Dankzij bijdragen van het Stimuleringsfonds voor de Architectuur, de gemeente Maastricht, sponsors en vrienden zijn er voldoende middelen om de ambities waar te maken. Het is overigens **geen vetpot**. Het is steeds balanceren tussen wat financieel wel en niet haalbaar is. Soms wordt met enige jaloezie gekeken naar instellingen die aanzienlijk hogere bijdragen ontvangen en waarvan naar de bescheiden mening van TOPOS veel minder tegenover staat.

10.7 INZET VRIJWILLIGERS

In Maastricht bestaan allerlei stichtingen en verenigingen die zich rechtstreeks of indirect inzetten voor de ruimtelijke kwaliteit van de stad. Ook TOPOS behoort tot deze categorie. Het gaat om organisaties die functioneren dankzij de inbreng van vele vrijwilligers die hun vrije tijd spenderen aan bestuur- en uitvoerende taken. Deze mensen zijn letterlijk en figuurlijk onbetaalbaar. Het zijn ware **'fous'**, gekken, maar wel van het goede soort. Zonder deze enthousiaste en deskundige mensen zouden allerlei waardevolle zaken verloren gaan of een marginaal bestaan leiden. Ze richten zich veelal op een speciaal onderwerp, een bijzonder object of thema, en proberen door middel van lezingen, werkbezoeken, tentoonstellingen en rondleidingen interesse te kweken voor ruimtelijke kwaliteit. **Samen vormen ze een voor Maastricht onmisbare culturele beweging!**

DE STAAR STERT VOORT

'Meer dan 125 jaar brengt de Koninklijke Zangvereniging Mastreechter Staar wereldwijd haar muzikale kwaliteit ten gehore. Zij voelt zich een cultuurrepresentant van Maastricht en geeft daardoor de stad een unieke naamsbekendheid. Mijn hartenkreet is dat de Staar met haar 150 sterren een waarborg blijft voor de ruimtelijke uitstraling van onze stad.'

Jan Voorvelt,

Preses 2003/2012 KZV Mastreechter Staar

ZE KOMEN ALLEMAAL LANGS

De rubriek Arie's Confetti in stadskrant De Ster is jaren geleden geïntroduceerd als 'Spannend leesvoer van een relaxte society-kenner. Een verzameling weetjes, pseudo-roddels en boude beweringen. Wekelijks warm opgediend en koud afgeserveerd.' Met meestal Maastrichtse nieuwtjes door een andere bril bekeken of anders beschreven. Of het nu een wethouder is die over de stoep fietst, een fractievoorzitter die een processie voor zijn deur geen blik waardig gunt, het salaris van een 'graaier' of een boeiende vernissage. Allemaal komen ze langs. *Arie Voorzee, 'Confetti'-strooier in De Ster*

10.8 TOPOS EN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Via zijn activiteiten draagt TOPOS [indirect] bij aan instandhouding en bevordering van ruimtelijke kwaliteit in Maastricht. Door actuele ruimtelijke, stedenbouwkundige, landschappelijke, architectonische, cultuurhistorische en infrastructurele vraagstukken aan de orde te stellen, wordt een bijdrage geleverd aan het aanscherpen van het inzicht in vraagstukken. De analyse wordt verbreed en verdiept, boeiende en originele suggesties worden aangedragen en door middel van discussie worden argumenten voor en tegen uitgelokt. Zo worden perspectieven geopend voor het bijstellen en kwalitatief verbeteren van plannen In dit opzicht is **TOPOS uitgegroeid tot een waardevol platform voor het debat over ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke kwaliteitszorg in Maastricht!**

10.9 GAAT TOPOS EUREGIONAAL?

TOPOS is een lokaal architectuurcentrum. Een soortgelijk instituut bestaat binnen de Euregio ook in Heerlen [Schunck*], Hasselt [Diepenbeek Architectenhuis], Gelsenkirchen [Stadtbauraum] en in zekere zin ook in Aken [Aachen Fenster]. In Luik wordt aan iets dergelijks gewerkt. Wordt het niet tijd dat deze architectuurcentra een keer de koppen bij elkaar steken en kijken hoe hun samenwerking kan worden geïntensiveerd, zodat dit de hele Euregio ten goede komt? Gast sprekers kunnen bij meerdere centra optreden, debatten kunnen samen worden belegd, tentoonstellingen kunnen van de ene plaats naar de andere reizen en informatie kan onderling worden uitgewisseld. TOPOS heeft al een eerste initiatief genomen met de reeks 'The Next Generation'. Verdient dit initiatief verdere verbreding en verdieping? Ligt hier een toekomstige taak voor TOPOS?

Maastricht gaat voor ruimtelijke kwaliteit. Dat deed de stad in het verleden, doet ze vandaag en zal ze in de toekomst moeten blijven doen. Hopelijk in versterkte mate, want de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht is hét kapitaal bij uitstek van de stad. Het ‘Maastrichtse Gesamtkunstwerk’ is goud waard, dient gekoesterd en liefdevol uitgebouwd te worden. Dat betekent dus behalve het in standhouden van bestaande [beschermende component], ook het ontwikkelen van nieuwe ruimtelijke kwaliteiten [ontwikkende component]. Het gaat dus niet om een ‘statisch’, maar om een **‘dynamisch totaalkunstwerk’**. Maastricht is **rijk aan ruimtelijke kwaliteit**, in alle componenten van het ‘kwaliteitspentagoon’: landschap, stedenbouw, cultuurhistorie, architectuur, stedenbouw en infrastructuur. Het is vooral ook de samenhang tussen die componenten die Maastricht maakt tot een ‘uniek en kwalitatief hoogwaardig stads-landschap’. Deze ‘kip met gouden eieren’ moet men niet slachten, maar juist behoedzaam, passend en respectvol koesteren.

HERPOSITIONEREN

De mondiale, Europese en Euregionale ontwikkelingen dwingen Maastricht om zich te herpositioneren, in absolute en in relatieve zin. De stad vormt onderdeel van een Euregionaal netwerk van markante steden [Luik, Aken, Hasselt, Tongeren, Genk, Sittard - Geleen, Heerlen - Kerkrade] met tussengebieden van een hoge landschappelijke kwaliteit [Heuvelland, Voerstreek, Haspengouw, Maasdal, Jekerdal]. De historie van Europa is zichtbaar in dit **Euregionale netwerk: het is een soort ‘Micro-Europa’**. Dit klein Europa kan overigens behoorlijk opgerekt wordt indien ook landschappen als de Ardennen en de Eifel en steden als Keulen, Düsseldorf, Antwerpen, Brussel en Eindhoven ertoe gerekend worden. Ondanks de Euregionale samenhang laat de samenwerking op dit niveau nog te wensen over. De steden uit dit netwerk zijn nog in belangrijke mate op de eigen nationale staten gericht. Grensoverschrijdende samenwerking is moeilijker en weerbarstiger dan gedacht. Terwijl de verschillende talen nu nog als barrière fungeren, zou door verbetering van kennis en vaardigheid van de verschillende talen juist een voorsprong op andere regio’s kunnen worden genomen.

TRANSFORMATIESIGNALEN

De ontwikkeling van de samenleving in de richting van een postmoderne maatschappij is overal, dus ook in Maastricht en de Euregio, merkbaar en zichtbaar. In alle sectoren zijn er signalen in deze richting: bevolking, wonen, werken, winkelen, zorg, cultuur, vrije tijd, toerisme, verkeer, transport, enzovoort. De **‘transformatiesignalen’** zijn divers van karakter en intensiteit. Ze getuigen enerzijds van een afscheid van de industriële maatschappij en anderzijds van de opkomst van een nieuwe, postmoderne maatschappij. Niet zonder reden dat er wordt gesproken van ‘het nieuwe werken’, ‘het nieuwe winkelen’, ‘het nieuwe wonen’ en dergelijke. Al die signalen nopen onverbiddelijk tot voorsorteren op de toekomst. Het nieuwe Maastricht is een levendig, pluriform, eigengereid en kwaliteitsbewust Maastricht, dat actief deelneemt aan Euregionale samenwerking. Dat vraagt om spoedige aanpassing in alle sectoren van de Maastrichtse samenleving. Maastricht heeft behoefte aan een ‘nieuw verhaal’, een **‘macro-narrative’** waarin de stad deel vormt van een Euregionaal stedelijk netwerk.

INZETTEN OP RUIMTELIJKE KWALITEIT

In dit uitdagende proces dient de belangrijkste kwaliteit van Maastricht, namelijk zijn **ruimtelijke kwaliteit, een prominente positie** in te nemen. De uitdaging voor de toekomst is tweeledig: enerzijds het accentueren van de eigen identiteit en het verder werken aan het eigen karakteristieke profiel [**‘placemaking’**]; anderzijds het zich positioneren op een Euregionaal schaalniveau door banden te smeden met steden in de Euregio [**‘regionmaking’**]. Via2018 fungeert hierbij als belangrijk vehikel.

VERVOLG EN VERLENGSTUK

De **‘grands projets’** die momenteel in Maastricht in uitvoering zijn, zoals de ondertunneling van de A2, de herinrichting van Europaplein, Geusseltplein en stadsboulevard ‘De Groene Loper’, de aanpassing van de aanlanding van de Noorderbrug, de ontwikkeling van het Geusseltpark en het Belvédèreproject passen mijns inziens niet alleen in de versterking van de eigen identiteit, maar ook in het proces van hernieuwde positionering in de Euregio. Maar, deze activiteiten dienen een vervolg, dan wel een verlengstuk te krijgen: op Euregionaal niveau moet gedacht worden aan de optimalisering van de infrastructuur, het openbaar vervoer, de bescherming van het landschap, de afstemming van de stedenbouw tussen de verschillende steden en dorpen, de zorg voor het cultureel erfgoed in onderlinge, grensoverschrijdende samenhang en de articulatie en regionale specialisatie van kwalitatief hoogwaardige architectuur.

OP WEG NAAR EEN ‘EUREGIONAAL MODEL’

De zorg voor de ruimtelijke kwaliteit is in Maastricht succesrijk gebleken dankzij het ‘Maastrichtse model’, een benaderingswijze waarbij inhoudelijk en procesmatig aan instandhouding en bevordering van ruimtelijke kwaliteit wordt gewerkt. Het zal zaak zijn om dit ‘Maastrichtse model’ uit te bouwen tot een **‘Euregionaal model’** waarin dezelfde borging en uitbouw van ruimtelijke kwaliteit is gegarandeerd. Maastricht kan daarbij als ‘schoolvoorbeeld’ fungeren.

EN DE ECONOMISCHE CRISIS DAN?

Dat klinkt allemaal fantastisch, maar is het tij niet tegen? We maken een diepe economische crisis door die roept om bezuinigingen, besparingen en vermindering van uitgaven. Is er dan nog wel voldoende geld voor de realisatie van ruimtelijk kwaliteit? Bepaalde tekenen zijn niet erg hoopgevend. Zo worden kwalitatief hoogwaardige plannen vanwege beperkte bereidheid van overheid en particulier kapitaal in de koelkast geplaatst of zelfs helemaal afgeblazen. Vlotte, laagwaardige plannen worden naar voren geschoven om in ieder geval toch enige bouwactiviteit te hebben. De vraag rijst of dit de oplossing is. Nu komt het erop aan dat gemeenten **‘stedenbouwkundige doorzettingskracht’** tonen, dat wil zeggen dat zij persisteren bij stedenbouwkundig en architectonisch hoogwaardige plannen die op termijn de gemeente ten goede komen, in plaats van het overstag gaan voor mediocre gelegenheidsplannen die later in hoge mate zullen worden betreurd. Voor de overheid ligt er verder een uitermate belangrijke rol om in tijden van economische recessie **anticyclisch te budgetteren ten gunste van een hoogwaardige openbare ruimte**, die particulieren zal stimuleren om zelf ook weer in kwalitatief hoogwaardige plannen te investeren.

LITERATUUR

Architectural theory; from the Renaissance to the present, Köln, 2003.

Barbieri, S.U. & L. van Duin [red.], Honderd jaar Nederlandse architectuur, 1901-2000; tendenzen, hoogtepunten, Nijmegen, 1999.

Boogard, van, J. en S. Minis, Monumentengids Maastricht, Leiden, 2001.

Botton, de, A., De architectuur van het geluk, Amsterdam, 2006.

Braunfels, W., Abendländische Stadtbaukunst, Köln, 1976.

Brunt, L., Stad, Amsterdam, 1996.

Buch, J., Een eeuw Nederlandse architectuur 1880-1990, Rotterdam, 1993.

Camp, P., Gebouwen met een ziel; het belang van gebouwen voor organisaties en mensen, Amsterdam, 2003.

Cillekens, C. En W. Dijkman, 20 eeuwen Maastricht, Nijmegen, 2006.

Doevendans, K. & R. Stolzenburg, Stad en samenleving, Groningen, 2000.

Flament, A.J.A., Chroniek van Maastricht; van 70 na Chr. tot 1870, Maastricht, 1915.

Frampton, K., Moderne architectuur; een kritische geschiedenis, Nijmegen, 1988.

Geest, van, J., F.C.J. Dingemans [1905-1961]; stadsarchitect van Maastricht, Rotterdam, 2012.

Gemeente Maastricht, Structuurplan 1979, Maastricht, 1979.

Gemeente Maastricht, Discussienota Binnenstad Maastricht, Maastricht, 1984.

Gemeente Maastricht, De keuze voor kwaliteit, Nota architectuur, monumenten- en welstandsbeleid, Maastricht, 1998.

Gemeente Maastricht, Stadsvisie 2030, Maastricht, 2005.

Gemeente Maastricht, Springlevend verleden; beleidsnota cultureel erfgoed Maastricht 2007-2012, Maastricht, 2008.

Gemeente Maastricht, Structuurvisie 2030, Maastricht, 2012.

Gemeente Maastricht, Vestingvisie 2010-2025, Maastricht, 2012.

Geurtsen, R., Strategische planvorming in Maastricht en de inbreng van de discipline stadsontwerp, in: Fassbinder, H. & H. Rikhof [red.], Strategische plannen voor de stad, Eindhoven, z.j.

Glancey, J., De architectuur van de 20ste eeuw, Bussum, 2000.

Havik, P.W. en H. Meindersma: Kwaliteit met beleid, Utrecht, 1990.

Havik, W. en H. Meindersma: Geen top zonder berg, Arnhem, 1997.

Hendriks, Fr. & P. Tops [red.], Stad in spagaat; institutionele innovatie in het stadsbestuur, Assen, 2000.

Hooimeijer, P., Kroon, H. & J. Luttik, Kwaliteit in meervoud; conceptualisering en operationalisering van ruimtelijke kwaliteit voor meervoudig ruimtegebruik, Gouda, 2001.

Hospers, G.J., Verheul, W.J. en F.W.M. Boekema [eds.], Citymarketing voorbij de hype: ontwikkelingen, analyse en strategie, Den Haag, 2011.

Ibelings, H., Nederlandse architectuur van de 20ste eeuw, Rotterdam, 1995.

Ibelings, H., Onmoderne architectuur; hedendaags traditionalisme in Nederland, Rotterdam, 2004.

Jacobs, St., Henry van de Velde; wonen als kunstwerk; een woonplaats voor kunst, Leuven, 2005.

Jaspar, E., Kint geer eur eige stad?, Maastricht, 1973.

Keken, van, G.E., De constructie van regionale identiteit; strategieën van place branding en place making, Leidschendam, 2011.

Kleijn, K. e.a., Nederlandse bouwkunst; een geschiedenis van tien eeuwen architectuur, Alphen aan den Rijn, 2004.
 Lefaivre, L. & A. Tzonis, De oorsprong van de moderne architectuur; een geschiedenis in documenten, Nijmegen, 1984.
 Lejeune, J., Land zonder grenzen: Aken - Luik - Maastricht, 1964.
 Maastricht 2020; drie scenario's van de stad Maastricht, 2005.
 Martin, M., Opkomst van de moderne stad; ruimtelijke veranderingen in Maastricht 1660-1905, Zwolle, 2000.
 Meurs, P., De moderne historische stad, Rotterdam, 2000.
 Nelissen, N.J.M. e.a., Architect en ideologie, Nijmegen, 1972.
 Nelissen, N.J.M., Grondbeginselen van de sociale ecologie, Utrecht, 1972.
 Nelissen, N.J.M., De stad; een inleiding tot de urbane sociologie, Deventer, 1974.
 Nelissen, N.J.M., Monument en samenleving, Maastricht, 1974.
 Nelissen, N.J.M. & C.L.F.M. de Vocht, Monument en binnenstad, Maastricht, 1976.
 Nelissen, N.J.M. & C.L.F.M. de Vocht, Monument en landelijk gebied, Maastricht, 1978.
 Nelissen, N.J.M. en H. Priemus, Vernieuwing van het woon- en leefmilieu; een maatschappelijke uitdaging, Nijmegen, 1979.
 Nelissen, N.J.M., Urban renewal participation experiments; heralds of a new local democracy, Maastricht, 1982.
 Nelissen, N.J.M., De opkomst van de postindustriële stad, in: Europese Stadsvernieuwing, 1985, 3+4, p. 13-22.
 Nelissen, N.J.M. [red.], De stad van de toekomst; tussen crisis en renaissance, Zeist, 1988.
 Nelissen, N.J.M. [red.], Stedenstrijd; beschouwingen over inter- en intra-urbane rivaliteit, Zeist, 1989.
 Nelissen, N.J.M., City-marketing: de stad als koopwaar?, in: Reflecties over stadsvernieuwing, in: Planologische Cahiers, 1992, 7, p. 42 - 50.
 Nelissen, N.J.M., Besturen binnen verschuivende grenzen, Zeist, 1992.
 Nelissen, N.J.M. [red.], In staat van vernieuwing; maatschappelijke vernieuwingsprocessen in veelvoud, Bussum, 1996.
 Nelissen, N.J.M. e.a., Herbestemming van grote monumenten, 's-Hertogenbosch, 1999.
 Nelissen, N.J.M., Preliminary conclusions: ten megatrends in aesthetic control in Europe, in: Urban Design International, 4, 1 & 2, 1999, p. 77-78.
 Nelissen, N.J.M., Monumentenzorg in de praktijk, Amsterdam, 2000.
 Nelissen, N.J.M., Qualitätskontrolle in Architektur und Städtebau in Europa; ein Rückblick, in: Qualitätssicherung in Architektur und Städtebau; Instrumentarien im europäischen Vergleich, Köln, 2000, p. 15-18.
 Nelissen, N.J.M., Oog voor architectuur in Europa; een 'petit tour' door de geschiedenis, Nijmegen, 2001.
 Nelissen, N.J.M., Strijd om architectuur in Europa; een 'kleine mars' door de geschiedenis, Nijmegen, 2003.
 Nelissen, N.J.M., Hart voor architectuur in Europa; een 'kleine tocht' door de geschiedenis, Nijmegen, 2006.
 Nelissen, N.J.M., Geloof in de toekomst! Strategisch Plan voor het religieus Erfgoed, Heeswijk-Dinther, 2008.
 Nelissen, N.J.M. en Fl. ten Cate, Mooi Europa; ruimtelijke kwaliteitszorg in Europa, Amsterdam, 2009.

OCW e.a., Ruimte voor Architectuur 1991-1996, Den Haag, 1991.
 OCW e.a., De architectuur van de ruimte 1997-2000, Den Haag, 1996.
 OCW e.a., Ontwerpen aan Nederland, 2001-2004, Den Haag, 2000.
 OCW e.a., Actieprogramma Ruimte en Cultuur, Den Haag, 2005.
 OCW e.a., Een cultuur van Ontwerpen 2009-2012, Den Haag, 2009.
 Panhuysen, T.A.S.M., Maastricht staat op zijn verleden, Maastricht, 1984.
 Panhuysen, T.A.S.M., Romeins Maastricht en zijn beelden, Maastricht, 1996.
 Pevsner, N., Europese architectuur, Rotterdam, 1975.
 Pevsner, N., Honour, H. & J. Fleming, Lexikon der Weltarchitektur, München, 1992.
 Raad voor de Leefomgeving, Toekomst van het Ruimtelijk Beleid, briefadvies 8 juni 2011.
 Ramakers, E., Historische atlas Maastricht; 2000 jaar aan Maas en Jeker, Nijmegen, z.j.
 René Daniëls; stedenbouwer in hart en nieren, Maastricht, 2010.
 Rijksgebouwendienst, Welstand op een nieuwe leest, Den Haag, 1998.
 Rijksprijs De Vrije Pyramide 2002, Het praktisch idealisme van opdrachtgever Huub Smeets, Den Haag, 2003.
 Risebero, B., Architectuur; vijftien eeuwen bouwkunst van de westerse beschaving, Amsterdam, 1981.
 Royen, van, E. [red.], Maastricht kennisstad; 850 jaar onderwijs en wetenschap, Maastricht, 2011.
 Sassen, D., Maastricht, Maastricht, 1975.
 SATIJNPlus, Limburg: te mooi om waar te zijn!, Born, 2010.
 Stichting Maastricht Vestingstad, Van Helpoort tot De Heeg; Maastricht 750 jaar stadsontwikkeling, Maastricht, 1980.
 Stichting TOPOS, Architectuurgids Maastricht, 1895-1995, Maastricht, 1997.
 Toffler, A., The Third Wave, New York, 1980.
 Ubachs, P. en I. Evers, Historische encyclopedie Maastricht, Zutphen, 2005.
 Ubachs, P. en I. Evers, Tweeduizend jaar Maastricht; een stadsgeschiedenis, Zutphen, 2006.
 Vitruvius, Handboek bouwkunde, Amsterdam, 1999.
 Watkin, D., De westerse architectuur; een geschiedenis, Nijmegen, 1994.
 Watson, P., Ideeën; de geschiedenis van het menselijk denken, Utrecht, 2005.
 Welters, H.W.H., Vlot trekken wat vast zit [columns over Maastricht 2010-2012].
 WMC Maastricht, Jaarverslag 2004-2005, Maastricht 2006.
 WMC Maastricht, Jaarverslag 2005-2006, Maastricht, 2007.
 WMC Maastricht, Jaarverslag 2007, Maastricht, 2008.
 WMC Maastricht, Jaarverslag 2008, Maastricht, 2009.
 Woud, van der, A., Het lege land; de ruimtelijke orde van Nederland 1798 -1848, 1987.
 Wouters, H.H.F., Maastricht stad aan heerbaan en rivier, Maastricht, 1977.

Deze publicatie bevat een reeks beschouwingen over de ruimtelijke kwaliteit van Maastricht. Het onderwerp ruimtelijke kwaliteit heb ik eerder uit de doeken gedaan in een boek getiteld 'Mooi Europa', dat ik samen met Flip ten Cate schreef. Hetzelfde onderwerp heb ik ook nog een keer uitgewerkt en bewerkt in een nota die ik samen met leden van een Denktank in opdracht van de Provincie Limburg heb opgesteld onder de titel 'Limburg: te mooi om waar te zijn?!'. De denktank bestond naast mij als voorzitter uit de volgende personen: Ir. Rob Brouwers, Ing. Ton van Mastrigt, Ir. Jeroen Verbeek, Dr. Joop de Vries en Prof. Drs. Harry Welters. De hoofdstukken 1, 2 en 7 bevatten onderdelen die in het genoemde boek en de vermelde nota aan de orde kwamen. De hoofdstukken 3, 4, 5 en 9 zijn een bewerking van bijdragen van mijn hand aan de jaarverslagen van de Welstands-/ Monumentencommissie gedurende de periode 2003 t/m 2008 [Boudewijn Snelder, Annette Marx, Yvonne Janssen, Jan Kamphuis, Cor Bouwstra, Theo Custers, Rein van Wylick, Rob Brouwers, Guy Cleuren, Thomas Kemme, René Coenegracht, Hans Hoorn, Nick Kentgens, Jef Spronck, Arthur Houben, Toine Göttgens, Monique Olijve, Maurice Bastings, Servé Minis, Marc Kornips, Gid van Schijndel]. Deze bijdragen zijn bewerkt, soms ingekort, maar vooral ook uitgebreid. Hoofdstuk 6 is een drastische bewerking van een lezing die ik eerder heb gehouden voor de Stichting Oud Deventer. Hoofdstuk 8 bevat een grote passage uit een TOPOS-rapportage die ik samen met Ir. Peter de Ronde heb gemaakt voor het Stimuleringsfonds voor de Architectuur. Dit verslag steunde onder andere op een uitvoerig gesprek met de volgende stedenbouwers van de gemeente Maastricht: Bart Claessen, Marieke Kluiters, Peter de Ronde en Carlos Apers. De informatie over de EMR in hoofdstuk 8 is ontleend aan Wikipedia. Hoofdstuk 10 is mede gebaseerd op de door mij opgestelde jaarverslagen van TOPOS, architectuurcentrum Maastricht, over de jaren 2010 en 2011 [bestuursleden en leden programmaad: Wim Heuts, Guido Quanjel, Will Köhlen, Jos Kramer, Bas van der Pol, Jan Houwen, Claire Fraats, Lotte de Moor, Nicolette Knols, Peter de Ronde, Peter Vandenboorn, Pascal Wauben].

Berg, van den, Joop: <i>Zuinig</i>	93
Boogard, van den, Jac: <i>Zichtbaar maken van de geschiedenis</i>	106
Bosch van den, Herman: <i>Maastricht word studentenstad!</i>	84
Brouwers, Rob: <i>Restaureren in Maastricht</i>	191
Coenegracht, René: <i>Aansluitingen zoeken</i>	102
Coenen, Jo: <i>Maastricht is het waard</i>	34
Daniëls, René: <i>Maastricht als landschapsicoon in de Euregio Maas</i>	88
Dickhaut, Monique: <i>Maastricht heeft er een plein bij</i>	149
Geurtsen, Rein: <i>Ultieme duurzame stad</i>	33
Giesen, Jacques: <i>Ruimte voor romantiek</i>	42
Grootheest, van, Gerdo: <i>Nieuwe manieren zoeken</i>	163
Hoorn, Hans: <i>Heeft Maastricht opnieuw behoefte aan ruimtelijke onderzoek?</i>	123
Humblé, Fred: <i>Leerzaam erfgoed</i>	64
Jadoul, Fernand: <i>Niet hoeveel doch hoe edel</i>	173
Jamar, Jack: <i>Jo, lieve Jo ...</i>	58
Janssen, Lucas: <i>Toon je cultureel erfgoed!</i>	153
Kleinman, Cees: <i>De mooiste constructie van Maastricht</i>	71
Köhlen, Will: <i>De handschoen oppakken</i>	68
Kramer, Jos: <i>Wat maakt de architectonische opgave in Maastricht zo bijzonder?</i>	83
Mertens, Piet: <i>Less is more</i>	91
Minis, Servé: <i>Verborgten schat</i>	65
Mols, Gerard: <i>Wat betekent Maastricht University voor de stad?</i>	172
Nelissen, Piet: <i>Paradox</i>	188
Otten, Peter: <i>[Eu]regio Charlemagne</i>	61

Oostwegel, Camille: <i>Rue de Bruxelles</i>	143
Oroschin, Sheila: <i>Samen aan de slag</i>	131
Titus Panhuysen: <i>Geef Maastricht zijn archeologische museum terug</i>	45
Pol, van der, Bas: <i>Opzoeken van de grenzen</i>	140
Pont, de, Andrea: <i>Is Maastricht ook een ‘schone’ stad?</i>	224
Slangen, Joost: <i>Wat is de Maastrichtse ‘Genius Loci’?</i>	78
Smeets, Huub: <i>Sterke regierol bij Gemeente</i>	192
Smeets, Huub: <i>Één gezamenlijke openbare ruimte</i>	183
Staay, van de, Jo: <i>Wie het kleine niet eert, is ...</i>	212
Swinkels, Teun: <i>Van wie is de stad?</i>	111
Thelen, Monique: <i>Koesteren en exposeren</i>	194
Tonnaer, Desirée: <i>Twee gezichten</i>	145
Voort, van de, Henk: <i>Wildgroei</i>	124
Voorvelt, Jan: <i>De staar stert voort</i>	231
Voorzee, Arie: <i>Ze komen allemaal langs</i>	232
Voorzee, Sanne: <i>Meer instrumenten</i>	67
Vries, de, Joop: <i>Hoe internationaal is Maastricht?</i>	166
Welters, Harry: <i>Taalsignaal</i>	176
Westelaken, Han: <i>Rimpeling</i>	100
Wetzels, Eric: <i>Mooi en relevant</i>	228
Wevers, Guido: <i>Vensters wagenwijd open</i>	178
Willems, André: <i>Ruimtelijke kwaliteit onmiskenbaar van grote betekenis</i>	40
Willems, Marcel: <i>Mijn ambivalente relatie</i>	52
Wormer, Frank: <i>Een dubbele ruimtelijke opgave</i>	113

COLOFON

UITGEGEVEN DOOR: Prof. dr. Nico Nelissen
onder auspiciën van TOPOS Architectuurcentrum Maastricht

AUTEUR: Prof. dr. Nico Nelissen

VORMGEVING OMSLAG EN LAY-OUT: Jack Jamar | Graphic Design, Maastricht

DRUK: Pietermans Drukkerij Lanaken

ILLUSTRATIES, FOTOGRAFIE: Prof. dr. Nico Nelissen, Will Köhlen, Jack Jamar

© 2012, Prof. dr. Nico Nelissen

EERSTE DRUK: november 2012

ISBN/EAN 978-90-807857-0-0

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever en auteur hebben ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever richten.

De foto op de omslag betreft het sierhekwerk van de Entre Deux, ontworpen door beeldend kunstenaar Desirée Tonnaer.